

EPÄMÄÄRÄISET JA PERSOONATTOMAT ILMAUKSET ”PIENEN IHMISEN” -
HENKILÖHAHMON KUVAAMISEN KEINOINA N. V. GOGOL’IN NOVELLISSA ŠINEL’

Käännösorientoitunut lähtötekstin analyysi

Tiina Tähtinen

Pro gradu -tutkielma

Itä-Suomen yliopisto

Filosofinen tiedekunta

Humanistinen osasto

Venäjän kieli ja kääntäminen

Maaliskuu 2011

Tiedekunta – Faculty Filosofinen tiedekunta		Osasto – School Humanistinen osasto	
Tekijät – Author Tiina Inkeri Tähtinen			
Työn nimi – Title Epämääräiset ja persoonattomat ilmaukset ”pienen ihmisen” -henkilöhahmon kuvaamisen keinoina N.V. Gogol’ in novellissa Šinel’ - Käännösorientoitunut lähtötekstin analyysi			
Pääaine – Main subject	Työn laji – Level	Päivämäärä – Date	Sivumäärä – Number of pages
Venäjän kieli ja kääntäminen	Pro gradu -tutkielma	☒	23.3.2011
	Sivuainetutkielma	☐	
	Kandidaatin tutkielma	☐	
	Aineopintojen tutkielma	☐	
Tiivistelmä – Abstract			
<p>Pro gradu -tutkielmassani tarkastelen epämääräisiä ja persoonattomia ilmauksia ”pienen ihmisen” – henkilöihahmon kuvaamisen keinoina. Aineistona on N.V. Gogol’ in novelli Šinel’. Tutkimukseni on käännösorientoitunut eli analysoin lähtötekstiä kääntämisen näkökulmasta. Lähtökohtana on kääntäjä lukijana ja tulkitsijana. Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, millä kielellisillä keinoilla Gogol’ kuvaa Šinel’ in päähenkilöä Akakij Akakievičia. Epämääräisyyttä ja persoonattomuutta kuvaavat kielelliset keinot ovat tekstissä huomiota herättäviä, ja analyysissä keskityn juuri näiden keinojen tarkasteluun. Pysin selvittämään millaisia erilaisia epämääräisiä ja persoonattomia kielellisiä keinoja Gogol’ käyttää ja miten niillä kuvataan ”pienen ihmisen” -henkilötyyppejä. Rajasin analyysini koskemaan ”pieniä ihmisiä”, sillä haluan tarkastella tarkemmin tätä venäläisen 1800-luvun loppupuolen kirjallisuuden keskeistä henkilötyyppejä.</p> <p>Tutkimus on deskriptiivinen ja monitieteinen. Se sijoittuu kirjallisuustieteen, käännöstieteen ja semantiikan piiriin. Tutkimuksen teoreettinen tausta muodostuu Gogol’ in tyyliä ja ”pienen ihmisen” -tyyppiä venäläisessä kirjallisuustraditiossa käsittelevästä tutkimuksesta. Metodin kannalta merkittävä teoreettinen viitekehys puolestaan koostuu kaunokirjallisuuden henkilöihahmojen tulkintaan liittyvästä tutkimuksesta sekä semanttisesta tekstianalyysistä. Aineiston analyysissä sovellan Shlomith Rimmon-Kenanin narratologista henkilöihahmoteorialla sekä N.D. Arutjunovan tutkimuksia ”epämääräisyyden” ja ”persoonattomuuden” ilmaisemisesta venäjän kielessä. Tarkastelen, miten ”epämääräisyys” ja ”persoonattomuus” ilmenevät tietyissä henkilöindikaattoreissa. Näitä henkilöindikaattoreita ovat Rimmon-Kenanin esittelemät ulkoinen olemus, toiminta, puhe, ympäristö ja kertomuksen toiset henkilöt, sekä omana lisäyksenäni henkilöihahmon ajatukset ja tunteet.</p> <p>Tarkastelemani aineisto on laajuudeltaan 8693 sanaa. Persoonattomia ilmauksia aineistossa on yhteensä 239 kappaletta ja epämääräisiä ilmauksia yhteensä 180 kappaletta. Jaottelin aineiston kolmeen isompaan kokonaisuuteen: henkilöihahmon kuvaaminen, muiden henkilöiden kuvaaminen ja ympäristön kuvaaminen. Henkilöihahmon kuvaamisessa tarkastelin henkilöihahmon toimintaa, henkilöihahmon ajatuksia ja tunteita, henkilöihahmon puhetta sekä ulkoista olemusta. Suurimman kielellisten keinojen ryhmän henkilöihahmoa kuvattaessa muodostivat kontrolloimatonta toimintaa kuvaavat verbit. Kontrolloimatonta toiminta muodosti myös koko aineistossa suurimman yksittäisen ryhmän, yhteensä 100 kappaletta. Kun toiminta on kontrolloimatonta, se ei ole lähtöisin ihmisestä itsestään, vaan sen aiheuttaa jokin ulkoinen voima. Kontrolloimatonta toimintaa kuvaavat ilmaukset saavat aikaan vaikutelman ”pienen ihmisen” elämän kohtalonomaisuudesta ja siitä, että asiat tapahtuvat kuin itsestään.</p> <p>Muiden novellin henkilöiden kuvaamisen keinoina olivat persoonattomat verbit, indefiniittinen pronomini <i>kakoj-to</i> sekä yleistävät pronominit <i>odin, ves’, vsjakij</i> ja <i>eto</i>. Muista henkilöistä kerrottaessa Gogol’ käyttää paljon persoonattomia ilmauksia: indefiniittisiä ja yleistäviä pronomineja sekä persoonattomia verbimuotoja. Näin Akakij Akakievičin elämään kuuluvista ihmisistä muodostuu kasvoton joukko. Ympäristön kuvaamista oli novellissa vähän, mutta se korosti Akakij Akakievičin pienuutta: ”pieni ihminen” suuressa, kylmässä ja kasvottomassa kaupungissa.</p> <p>Tutkimus osoitti, että novellissa Šinel’ ”epämääräiset” ja ”persoonattomat” kielelliset keinot ovat ominaisia Gogol’ in tyyliä ja niillä on myös sisällöllistä merkitystä. Kääntäjän on syytä analysoida lähtötekstiä tarkasti, sillä pienillä sanoilla voi olla suuri merkitys. Tutkimus osoitti myös, että tavoittaakseen kirjailijalle ominaisen tyylin, on hyödyllistä, että kääntäjä tuntee teokseen liittyvän tradition ja kirjailijan tyylin.</p>			
Avainsanat – Keywords kääntäminen, venäläinen kaunokirjallisuus, henkilöihahmo			

1 Johdanto	1
1.1 Tutkimuksen aihe, tavoitteet ja metodi	1
1.2 Tutkimusmateriaali ja työn rakenne	5
2 Pienen ihmisen traditio ja Gogol' venäläisessä kirjallisuudessa	7
2.1 Naturalistinen koulukunta	7
2.2 Pienen ihmisen traditio venäläisessä kaunokirjallisuudessa	10
2.3 N.V. Gogol'in tyylistä ja novellista Šinel'	11
3 Kaunokirjallisuuden tulkinta	16
3.1 Yleistä kaunokirjallisuuden tulkinnasta	16
3.2 Kääntämisen näkökulma kaunokirjallisuuden tulkinnassa	20
4 Henkilöhahmon tutkimuksen teoriaa	24
4.1 Yleistä kaunokirjallisuuden henkilöhahmojen tutkimuksesta	24
4.2 Kaunokirjallisen henkilöhahmon luonnehdinta Shlomith Rimmon-Kenanin mukaan	27
4.2.1 Toiminta luonnehdinnan keinona	28
4.2.2 Puhe luonnehdinnan keinona	28
4.2.3 Ulkoinen olemus luonnehdinnan keinona	29
4.2.4 Ympäristö luonnehdinnan keinona	29
4.2.5 Analogia henkilöhahmon kuvaamisessa	29
5 Epämääräisyyden ja persoonattomuuden ilmaiseminen venäjän kielessä	31
5.1 Epämääräisyyden ilmaisimet	32
5.1.1 Indefiniittiset pronominit	33
5.1.2 Epämääräisyyttä ilmaisevat konjunktiot ja adverbit	36
5.1.3 Modaalinen olettaus	37
5.1.4 Yleistäminen	38
5.2 Persoonattomuuden ja kontrolloimattoman toiminnan ilmaisimet	39
5.2.1 Persoonattomat lauseet	40
5.2.2 Tahdoton toiminta	42
5.2.3 Hallitsematon toiminta	44

6 Akakij Akakievičin henkilöhaahmon kuvaamisen keinoja N.V. Gogol'in teoksessa Šinel'	46
6.1 Henkilöhaahmon nimeäminen	49
6.2 Henkilöhaahmon kuvaaminen	51
6.2.1 Henkilöhaahmon kontrolloimaton toiminta	52
6.2.2 Epämääräisyys ja henkilöhaahmon ajatukset ja tuntemukset	58
6.2.3 Henkilöhaahmon puhe	59
6.2.4 Epämääräisyys ja henkilöhaahmon ulkoinen olemus	61
6.3 Muiden henkilöiden kuvaaminen	62
6.3.1 Persoonattomat verbit	63
6.3.2 Indefiniittinen pronomini <i>kakoj-to</i>	64
6.3.3 Yleistävät pronominit <i>odin, ves', vsjakij</i> ja <i>kto</i>	65
6.3.4 <i>Značitel'noe lico</i>	68
6.4 Ympäristön kuvaaminen	70
7 Lopuksi	72
LÄHTEET	78

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimuksen aihe, tavoitteet ja metodi

Pro gradu -tutkimukseni aiheena on ”pienen ihmisen”, ”malen’kij čelovek”, kuvaamisen kielelliset keinot Nikolai Gogol’in novellissa *Šinel’*. Tutkimuksen lähtökohtana on kääntäjä lukijana ja tulkitsijana. Huolimatta siitä, että lähtötekstianalyysi ja lähtötekstin tulkinta on osa käännösprosessia, Suomen käännöstieteen yliopistollisissa oppiaineissa on tehty vähän kaunokirjallisen lähtötekstin tulkintaan liittyviä pro gradu -töitä. Minua kiinnostaa erityisesti, miten kääntäjä analysoi kaunokirjallista teosta ja mitä seikkoja hänen tulisi kääntäessään huomioida, päästäkseen mahdollisimman lähelle alkuteosta. Kääntäjä on aina ensimmäiseksi lukija (Kapari 2005: 29; Oittinen 2000: 274; Levin 1982: 28), mutta kääntäjä eroaa tavallisesta lukijasta jo siinä, että hänellä ei ole samanlaista tulkinnanvapautta kuin tavallisella lukijalla.

Monet käännösteoreetikot ovat kiinnittäneet huomiota lukemisen merkitykseen käännösprosessissa. Levýn (Levyj 1974: 59) mukaan käännösprosessissa on kolme isoa kokonaisuutta: alkuperäisen teoksen ymmärtäminen, alkuperäisen teoksen tulkinta sekä alkuperäisen teoksen uudelleenilmaiseminen. Levý huomauttaa, että hyvän kääntäjän pitää olla ennen kaikkea hyvä lukija (mts. 60). Myös Komissarov näkee kääntäjän lukijana. Komissarovin (1973: 162–163) mukaan kääntäjä alkuvaiheessa lukee tekstiä kuten kuka tahansa lukija: kääntäjä tekee valintoja merkkien eri merkitysten välillä vertaillen merkkejä tekstin kontekstiin ja aikaisempaan tekstin ulkopuoliseen tietoonsa. Erona tavalliseen lukijaan, kääntäjän on ymmärrettävä teksti täydellisesti, kun tavallinen lukija voi jättää ymmärryksen hämäräksi (mts. 163–164). Levýn (Levyj 1974: 66–68) mukaan käännös ei voi olla muuta kuin tulkinta alkuperäisestä, mutta jotta tulkinta olisi mahdollisimman oikea, on kääntäjän pyrittävä olemaan objektiivinen.

Arto Haapalan (1991: 10) hermeneuttisen näkemyksen mukaan lukijan tehtävä on teoksen ymmärtäminen sellaisena kuin tekijä sen tarkoitti. Tulkinnan pyrkimyksenä on tekijän tarkoittaman merkityksen rekonstruointi (mts. 10). Niin ikään Levýn (Levyj 1974: 74) mielestä kääntäjän lähtökohdan on perustuttava alkuperäisen teoksen ideaan ja esteettisiin arvoihin. Kapari (2005: 29) kuvaa osuvasti kääntäjää lukijana:

Oikeastaan suomentaja on parhaimmillaan monta lukijaa. Hän sukeltaa kirjaan eri suunnista ja toivoo tavoittavansa kirjailijan mielentilan ja aivoitukset, kirjan hengen, sävyt, tunnelmat, mielikuvat, mielle yhtymät, sen mistä kirja tai vaikkapa yksittäinen sana on tullut ja miten – pyrkii sanalla sanoen ymmärtämään kirjan niin syvältä kuin pinnalta, lukemaan paitsi sen mitä kirjailija sanoo ja tarkoittaa myös sen mitä tämä ei välttämättä edes tiedä sanovansa tai tarkoittavansa – ja kertomaan sitten kaiken suomeksi niin että sen voi ymmärtää samalla tavalla.

Toisaalta, on myös näkemyksiä, jonka mukaan kaikki mitä kääntäjä tarvitsee, on tekstissä. Tämä on muun muassa suomentaja Esa Adrianin käsitys, olkoonkin, että hänellä oli vankat tiedot venäläisestä ja neuvostoliittolaisesta kirjallisuudesta ja kulttuurista (Kts. tarkemmin luku 3.2.) Suomentaja Markku Päckilä (10.2.2010) kertoo tutustuvansa kirjailijaan mahdollisen aikaisemman tuotannon, kritiikkien ja haastatteluiden avulla. Useita venäläisiä klassikoita ja myös N. V. Gogol'in teoksia suomentanut Juhani Konkka puolestaan kertoo lukeneensa suomentamansa kirjailijan aikaisempaa tuotantoa ja tutustuneensa kirjailijan tyyliä käsitteleviin tutkimuksiin (Tissari 2006: 37).

Entä pitäisikö kääntäjän tuntea kääntämäänsä teokseen liittyvä kirjallinen traditio? Kirjallisuus ei synny tyhjiössä, vaan se keskustelee aina aiemman kirjallisuuden ja ympäröivän historiallis-yhteiskunnallisen todellisuuden kanssa. Jotta tekstin merkityksiä voitaisiin ymmärtää monipuolisesti, on ymmärrettävä sitä traditiota ja maailmaa, jossa teksti on syntynyt. (Analyysikurssiopas) Myös Mann kiinnittää huomiota tradition merkitykseen. Mannin (1987: 67) mukaan jokaisella kirjallisella innovaatiolla on lähtökohtansa ja historiansa ja tämän vuoksi esimerkiksi typologia edellyttää aina myös horisontaalista tarkastelua.

Klassikkoteos, mitä Gogol'in *Šinel'kin* on, tuo oman lisänsä kääntämiseen ja tulkintaan. Klassikolla on historia, sitä on todennäköisesti tulkittu paljon, siitä on kirjoitettu, tehty tutkimuksia, ja lukijoillekin on muodostunut oma käsityksensä klassikkoteoksesta. Rajoittaako teoksen klassikkoasema kääntämistä? Aikaisemmat tulkinnat saattavat luonnollisesti vaikuttaa kääntäjän tulkintaan, mutta kuten Levý (Levyj 1974: 107) huomauttaa, ei voi olla olemassa yhtä, lopullisesti oikeaa tulkintaa teoksesta.

Tutkimuksen kääntäjälähtöisen tulkinnan keskeinen kiinnostuksen kohde on ”malen'kij čelovek” –henkilötyyppi venäläisessä kaunokirjallisuudessa. Aineistossani tätä henkilötyyppiä

edustaa novellin päähenkilö Akakij Akakievič. Ejhenbaumin (1986/1924: 53) mielestä ei ole mitään vaikeampaa kuin kuvata Gogol'in päähenkilö. Tästä haasteesta huolimatta olen valinnut tarkastelun kohteeksi Gogol'in *Šinel'in* päähenkilön Akakij Akakievičin. Valintaan on kaksi syytä. Jo vuosia sitten ensimmäisen kerran *Šinel'ia* lukiessani tämä pikku virkamies ja hänen kohtalonsa teki minuun syvän vaikutuksen. Akakij Akakievič on koominen, mutta ennen kaikkea hyvin koskettava ja tänä päivänäkin ajankohtainen hahmo. Gogol'in *Päällystakki*-teos on ollut kiinnostuksen ja uusien tulkintojen kohteena viime vuosina myös Suomessa. Ryhmäteatteri Helsingissä ja Joensuun kaupunginteatteri esittävät Esa Leskisen ja Sami Keski-Vähälän uuden tulkinnan Gogol'in klassikosta. Uusin tulkinta teoksesta on Kivi Larmolan (2010) *Päällystakista* tekemä sarjakuvakirja. Toinen syy valinnalle liittyy siihen, että ”malen'kij čelovek” on keskeinen henkilötyyppi 1800-luvun lopun venäläisessä kirjallisuudessa, ja siihen liittyvän tradition tunteminen on tärkeää myös tänä päivänä venäläisestä kirjallisuudesta kiinnostuneelle, sitä opiskelevalle tai sen parissa työskentelevälle.

Venäjällä on luonnollisesti pitkä Gogol'-tutkimuksen perinne. Suurin osa tutkimuksista keskittyy tyylin tutkimiseen, mutta näkökulmat vaihtelevat biografisesta lähestymistavasta symbolismiin. Gogol'in aikalainen kirjallisuuskriitikko Vissarion Belinski oli keskeinen henkilö naturalistisen koulukunnan ja venäläisen realismin synnyssä. Černyševskin ohella Belinski oli ensimmäisiä Gogol'in tuotannon tutkijoita. V.V. Vinogradov artikkelissaan ”*Gogol' i natural'naja škola*” (1925) tekee kriittisen katsauksen aikaisempaan Gogol'-tutkimukseen. Gogol'in tyyliä ovat tutkineet muun muassa I.E. Mandelštam, V.V. Rozanov, symbolistit V.Ja. Brjusov, A. Belyj ja I.F. Annenski sekä formalistit B.M. Ejhenbaum, Ju.N. Tynjanov, ja A.L. Slonimski. Yleisesityksiä Gogol'in tuotannosta ovat kirjoittaneet esimerkiksi V.F. Pereverzeva ja V.V. Gippius (mts. 2–9). V.V. Vinogradovin jälkeen merkittävistä Gogol'-tutkijoista mainittakoon Ju. Mann, Ju. Lotman ja V.V. Nabokov.

Tämä tutkimus on deskriptiivinen ja monitieteinen. Se sijoittuu sekä kirjallisuustieteen, käännöstieteen että kielitieteen, tarkemmin semantiikan, piiriin. Tutkimuksen teoreettinen tausta muodostuu Gogol'in tyyliä ja ”malen'kij čelovek” -tyyppiä venäläisessä kirjallisuustraditiossa käsittelevästä tutkimuksesta. Metodin kannalta merkittävä teoreettinen viitekehys puolestaan koostuu kaunokirjallisuuden henkilöhahmojen tulkintaan liittyvästä tutkimuksesta sekä semanttisesta tekstianalyysistä. Tiina Käkelä-Puumala (2008: 244) toteaa, että vaikka fiktiivisiä henkilöitä on tutkittu jo Aristoteleen *Runousopista* lähtien, systemaattisia henkilöhahmojen

teorioita on syntynyt vasta 1900-luvun jälkipuoliskolla. Työssäni olen hyödyntänyt Shlomith Rimmon-Kenanin (2001) narratologista henkilöahmoteoriaa. Gogol'in kielellisistä keinoista olen keskittynyt ”pienen ihmisen” kuvauksen traditiossa keskeiseen ”epämääräisyyden” ja ”persoonattomuuden” ilmaisemiseen venäjän kielessä.

Kirstinän (1988: 8) mukaan usein tekstianalyysin alkusysäyksenä ovat tietyt tekstistä nousevat kielelliset keinot, jotka kiinnittivät lukijan huomion teosta ensimmäistä kertaa luettaessa. Jokin marginaalinen seikka, jota Kirstinä nimittää ”halkeamaksi” herättää lukijan huomion, ja tästä alkaa tulkitseva lukeminen (mts. 8). Tästä lienee kysymys myös Markku Päckilän ja Arja Pikkupeuran kohdalla, kun he puhuvat intuition vaikutuksesta suomennettavaa teosta ensi kertaa lukiessaan (Pikkupeura 3.11.2009, Päckilä 10.2.2010).

Oman huomioni *Šinel'issä* kiinnitti tekstin luoma vaikutelma epämääräisyydestä ja persoonattomuudesta. Epämääräisyyttä ja persoonattomuutta kuvaavat ilmaukset ovat ”halkeamia”, jotka saivat minut pohtimaan epämääräisyyden ja persoonattomuuden merkitystä tekstissä, ja mitä ne mahdollisesti kertovat teoksen päähenkilöstä ja ”malen'kij čelovek” -henkilötyypistä. Halkeamat voivat osoittautua myös kääntäjälle erityisen merkityksellisiksi, sillä kääntäjän työ sisältää aina valintoja ja hänen on päätettävä, mitä käännökseen on välitettävä. Suomentaja Jukka Mallinen kiinnittää kuitenkin huomiota tärkeään seikkaan todetessaan, että kääntäjän pitäisi välttää liiallista tulkitsemista ja pyrkiä säilyttämään tekstin monimerkitysisyys (Mallinen 10.6.2010).

Olen myös pyrkinyt luomaan henkilökuvaa *Šinel'in* päähenkilöstä Akakij Akakievičistä, pienen ihmisen prototyypistä. Millainen on Gogol'in pieni ihminen? Millaisia kielellisiä keinoja Gogol' käytti kuvatessaan ”pieniä ihmisiä”? Miten ”persoonattomuutta” ja ”epämääräisyyttä” on käytetty henkilöahmon ”pienuutta” kuvattaessa?

1.2. Tutkimusmateriaali ja työn rakenne

Tutkimusaineistona on Nikolai Gogol'in novelli *Šinel'*. Se on intensiivinen, 25 sivun pituinen tarina pikku virkamiehestä nimeltä Akakij Akakievič. Aineisto on mielenkiintoinen usealla tavalla: ensinnäkin kyseessä on venäläisen kirjallisuuden klassikkoteos, joka on käännetty useille kielille. *Šinel'istä* on neljä suomennosta: Huugo Jalkanen (Karisto v. 1908), Juhani Konkka (WSOY v. 1957), Esa Adrian (Otava v. 1972) ja Juho ja Eino Kalima (WSOY v. 1975). Toiseksi teos on merkittävä venäläisen kirjallisuuden historiassa, sillä se liittyy venäläisen realistisen kirjallisuuden ja niin kutsutun naturalistisen koulukunnan syntyyn. Naturalistisen koulukunnan piiriin kuului useita venäläisen kirjallisuuden merkittäviä kirjailijoita, kuten N.A. Nekrasov, I.A. Gončarov, F.M. Dostojevski ja I.S. Turgenev ja A.I. Herzen. Kolmanneksi, Akakij Akakievič edustaa venäläisen 1800-luvun lopun realistisen kirjallisuuden keskeistä hahmoa, ”pienää ihmistä”, ”malen'kij čelovek”. Juuri Gogol'in henkilöahmoa on yleisesti pidetty pienen ihmisen prototyyppinä, vaikkakin *Šinel'ia* aikaisemmin vuonna 1829 ilmestyneen Pushkinin *Stancionnyj smotritel'* -novellin päähenkilöllä Samson Vyrinillä on jo nähtävissä ”pienen ihmisen” piirteitä. Gogol'in jälkeen ”malen'kij čelovek” -traditio on jatkunut muun muassa F.M. Dostojevskin teoksen *Bednye ljudi* (1846) päähenkilössä Makar Devuškinissa sekä I.S. Turgenevin teoksessa *Zapiski ohotnika* (1853).

Johdannon jälkeisen toisen luvun aiheena on malen'kij čelovek -henkilöahmo ja N.V. Gogol'. Käsittelen naturalistista koulukuntaa ja pienen ihmisen -traditiota venäläisessä kirjallisuudessa sekä Gogol'in merkitystä tälle traditiolle. Lisäksi esittelen Gogol'in teoksen *Šinel'* ja joitain Gogol'in tyylin erityispiirteitä.

Kolmannessa luvussa käsittelen kaunokirjallisuuden tulkintaa. Esittelen joitain keskeisiä kaunokirjallisuuden tulkintaan liittyviä teorioita ja myös, mitä erityispiirteitä kääntäminen tuo teoksen tulkintaan. Neljännen luvun aiheena on metodin kannalta keskeinen kirjallisuuden henkilöahmoihin liittyvä teoria. Tässä luvussa esittelen myös tarkemmin Rimmon-Kenanin henkilöahmoteoriaa.

Viidennen luvun aiheena on ”epämääräisyyden” ja ”persoonattomuuden” ilmaiseminen venäjän kielessä. Persoonattomuuden ja epämääräisyyden ilmaisemiseen käytettäviä kielellisiä keinoja venäjän kielessä on runsaasti. Työssäni nostan esille pronominit, adverbit ja verbit. Päähuomio

tässä luvussa on epämääräisyyden ja kontrolloimattoman toiminnan semantiikassa. Viides luku pohjautuu suurimmalta osalta venäläisen lingvistin N.D. Arutjunovan tutkimuksiin ”epämääräisyyden” ja ”persoonattomuuden” ilmaisemisesta venäjän kielessä. N.D. Arutjunovan monivuotisen tutkimustyön seurauksena syntyi nykylingvistiikkaan uusi suuntaus nimeltä ”logičeskij analiz jazyka” (looginen kielianalyysi).

Kuudennessa luvussa analysoin Akakij Akakievičin henkilöhahmoa kuvaavia kielellisiä keinoja, joita ovat muun muassa epämääräisyyttä ilmaisevat pronominit ja adverbit, yleistäminen sekä persoonattomuutta ja kontrolloimatonta toimintaa ilmaisevat verbit. Analyysissä pyrin ottamaan huomioon edellä esittelemiäni, mielestäni kääntäjälle välttämättömiä tietoja ja taitoja: kaunokirjallisuuden erityislaadun ymmärtäminen, käännettävän teoksen ja siihen liittyvän tradition tunteminen sekä tietenkin kielen hallitseminen. Seitsemäs luku on johtopäätöksille.

2. PIENEN IHMISEN TRADITIO JA GOGOL' VENÄLÄISESSÄ KIRJALLISUUDESSA

2.1. Naturalistinen koulukunta

Kirjallinen koulukunta muodostuu joukosta kirjailijoista, joilla on yhtenäiset kirjalliset periaatteet ja teoreettiset lähtökohdat, jotka on koottu eräänlaisiksi ”säännöiksi” (Vvedenie v literaturovedenie 2007: 302). Naturalistinen koulukunta, **natural'naja škola**, on venäläisessä kaunokirjallisuudessa 1840-luvulla vaikuttanut suuntaus, josta sittemmin kehittyi kriittiseksi realismiksi kutsuttu kirjallisuuden suuntaus (Istorija russkoj literatury XI-XX vekov 1983: 208). Kulešovin (2004: 336) mukaan ensimmäisenä nimitystä natural'naja škola käytti F.V. Bulgarin vuonna 1846 *Severnaja pčela* -lehdessä. Bulgarinin tarkoituksena oli pilkata uutta suuntausta, joka käsitteli vain ”likaisia teemoja”, mutta pian käsitteen natural'naja škola otti käyttöönsä 1800-luvun keskeinen venäläinen kirjallisuuskriitikko V.G. Belinski ja antoi sille positiivisen merkityksen (mts. 336). Belinsille (Belinskij 1949: 930–931) natural'naja škola tarkoitti pyrkimystä kuvata todellisuutta luonnollisena, aitona ja oikeana, ilman kaunistelua.

Peacen (1992: 189) mukaan 1840-luku oli Venäjällä suurten filosofisten, kulttuurillisten ja kirjallisten uudistuksien aikaan. Kirjallisuudessa ajanjakso 1840–55 tarkoitti siirtymistä romantiikasta realismiin ja runoudesta proosaan. Filosofiset ajatukset virtasivat Venäjälle etenkin Saksasta. Belinski oli filosofian ja kirjallisuuden keskiössä Venäjällä ja hänellä oli suuri vaikutus siihen, miten kirjallisia teoksia arvoitettiin ja tulkittiin. (Mts. 189.) Kulešovin (1982: 21) mukaan Belinski oli vallankumous-demokraattisen suuntauksen ja maaorjuuden lakkauttamisen kannattaja ja hänen mielestään kirjailijan piti lähes poikkeuksetta vastustaa vallitsevaa yhteiskunnallista näkemystä. Jos teoksessa ei ollut yhteiskuntakritiikkiä, se piti Belinskin mielestä joka tapauksessa tulkita yhteiskuntakriittiseksi (Peace 1992: 190). Peace (mts. 195) mainitsee Pavel Annenkovin sanoneen, että naturalistisen koulukunnan todellinen isä oli Belinski ja että koulukunnan murenemisen syynä oli Belinskin määrittelemä tapa tulkita Gogol'ia.

Gogol'in tuotantoa pidetään naturalistisen koulukunnan alkuna, ja ensin puhuttiinkin gogolilaisesta suuntauksesta (Kulešov 2004: 335). Naturalistinen koulukunta ei kuitenkaan ollut homogeeninen, vaan eri kirjailijoiden teoksissa oli omat erityispiirteensä. Cejtlin (1963: 712

teoksessa Kulešov 1983: 83) jakaa koulukunnan kirjailijat ”yhteiskunnallis-psykologisiin” kuten D.V. Grigorovič, I.S. Turgenev, I.A. Gončarov ja F.M. Dostojevski ja ”sosiaalis-poliittisiin”, joita puolestaan olivat A.I. Herzen, M.E. Saltykov-Ščedryn ja N.A. Nekrasov. Kulešov (1983: 83–84) erottaa yhteiskunnallis-psykologisista kirjailijoista vielä ”sentimentaaliset naturalistit”, joihin hän laskee muun muassa Grigorovičin teokset *Peterburgskie šarmanščiki* ja *Derevn’ja*, Dostojevskin *Bednye ljudi* ja *Belye noči*. Kulešov pitää myös Gogol’in ”*Šinel’*-teosta sentimentaalis-naturalistisena. (mts. 83 – 84). Myös V.V. Vinogradov (1925: 26) korostaa, että Gogol’ ei suinkaan ollut puhdas realisti, vaan hänen myöhäisemmässään tuotannossaan oli piirteitä sentimentalismista.

Kulešovin (1982: 20–21) mukaan kaikki 1840-luvun realistit ja naturalistit eivät kuuluneet naturalistiseen koulukuntaan, vaan koulukuntaan kuuluvat ryhmittivät Pietarissa Belinskin ympärille ja tietoisesti noudattivat Belinskin ohjelmaa. Belinski kehitteli realistisen estetiikan lakeja ja naturalistisen koulukunnan kirjallista teoriaa (mts. 46). Peacen (1992: 191) mukaan kysymys oli myös kansallisesta identiteetistä (*narodnost’*). Moskova arvosti vanhaa Venäjää, Pietari uutta, eurooppalaista Venäjää (mts. 191).

Naturalistisen koulukunnan teoksia julkaistiin *Otečestvennye zapiski* ja *Sovremennik* sanomalehdissä, joita kustansivat A. P. Bašucki ja N. A. Nekrasov (Istorija ruskok literatury XI-XX vekov 1983: 208). Lisäksi Nekrasov julkaisi koulukunnan tärkeimmät teokset, antologiat *Filosofija Peterburga*, *Peterburgskij sbornik* sekä *Pervoe aprelja*. *Otečestvennye zapiski* -lehdellä oli naturalistisen koulukunnan muotoutumisessa tärkeä rooli. Lehden demokraattinen suuntaus houkutteli lahjakkaita kirjailijoita ja Belinskin hengenheimolaisia kuten F.M. Dostojevskia, I.S. Turgenevia, A.I. Herzeniä, N.O. Ogarevia ja D.V. Grigorovičia. Naturalistiseen koulukuntaan kuuluivat myös Gogol’in jäljittelijöinä pidettyjä kirjailijoita kuten V.I. Dal’, I.I. Panaev ja P.N. Kudrjavcev. (Kulešov 1982: 31–33.)

Gogol’in *Šinel’*-novellia pidetään yleisesti naturalistisen koulukunnan keskeisenä teoksena (Peace 1992: 189; Istorija ruskok literatury XI-XX vekov 1983: 212). Myös Gogol’in muut Pietarilaisnovellit (*Peterburgskie povesti*) sekä *Mertvye duši* -teos edustavat naturalistista koulukuntaa. Toinen keskeinen naturalistisen koulukunnan teos on Dostojevksin *Bednye ljudi*. Sekä Gogol’in että Dostojevskin teosten miljö on Pietarin kaupunki. Turgenev puolestaan rakasti maaseutua ja novellikokoelmassa *Zapiski ohotnika* hän kuvaa maaseudun elämää ja

ihmisiä. Myös Turgenev sai vaikutteita Gogol'ilta. Aihepiirin lisäksi Turgenev käytti gogolilaisia tyylikeinoja: kuvaavia nimiä, puheen avulla luonnehdintaa ja pitkiä vertauksia (Peace 1992: 212).

Muita naturalistisen koulukunnan teoksia ovat esimerkiksi D.V. Grigorovič'in *Akulina*, joka on saanut vaikutteita Charles Dickensin teoksesta *Oliver Twist*, V.I. Dal'in novellit *Peterburgskij Dvornik*, *Uralskij kazak*, *Rusak* ja *Čuhoncy v Pitere*, M.E. Saltykov-Ščedrinin *Protivorečie* ja *Zaputannoe delo*, I.A. Gončarovin *Obyknovennaja istorija* ja *Oblomov* sekä A.I. Herzenin *Kto vinovat?*. Runoilijoista naturalistista koulukuntaa lähinnä oli N.A. Nekrasov runoillaan *Rodina* ja *Činovnik*. (Peace 1992: 205–207, 226–227, 229, 239–240.)

Vaikka naturalistisen koulukunnan kirjailijoiden tyyli ja kieli erosi suurestikin toisistaan, tematiikan yhteneväisyys, positivistinen filosofinen suuntautuneisuus ja poetiikan samankaltaisuus yhdistivät teoksia (Vvedenie v literaturovedenie 2007: 304, 340). Kirjallisuudessa heräsi kiinnostus kuvata erilaisia elämään liittyviä ristiriitaisuuksia ja ongelmia. Naturalistisen koulukunnan kuvaamat teemat, ongelmat ja henkilöhahmot olivat uusia venäläisessä kirjallisuudessa. Kuvattiin pietarilaisia talonmiehiä, posetiivinsoittajia, vedenkantajia, arkuntekijöitä, ajureita, kotiopettajattaria, puoskareita ja muuta alempaa työväestöä. (Istorija russkoj literatury XI-XX vekov 1983: 208–209.) Vaikka sosiaaliset olosuhteet olivat etualalla henkilöhahmojen kuvaamisessa, oli ajan kirjallisuudessa kuitenkin pyrkimyksenä nähdä yksilö edustamansa ryhmän joukosta (Peace 1992: 192).

Peacen (1992: 190) mukaan naturalistisen koulukunnan kukoistuskausi hiipui 1840-luvun lopulla, kun kulttuurinen ilmapiiri alkoi muuttua. Belinski kuoli vuonna 1848 ja sensuuri vaikeutti monien kirjailijoiden toimintaa. *Kto vinovat?* -teoksen kirjoittaja Herzen emigroitui vuonna 1847, Dostojevski karkoitetiin Siperiaan, Gogol' kuoli vuonna 1852 ja Turgenevia rangaistiin Gogol'in muistokirjoituksesta. Nikolai I kuoleman myötä 1855 venäläisessä kirjallisuudessa alkoi kuitenkin niin kutsuttu kultakausi, joka synnytti 25 vuoden aikana suuren määrän maailmankirjallisuuden merkkiteoksia. (Mts. 190.)

2.2. Pienen ihmisen traditio venäläisessä kaunokirjallisuudessa

”Pienen ihmisen” henkilötyyppi, ”malen’kij čelovek”, on olennainen osa naturalistista koulukuntaa. Kulešovin (2004: 280) mukaan ”malen’kij čelovek” -tyyppi on aatelisen ja kansan väliin sijoittuva aateliton virkamies. ”Pienen ihmisen” tyypillisiin ominaisuuksiin kuuluvat tavallinen ulkonäkö, 30-50 vuoden ikä, rajoittuneet elinmahdollisuudet, materiaallinen köyhyys, konflikti henkilöhahmon ja häntä korkea-arvoisemman tai häntä loukanneen henkilön välillä, suuren unelman murskaantuminen, henkilöhahmon järjestäytymätön kapina ja traaginen loppu (Vvedenie v literaturovvedenie 2007: 243). Henkilötyypin avulla kuvattiin venäläisen yhteiskunnan rakennetta ja eläydyttiin tuntemattoman, alennetun ja loukatun, ihmisen kärsimykseen. ”Pienen ihmisen” teema toi venäläiseen kirjallisuuteen uuden piirteen, demokraattisen humanismin. (Mts. 280–281.)

Chizhevskyn (1974: 319) mukaan pienen ihmisen teemasta on kirjoitettu noin 200 muunnelmaa. Tunnetuin ”malen’kij čelovek” lienee *Šinel’*-novellin Akakij Akakievič. Ennen Gogol’ia pienen ihmisen teemasta oli kuitenkin kirjoittanut jo A.S. Puškin novellissa *Stacionnyj smotritel’* (Mann 1987: 67–69). D.V. Grigorovič novelleillaan sekä I.S. Turgenev teoksella *Zapiski ohotnika* (Peace 1992: 190).

Gogol’in Akakij Akakievičilla ja Dostojevskin Makar Devuškinilla on useita yhtymäkohtia, mutta kun Akakij Akakievičia pidetään tyyppinä ja yleistyksenä, kuvaa Dostojevski Makar Devuškinin sisäistä elämää (Istorija russkoj literatury XI-XX vekov 1983: 213). Dostojevskin *Köyhää väkeä* -teoksen suomentanut Martti Anhava kirjoittaa suomennoksen jälkisanoissa:

”Kaikki me olemme ilmaantuneet Gogolin päällystakin alta” Dostojevski totesi myöhemmin. Tuossa novellissaan Gogol oli ensimmäistä kertaa (1842) nostanut pikkuvirkamiehen, suuren kasvottoman virkakoneiston nimettömän tuhartajan merkittävän kaunokirjallisen teoksen päähenkilöksi. Neljä vuotta myöhemmin Dostojevski antoi Makar Devuškinille, Akaki Akakievitšin ilmetylle nuoremmalle veljelle sisäisen elämän. (Dostojevski 2008: 241)

Naturalistisen koulukunnan edustajat kuvasivat ihmistä sosiaalisen ympäristönsä tuotteena: ympäristö muovasi ihmistä, mutta ihmisellä ei ollut mitään mahdollisuutta vaikuttaa ympäristöönsä, hänet nähtiin olosuhteiden orjana. Koulukunnan kirjailijoihin kuuluva V.I. Dal’ korosti pietarilaisen talonmiehen hahmon kuvaamisessa tärkeintä olevan itse kaupunki

elämäntapoineen, talonmiehen työn erityispiirteet sekä elinolosuhteet, eikä se, miltä talonmies ulkoisesti näyttää. Toisaalta naturalistisen koulukunnan jo varhaisessa vaiheessa oli havaittavissa yrityksiä yhdistää sosiaalisen todellisuuden kuvaamiseen syvällisempää psykologista kuvausta. Tavoitteena oli kuvata yksilöä, ei ainoastaan tiettyä henkilöihahmon tyyppiä. (Istorija ruskoj literatury XI-XX vekov 1983: 208–211.)

Vaikka malen'kij čelovek -henkilötyyppi kumpuaa osittain venäläisestä todellisuudesta, on sillä myös länsimaiset vaikutteet. Pienen ihmisen hahmo liittyy ranskalaisen ja saksalaisen saman ajan kirjallisuuden tyyppiin köyhästä haaveilija-luuserista, kuten Hoffmanin *Kultaisen maljan* Anselmus (Enciklopedija literaturnyh geroev 1997: 192). Ju. Mann (1987) osoittaa yhtäläisyydet Gogol'in Akakij Akakievičin ja Hoffmanin Anselmuksen välillä. Anselmus eroaa muista teoksen henkilöistä heti ensimmäisillä riveillä: kiinnitetään huomiota hänen erikoiseen, epämuodikkaaseen vaatetukseen, kömpelöihin manereihin, eleisiin, käytökseen sekä tietynlaiseen huono-onnisuuteen. Anselmusta pitää otteessaan jokin erityinen voima, joka toimii hänen ajatusten, tunteiden ja henkisen tilan välityksellä. (Mts. 69–71.)

Vajskopfin (2003: 193) mukaan Venäjällä oli 1930-luvulla vallalla kaksi muunnosta pienen ihmisen -tematiikasta: satiirinen ja sentimentaalismelodramaattinen, jotka molemmat olivat saaneet vaikutteita Ranskasta. Kristillinen veljesrakkautta korostava patettisuus levisi myös venäläiseen aikakauslehdistöön ensin käännöksinä ja pian myös venäläisten kirjailijoiden novelleissa. Timofeevin novellissa *Hudožnik* (1834) sanotaan ”*Za čto oni tak nenavidjat menja - - razve ja ne takoj že čelovek kak oni?*” ’Miksi he niin vihaavat minua – enkö ole samanlainen ihminen kuin hekin?’; ”*Vzgljanite na menja! Ja brat' vaš.*” ’Katsokaa minua! Olen teidän veljenne.’. Vajskopfin (mts. 194) mielestä tämä on esimerkki jatkumosta, josta pienen ihmisen - tyyppi on kehittynyt; kirjoittaahan Gogol' *Šinel'*issä novellin teeman kannalta keskeiset sanat: ”*ja brat' tvoj*” ’olen veljesi’.

2.3. N.V. Gogol'in tyylistä ja novellista *Šinel'*

Gogol'in novelli *Šinel'* ilmestyi vuonna 1842, mutta Gogol' itse luki teoksen Puškinille jo kuusi vuotta aikaisemmin vuonna 1836. (Istorija ruskoj literatury XIX veka 1973: 378.) *Šinel'* on kuuluisin neljästä Pietarilaisnovellista ja sitä pidetään uuden realistisen, kriittisen, Gogol'in

koulukunnan symbolina venäläisessä kirjallisuudessa. (Istorija russkoj literatury XI-XX vekov 1983: 200.) Novellin juoni perustuu Gogol'in ystävän P.V. Annenkovin kertomaan tarinaan virkamiehestä, joka pitkään säästi rahaa aseeseen, hukkasi sen ensimmäisellä metsästysreissulla Suomenlahdella, sairastui ja olisi kuollut, elleivät kollegat olisi keränneet rahaa uuteen aseeseen (Chizhevsky 1974: 312).

Šinel'issä puolestaan vaatimaton, työlleen omistautunut ja omassa maailmassaan elelevä kirjuri Akakij Akakievič Bašmačkin kituuttaa pienellä palkallaan armottomassa virkakoneistossa keskellä Pietarin hyytävän kylmää talvea. Kun Akakijn vanha päällysviitta on kulunut lähes puhki ja hänen on pakko hankkia uusi, tulee uuden viitan hankinnasta Akakijn elämän suuri päämäärä: uusi viitta on pienelle virkamiehelle kuin ”jokin miellyttävä elämänkumppani”. Mutta kun viitta on suurien uhrauksien saattamana valmis ja ensimmäisen kerran Akakijn harteilla, viitta ryöstetään hänen päältään. Yrittäessään saada apua viitan takaisin hankkimisessa, Akakij joutuu byrokratian rattaissa ”erään tärkeän henkilön” nöyryyttämäksi. Vastoinkäymiset ja hyytävä pakkanen ovat liikaa Akakijlle; hän sairastuu ja kuolee ja ”Pietari jäi ilman Akakij Akakievičia aivan kuin tätä ei olisi siellä koskaan ollutkaan”. Mutta Akakij Akakievičin haamu palaa Pietariin kummittelemaan varastellen päällysviittoja ihmisten päältä ja katoaa vasta, kun saa kostettua ”eräälle tärkeälle henkilölle”. Tämä on novellin juoni pääpiirteissään.

Gogol'in novelli *Šinel'* teki lukijoihin suuren vaikutuksen, sillä se erosi aikaisemmista virkamiesparkoja kuvaavista pintapuolisista kertomuksista kuvaamalla totuudenmukaisesti pienen ihmisen elämää. Herzenin kerrotaan kirjoittaneen Turgeneville novellin luettuaan: ”Jo kolmantena päivänä luen uudelleen *Šinel'in*. Se on kolossaalinen teos”. Kriitikot puolestaan eivät ymmärtäneet teoksen humaania ideaa: kriitikoiden mukaan surumielisyys, jonka novelli aiheuttaa, ei johdu kirjailijan myötätunnosta väheksytyä ”veljeään” kohtaan, vaan kauhusta nähdä hänet niin alentuneessa tilassa. (Istorija russkoj literatury XIX vekov 1973: 378–379.)

Šinel'in teemana on inhimillinen kärsimys, jonka hierarkisen virkamiesyhteiskunnan toiminta ihmiselle ennalta määrää. Teoksessa Istorija russkoj literatury XI-XX vekov (1983: 200) todetaan, että kaikki Gogol'in käyttämät yksityiskohdat – aiheeseen, henkilöhahmoihin tai juoneen liittyvät – luovat vaikutelman, että ihminen väistämättä, kohtalonomaisesti, muuttuu eimiksikään, pelkäksi karpäseksi. Gogol' tarkoituksellisesti korostaa tilanteen hämäryyttä ja epäselvyyttä sellaisilla ilmauksilla kuin ”v odnom departamente” ’eräässä departementissa’,

”odin činovnik” ’eräs virkamies’, ”neskol’ko rjabovat” ’hiukan rokonarpinen’, ”neskol’ko ryževat” ’hiukan punertavattainen’, ”kogda i v kakoe vremja on postupil v departament i kto opredelil ego, etogo nikto ne mog pripomnit” ’milloin ja mihin aikaan hän tuli departementtiin ja kuka hänet sinne määräsi, sitä kukaan ei voinut muistaa’. Tällaisilla yksityiskohdilla ei kuvata ”pienen ihmisen” kohtalon poikkeavuutta, vaan sen jokapäiväisyyttä. (Mts. 200.)

Sosiaalisen tematiikan lisäksi Gogol’in novellissa *Šinel’* on nähty muun muassa uskonnollisia vaikutteita ja rakkautta. Vajskopf (2003: 196) esimerkiksi näkee Akakij Akakievičin viitasta haaveilemisesta hagiografista symboliikkaa; se on parodia askeettisesta valmistautumisesta pääsiäiseen. Chizhevsky (1974: 313–315) puolestaan rinnastaa viitan naiseen ja pitää teoksen teemana ihmissielun syttymistä, sen uudelleen syntymistä rakkauden vaikutuksesta. Rakkauden kohde voi olla ystävä, nainen, kotimaa tai jokin arkinen asia kuten viitta, ja se voi myös tuhota ihmisen. Lisäksi Chizhevsky (mts. 311) näkee novellin heijastavan Gogol’in oman elämän keskeistä ongelmaa: ihmisen paikkaa elämässä. Tämä problematiikka tulee myöhemmin venäläisessä kirjallisuudessa esille ”tarpeettoman ihmisen” -tyypissä (mts. 311).

Gogol’in realismille on tunnusomaista yhteiskunnallisten vastakohtaisuuksien kuvaaminen. Myös esimerkiksi kaupungin katumaiseman kuvaaminen tai yksityiskohtaisen tarkka pääkaupungin elämän kuvaus on tyypillistä Gogol’ille. *Šinel’issä* Akakij Akakievičia ympäröivän maailman tavat ja arki kuvataan pienintä yksityiskohtaa myöten. Tällainen kerronta oli vastakohta 1830-luvun kirjailijoiden sentimentaalis-romanttiselle tyylille. Gogol’ huomasi ja kärjisti tavallisen elämän oleellisia piirteitä, mitä taas romantikot vieroksuivat. (Istorija ruskov literatury XIX veka 1973: 379.)

Ejhenbaumin (1986: 46) mukaan monille Gogol’in novelleille on tyypillistä kerronnan korostuminen juonen kustannuksella. Gogol’ usein pyysikin toisia ihmisiä keksimään hänelle jonkin juonen, josta voisi kirjoittaa (mts. 46). Annenkov (1960: 77) kertoo Gogol’in sanoneen, että hyvään kertomukseen riittää, kun kirjailija kuvaa hänelle tutun huoneen tai kadun.

Ejhenbaum (1986: 48) pitää Gogol’in tyylille ominaisena puheen ilmeikkyyttä: artikulaatiota, mimiikkaa, ääneen perustuvia eleitä jne. Ejhenbaum puhuu äänien semantiikasta tarkoittaen, että Gogol’in kielessä sanojen akustiikka sisältää merkityksiä. Esimerkkinä Ejhenbaum mainitsee muun muassa nimet, jotka ovat Gogol’ille keino leikitellä kielellä. *Šinel’issä* Ejhenbaum (mts.

53) kiinnittää huomiota tekstin rytmiin ja loppusointuihin (vrt. Luku 6, Esimerkki 21). Gogol'ille oli ominaista myös absurdit ja epäloogiset ilmaukset sekä vähättelevien suffiksien käyttö: Akakij Akakievičin sukunimi on Gogol'in kirjoitusprosessissa muotoutunut Bašmakevičin ja Bašmakovin kautta vähättelevän -čk-suffiksin sisältävään Bašmačkiniin. (Mts. 48 – 51.)

Mannin (1988: 383) mukaan Gogol'in komiikan teho perustuu siihen, että kirjan sisältämä maailma ja todellinen ympärillämme oleva maailma ovat yhtä. Gogol' pyrki sisällyttämään kirjalliseen maailmaan todellisen elämän asioita ja ihmisiä. Gogol'in maailmankuvalle on ominaista typeruus ja mauttomuus (pošlost'), mikä saa aikaan odottamattoman muutoksen lukijan reaktioissa ja kertojan näkökulmassa: siirtymä iloisesta ja kevyestä naurusta suruun ja tuskaan. Gogol' toi kosketuksiin yhteensopimattomia ilmiöitä, kuten sen, mikä yleisesti luokitellaan ”korkeaksi” ja ”matalaksi”. Akakij Akakievičissa Mannin mukaan yhdistyy korkea (kyky omistautua asialleen) ja matala (halu saada päällystakki) (1988: 383 – 386, 398 – 399). Mann kirjoittaa:

Kakoj strašnyj obraz – Akakij Akakievič! V etom izurodovannom, bol'nom sušestve, okazivaetsja; skryta mogućaja vnutrennaja sila. I kak neobyčna, ”nizka”, neromantična ta cel', k kotoroj ona obraščena. I kak žiznenno neobhodimo eto cel' - šinel'! – v ego bednoj, holodnoj žizni...

Kuinka kauhistuttava hahmo – Akakij Akakievič! Tässä runneltuneessa, sairaassa olennessa on piilossa mahtava sisäinen voima. Ja kuinka epätavallinen, ”alhainen”, epäromanttinen on se päämäärä, johon voima kohdistuu. Ja kuinka elintärkeä tämä päämäärä on – päällystakki – hänen köyhässä, kylmässä elämässään... (Suomennos T.T.)

Andrej Belyj on laajassa Gogol'in tyylin analyysissään kiinnittänyt huomiota muun muassa verbeihin, epiteetteihin, substantiiveihin, rytmiin, äänneisiin, toistoon, hyperbolisuuteen, vertauksiin ja kielen epätäsmällisyyteen. Belyj (1982: 218) mukaan Gogol'in kieli on laulavaa ja se on täynnä erilaista toistoa: äänneiden ja syntaksin tasolla. Belyj (mts. 236) pitää toistoa Gogol'in tyylin perustana.

Verbit Gogol'illa ovat omaperäisiä ja voimakkaita. Gogol'in substantiivivarasto on ehtymätön, hän sekoitti vaikutteita ukrainan kielestä ja isovenäjämästä, arkaismeja, neologismeja, metsästäjien kieltä, käsityöläisten kieltä. Hän loi oman kielen, joka ei noudattanut ukrainan eikä venäjän kielioppia. (Belyj 1982: 200–203, 212.) Belyjn (mts. 279–280) mukaan kielioppivirheet

korostivat Gogol'in lahjakkuutta, hän teki kielessä vallankumouksen. Gogol' käytti esimerkiksi vääriä sijamuotoja, vääriä verbien etuliitteitä, sekoitti verbien aspekteja, vääriä partisiippien muotoja jne. (1982: 279–280).

Gogol' hioi tekstiään loputtomasti. Chichevskyn (1974: 297–298) mukaan Gogol' kirjoitti tekstinsä kahdeksaan kertaan, teki pieniä muutoksia, vaihtoi esimerkiksi sanojen paikkaa, jolla saattoi olla suuri vaikutus lopputulokseen. Gogol'in tekstissä pienimmillään sanoilla on merkitystä. Nabokov (1996: 125) kirjoittaa pienien sanojen merkityksestä seuraavasti: ”V samom nevinnom opisanii to ili inoe slovo, inogda prosto narečie ili častica, naprimer slova ”daže” i ”počti”, vypisany tak, čto samaja bezvrednaja fraza vdrug vzryvaetsja košmarnym fejerverkom”. ’Kaikista harmittomimmassa kuvauksessa jokin sana, joskus pelkkä adverbi tai partikkeli, esimerkiksi sana ”jopa” tai ”melkein” on kirjoitettu siten, että koko harmiton fraasi on yhtäkkiä hirmuinen ilotulitus.’ (Suomennos T.T.)

3. KAUNOKIRJALLISUUDEN TULKINTA

Kuten johdannossa totesin, kääntäminen alkaa lukemisesta. Lukeminen puolestaan on tulkintaa. Kaunokirjallisuuden kääntäminen edellyttää sekä tekstin ymmärtämistä että tulkintaa, mutta toisaalta kääntämisessä pitäisi kuitenkin varoa ylitulkitsemaasta tekstiä ja säilyttää tekstin monimerkityksisyys. Lisäksi on hyvä muistaa, kuten Haapala (1991: 93) toteaa, että kirjailija voi olla tarkoituksellisesti moniselitteinen tai epämääräinen. Kääntäjän pitää jättää myös käännöksen lukijalle tulkinnan mahdollisuus. Kersti Juva (2005: 12) sanoo, että luonnollinen kieli ei ole täsmällistä eikä yksiselitteistä. ”Tietty epämääräisyys luo kieleen ilmaa, jonka avulla vaikeille ja momimutkaisille asioille voidaan hakea ilmaisua yhdessä kuulijan kanssa.” (mts. 12)

Uskon, että kääntäjälle on hyödyllistä ymmärtää mitä kaunokirjallisuuden tulkinta on ja mitkä seikat vaikuttavat tekstin tulkintaan. Näin hän voi ymmärtää paremmin myös omaa käännösprosessiaan. Tässä luvussa tuon esille joitain keskeisiä kaunokirjallisuuden tulkintaan liittyviä käsitteitä sekä mitä erityisyyttä kääntäminen tuo tekstin tulkintaan.

3.1. Yleistä kaunokirjallisuuden tulkinnasta

Tulkinnan käsitteen ja teorian juuret ovat kreikkalaisessa filosofiassa ja raamatullisessa eksegetiikassa. Aristoteleen teosta *Peri hermeneias* (Tulkinnasta) pidetään ensimmäisenä tulkinnan teorian edustajana. Tulkintaan liittyvää teoriaa kutsutaan yleensä hermeneutiikaksi. Moderni hermeneutiikka, ja sen ohella muun muassa kirjallisuudentutkimuksen hermeneutiikka, kehittyi 1800-luvulla Saksassa, kun humanistit, kielitieteilijät ja filosofit alkoivat kehittää tieteenalojensa metodeja. Nykypäivänä tulkinnalle ei ole olemassa yhtä yleistä teoriaa, vaan hermeneutiikan piirissä on erillisiä teorioita, joiden tulkintaa koskevat säännöt voivat olla keskenään ristiriitaisiakin. (Mikkonen 2001: 65–68)

Mikkosen (2001: 66) mukaan hermeneutiikassa käsitellään tulkinnan ehtoja eli sääntöjä, jotka ohjaavat tulkintaa. Kirjallisuuden tulkinnan tärkeimmät tekijät ovat tekijä, teksti, lukija ja konteksti. Tulkinnan teorioiden erot liittyvät juuri tekijän, tekstin, lukijan ja kontekstin erilaisiin painotuksiin ja yhdistelmiin. (Mts. 68.) Varton (1991: 37) mukaan tulkinnassa ja

ymmärtämisessä on olennaista pitää esillä koko ajan lukuisia, eri laajuisia ymmärtämiskokonaisuuksia. Tällaisia voivat olla teksti, kirjoittajan tuotanto, tietyn esteettisen perinteen tai ryhmän ajatusmaailma, ja niin edelleen. Hermeneuttinen periaate yhdistelee useita lukutapoja, mutta sillä on kuitenkin päämääränään löytää yksi oikea lukutapa. (Mts. 37.) Ymmärtääkseen omaa käännösprosessiaan, kääntäjän on hyvä tiedostaa tulkinnan ”säännöt” ja tulkintaan vaikuttavat tekijät.

Tulkinnasta on olemassa useita luonnehdintoja, mutta kaikkia yhdistää se, että tulkinnassa etsitään tulkittavan objektin merkitystä (Rantala 1991: 59). Schmidtin (1983: 255) mukaan tekstillä ei ole merkitystä sinänsä; se ei ole autonominen entiteetti, vaan ”puhujat” ja ”kuulijat” antavat sille merkityksen. Tulkinta on tekstin yleisen konventionaalisen merkityksen ja kognitiivisen kokemustemme välisen suhteen konstruoinnista. Tämä suhde riippuu tulkitsijan kokemuksista ja hänen kognitiivisista ominaisuuksistaan tulkintahetkellä; ja nämä voivat muuttua. Tulkinta ei ole tosi tai epätosi, vaan todennäköinen, kekseliäs, valaiseva, sosiaalinen, ja niin edelleen, tai näiden vastakohta. (Mts. 255–256.)

Varton (1991: 39) mukaan hermeneutiikassa tulkintaa on seurattava ymmärtäminen, sillä tulkinnassa esille tulevat osat ja tasot eivät automaattisesti nivoudu yhteen, vaan lukijan on yhdistettävä ne kokonaisuudeksi, joka lopulta on tekstin mieli.

Ymmärtäminen tarkoittaa näin ollen tekstin uudelleen luomista, sen luomista, mitä tarkoitusta varten teksti alun perin on ollut olemassa. Tämä ei tarkoita niitä yksittäisiä osia, joista teksti muodostuu, vaan sitä ajatusta, ideaa, näkemystä, joka on tekstin varsinainen mieli. Ymmärtäminen ei siis hermeneuttisessa mielessä ole kielen ymmärtämistä vaan itse asian, asioiden, idean, ymmärtämistä. (Varto 1991: 39.)

Kääntämisessä ja lähtötekstin analysoinnissa on tärkeää ymmärtää ero tulkinnan ja yllä tarkoitettun ymmärtämisen välillä. Koska kääntäjä on välittäjä, hän tulkitsee tekstin uudelle lukijalle edelleen tulkittavaksi ja ymmärrettäväksi, mutta kääntäjän ei mielestäni pitäisi käännöksessä välittää omaa ymmärtämistään. Juvan (2005: 26) mielestä uskollisuus kirjailijaa kohtaan edellyttää, että hänen työtään ei vääristellä. Čukovskij (1968: 44–49) puolestaan sanoo, että kääntäjän on unohdettava itsensä ja välitettävä kirjailijan ajatukset ja kielikuvat.

Teosta voidaan tulkita sen syntykontekstin tai tekijän motiivien kautta. Tällöin pyritään hahmottamaan tekstin merkitys tekijälle ja tekstin oletetuille alkuperäisille lukijoille. Tärkeä

lähtökohta tällaiselle tulkinnalle on, että teoksen kirjoitushetki ja lukemisen hetki poikkeavat toisistaan, mikä asettaa ehtoja tulkinnalle. Toisaalta ajallista eroa voidaan lähestyä muutosten kautta: teoksen merkitys muuttuu jatkuvasti eri tulkintojen kautta ja juuri nämä muutokset ovat merkittäviä. (Mikkonen 2001: 69.)

Konteksti voi Mikkosen (2001: 68) mukaan olla esimerkiksi tekstien välinen yhteys, historiallinen tilanne tai teoreettinen kysymys, johon tulkinta liittyy. Tulkinnalle voi asettaa ehtoja esimerkiksi se, että teoksen kirjoitushetki ja lukemisen hetki poikkeavat toisistaan. Jos lukija haluaa tulkita teosta sen historiallisessa kontekstissa, on tärkeää, että tulkitsija voi mahdollisimman pitkälle jakaa samat sanojen merkitykset ja lukemisen tavat kuin teoksen alkuperäinen yleisö tai sen tekijä. (Mts. 69.) Varton (1991: 33) mielestä ei ole mielekasta yrittää tulkita kaunokirjallista teosta ainoastaan sen historiallisessa kontekstissa, vaan kaunokirjallisuus saa arvonsa myös siinä, että sitä voidaan tulkita suhteessa nykyaikaan. Että teksti on kirjoitettu toisessa ajassa ja paikassa tarkoittaa Varton mukaan tulkinnassa sitä, että lukija ottaa huomioon kokonaisuuden: sen maailman, jossa teksti on luotu, sekä sen maailman, jossa tekstiä luetaan (mts. 35).

Mikkonen ja Varto puhuvat kontekstista laajassa merkityksessä. Bahtin puolestaan kiinnittää huomiota yksittäisiin sanoihin. Bahtinin (1975: 88–90) mukaan sana tai lausuma syntyy, eli se tulkitaan, tilanteessa, jossa se suhteutuu toiseen sanaan tai lausumaan. Tällaista tilannetta Bahtin kutsuu dialogiksi. Kun sanat ovat dialogisessa vuorovaikutuksessa toisten sanojen kanssa, sanat muuttuvat ja vasta toisen sanan kohdatessaan yksittäisestä sanasta tulee todellinen. (Mts. 88–90.) Sanaa siis käytetään aina jossain kontekstissa ja tilanteessa. Mikkosen (2008: 82) mukaan sanojen mielekkäimpien ja toisiinsa sopivimpien viittauskohtien valinta on yksi tulkinnan perustehtävistä. Toisaalta sanojen asiayhteydet myös rajoittavat tekstin merkityksiä: kaikki merkitykset eivät voi olla yhtä lailla hyväksyttäviä (mts. 83).

Kuten Valdés (1987: 39) toteaa, myös lukijan intressit ja näkemykset vaikuttavat tulkintaan. Varto (1991: 37) huomauttaa, että lukija voi lukea vain oman kokemuksen valossa, sillä ymmärryksellä, joka hänellä on. Tekstillä ei itsessään ole olemassa merkitystä, vaan vain lukija voi luoda uuden merkityskokonaisuuden (mts. 38). Mikkonen (2008: 74) kysyy, mikä saa lukijan kiinnittämään huomionsa juuri tiettyihin tekstin piirteisiin tai näkemään tietyt piirteet merkittävämpinä kuin toiset. Mikkosen mukaan tulkinnassa on kysymys sekä luetun

ymmärtämisestä että lukemiseen liittyvien kielellisten ja kirjallisten valmiuksien aktivoimisesta (mts. 74–75).

Shauber ja Spolsky (1986: 17–22) ovat kehittäneet mallin lukijan kirjallisesta ja tulkinnallisesta kompetenssista. Schauberin ja Spolskyn mukaan ”kokeneella lukijalla”, on oltava sekä kielellistä, pragmaattista että kirjallista kompetenssia. Kielellinen kompetenssi tarkoittaa kielen fonologian, syntakstin ja semantiikan tuntemusta. Pragmaattisella kompetenssilla tarkoitetaan yhteisön kielenkäyttötapojen ja alajärjestelmien tuntemusta. Kirjalliseen kompetenssiin puolestaan kuuluu kirjallisten konventioiden tuntemus, kuten kirjallisuuden lajien tuntemus. (Mts. 17–22.)

Kääntäjälle tärkein tulkinnan väline on teksti, sillä juuri tekstin hän välittää uudelle lukijalle. Rimmon-Kenanin (2002/1983: 6) mukaan vain teksti on suoraan lukijan havaittavissa ja sen välityksellä lukija saa tietoa tarinasta ja kerronnasta. Vaikka Varto aikaisemmin totesi, että lukija luo tekstile merkityksen, on teksti Varton (1991: 34) mukaan itsessään riippumaton lukijasta ja lukutavasta: ”teksti sisältää mahdollisuutena tietyn merkitysyhteyden, jonka kirjoittaja on siihen osin tarkoituksellisesti ja osin tarkoituksettomasti aikonut sisällyttää.” Kun Varton (mts. 35) mukaan merkitykset rakentuvat ylhäältä alaspäin, jolloin koko tekstin merkitys määrää osien merkityksen, Mikkonen (2001: 73) puolestaan näkee, että tekstin osien keskinäisten suhteiden ymmärtämiseen pyritään liikkumalla kahteen suuntaan: sekä pienemmistä tekijöistä suurempiin että laajemmista kokonaisuuksista yksityiskohtiin.

Vaikka teksti on avoin useille lukutavoille, Varto (1991: 34) muistuttaa, että on otettava huomioon, että merkitykset, joita tekstiin uudelleen luodaan, syntyvät tekstistä eikä niitä tuoda ulkoa. Ulkoa tuominen loukkaa Varton mielestä itse tekstiä. Esimerkiksi yritys löytää romaanista ideologiaa, joka ei ole historiallisesti relevantti tai tekstin ymmärtäminen sen kautta, että päähenkilö on lukijan ideaalisen omakuvan mukainen, eivät Varton mielestä ole oikeita tapoja lukea tekstiä, sillä tällaisissa tulkinnoissa teksti menettää identiteettinsä ja tulkinta ja ymmärrys koskevat jotain muuta kuin kyseessä olevaa tekstiä. (Mts. 34–35.) Mikkosen (2008: 71) mukaan lukijan vapauten tulkita tekstiä haluamallaan tavalla saattaa liittyä ajatus siitä, että monitulkintaisuus pitää teosta elossa ja merkittävänä.

Mikkosen (2008: 81) mielestä tulkinnassa tekstiin vetoaminen on ongelmallista siksi, että sanoilla on monia merkityksiä; tulkinnassa ei voida vedota vain sanan yleisesti hyväksytyyn merkitykseen. Poststrukturalististen ja dekonstruktivististen käsitysten mukaan millään tekstillä ei ole yhtä määrättyä merkitystä, vaan tekstiin voi liittyä mitä erilaisimpia merkityksiä (Haapala 1991: 10). Mikkonen (2008: 83) taas huomauttaa, että kaikki merkitykset eivät kuitenkaan voi olla yhtä lailla hyväksyttäviä, sillä sanojen asiayhteydet rajoittavat tekstin merkityksiä. Tästä huolimatta keskenään ristiriitaiset, perustellut tulkinnat voivat kuitenkin tulla kyseeseen. Tulkinnan osatekijät, kuten sanat ja niiden implikaatiot, kerronnan aukot sekä osien ja kokonaisuuksien suhteet, määrittävät osien vuorovaikutuksessa. (Mts. 83.)

3.2. Kääntämisen näkökulma kaunokirjallisuuden tulkinnassa

Monet kaunokirjallisuuden tulkintaa koskevat huomiot pätevät myös kääntäjään lukijana. On kuitenkin aiheellista tehdä ero ”tavallisen” lukijan ja kääntäjä-lukijan välille. Ensinnäkin, kuten johdannossa mainitsin, kääntäjä ei ole vapaa tekemään tulkintoja, tai ainakaan välittämään sitä, miten teoksen ymmärtää, vaan hänen on pitäydyttävä tekstissä. Toiseksi kääntäjän lukutapa on analyttistä, kun ”tavallinen” lukija voi lukea ”vain” nautinnoksi.

Kääntäminen on kontekstuaalista, aivan kuten kaunokirjallisuuden tulkitseminen. Oittisen (2000: 265) mukaan kääntäminen on aina sidoksissa aikaan ja paikkaan. Kun asiat sanotaan uudella kielellä, ne saavat uuden sävyn ja tunnelman ja teksti tulee osaksi toista kulttuuria, kieltä ja kirjallisuutta. Kääntämiseen liittyy myös se, että ihminen kokee asiat aina omalla tavallaan, oman itsensä kautta. (Mts. 265.)

Oittisen (2000: 274) mukaan lukeminen on kääntämisen yhteydessä hyvin keskeistä: kääntäjä on lukija, ennen kuin hän kääntää ainuttakaan sanaa. Lukija antaa tekstile tilanteen mukaan erilaisia merkityksiä (mts. 274). Millainen kääntäjä sitten on lukijana? Barthes (1975) näkee lukemisen mielihyvää antavana tulkintana tai nautintoa tuottavana uudelleen kirjoittamisena. Kääntäjän lukeminen ei voi tietenkään olla pelkkää mielihyvää ja nautintoa, vaan se on myös hyvin analyttistä. Rosenblatt (1978: 23–25) puhuu erilaisista lukemisstrategioista. Esteettisessä lukutavassa lukijan huomio on kokemuksissa, joita hänellä on lukutilanteessa. Efferentissä lukutavassa puolestaan korostuu, mitä tapahtuu lukemisen jälkeen: mitä hyötyä lukemisesta oli,

mitä tietoa sai ja mitä pitää muistaa. (Mts. 23–25) Oittisen (2000: 276) mukaan kääntäjän lukutapa voi olla ensin esteettinen ja sitten efferentti.

Myös Komissarovin (1973: 162–163) mukaan kääntäjällä on kaksi lukutapaa. Alkuvaiheessa kääntäjä lukee tekstiä kuten kuka tahansa lukija. Sen lisäksi kääntäjä tekee valintoja homonyymisten merkkien ja merkin eri merkitysten välillä ja etsii tekstin muista osista tai aikaisemman tiedon perusteella lisäinformaatiota. Erona tavalliseen lukijaan, kääntäjän on ymmärrettävä teksti täydellisesti, kun tavallinen lukija voi jättää ymmärryksen hämäräksi. (Mts.162–168). Levinin (1982: 28) mukaan jokainen lukija lukee eri tavalla ja kansalliset erot vielä lisäävät tätä eroa. Luettaessa tekstin objektiiviset merkit yhdistyvät lukijan mielessä subjektiivisiin kokemuksiin, millä on suuri vaikutus siihen, miten ymmärrämme kaunokirjallisen teoksen (mts. 28). Levyn (Levyj 1974: 66–74) mukaan käännös ei voi olla muuta kuin tulkinta alkuperäisestä, mutta jotta tulkinta olisi mahdollisimman oikea, on kääntäjän pyrittävä olemaan objektiivinen. Se miten ymmärrämme teoksen, riippuu siitä, miten sitä luemme ja mitkä ovat ennako-odotuksemme. Kääntäjä eroaa tavallisesta lukijasta siinä, että hän yleensä valitsee tulkinnallisen asemansa harkiten. Kääntäjän lähtökohdan onkin Levyn mukaan perustuttava alkuperäisen teoksen ideaan ja esteettisiin arvoihin. (Mts. 66–74.)

Oittisen (2000: 274) mukaan lukemiseen vaikuttaa ihmisen kehitysvaiheiden lisäksi se, miten hän ymmärtää lukemaansa: taustatiedot, elämäkokemukset, tiedot kirjailijasta, miltä itse fyysinen teos näyttää, kokonaisuuksien ymmärtäminen, ymmärtämisen luovuus, sekä fyysiset tekijät: mitä ihminen näkee, ymmärtää ja muistaa, sekä miten hän eläytyy. Motivaatio puolestaan vaikuttaa siihen, mitä ja miten lukija haluaa ymmärtää. Lukijan odotukset perustuvat aiemmin luettuun ja koettuun. Myös takaumat vaikuttavat lukutilanteeseen: mieli muovaa lukemaansa, teksti herättää mielikuvia. Kun luemme, uusia tarinoita syntyy vanhojen tarinamallien pohjalta. Lukeminen on konventionaalista: ymmärtämiseen vaikuttaa kaikki aiemmin oppimamme. (Mts. 274–275.)

Varto (1991: 31) huomauttaa, että lukija on aina, oli teksti millainen tahansa, tietyn rajan tuolla puolen: tekstin on kirjoittanut toinen. Lukija on toisen ymmärryksen ulkopuolella, sellaisen ymmärryksen, joka ei ole lukijan omaa ja joka päättää millä tavalla tietyt sanat ja tekstikokonaisuuden liittyvät tiettyihin ajatuksiin (mts. 33). Kääntäjän haaste on päästä kirjailijan

pään sisään. Čukovskijn (1968: 44) mielestä parhaaseen tulokseen kääntäjä pääsee pyrkimällä samaistumaan kirjailijaan.

Oittisen (2000: 272) mukaan kääntäjän tuntemat tekstit ja koko hänen kulttuuritaustansa muovaavat sitä, miten käännettävä teksti tulkitaan. Oma tulkintaympäristö eli perhe, koulu, kieli ja kulttuuri opettavat ihmiset lukemaan erityylyisiä tekstejä eri tavoin. Myös kirjailijan tausta ja hänen muut teoksensa ovat Oittisen mielestä osa lähdetekstiä. (Oittinen 2000: 272–273.) Mikkonen (2001: 78) katsoo esiyymmärrykseen kuuluvan muun muassa lukijan kulttuuritausta, sukupuoli, uskonto, esteettiset arvostukset ja ideologia. Mikkosen (mts. 79) mukaan yksi hermeneutiikan peruskiistoista on, kuinka identtisenä teksti voi välittyä eri valmiuksia omaaville, eri taustoista ja jopa eri aikakausilta tuleville lukijoille.

Suomentaja Esa Adrian kannattaa niin kutsuttua uskriittistä tekstin tulkintaa, jossa vain itse teksti ratkaisee, kirjailijan elämäkertatiedot eivät ole kiinnostuksen kohteena (Numminen 1997: 36). Suomentaja Juhani Konkka puolestaan pitää tärkeänä, erityisesti vaikeiden käännosten kohdalla, tutustua käännettävän teoksen teemaa käsittelevään kirjallisuuteen. Konkka itse usein luki kirjailijan aikaisempaa tuotantoa ja tutustui kirjailijan tyyliä käsitteleviin tutkimuksiin. (Tissari 2006: 37.) Molemmilla suomentajilla oli vankat tiedot kirjallisuudesta yleensä sekä venäläisestä ja neuvostoliittolaisesta kirjallisuudesta ja kulttuurista (Numminen 1997: 39, Tissari 2006: 33).

Lähtötekstin tulkintaan vaikuttavat seikat heijastuvat myös siihen, millaisia tietoja, taitoja ja ominaisuuksia kääntäjältä vaaditaan. Vieraan kielen taito ei yksin riitä hyvän käännoksen tekemiseen. Juvan (2005: 18) mielestä hyvä lukija, joka tuntee lähdekulttuuria ja sen kirjallisuutta ja on tarkkaavainen ja eläytymiskykyinen, saa huonolla kielitaidolla enemmän irti kuin huono lukija hyvällä kielitaidolla.

Venutin (1995: 309) ja Fëdorovin (1983: 26) mielestä kääntäjän pitää tuntea elämää monelta kantilta: alkuperäisen teoksen kuvaama maailma, mennyt aika ja nykyinen. Musaevin (1982: 20) mukaan kääntäjällä tulee olla perusteelliset kielenulkoiset tiedot. Musaevin mielestä käänno, joka ei perustu syvällisiin perustietoihin, vaan vain käännettävään teokseen, ei pysty riittävän tarkasti välittämään teosta (mts. 21). Tämä on täysin vastakkainen esimerkiksi Esa Adrianin suhtautumiselle lähtötekstiin (kts. edellä). Fëdorov (1983: 26) pitää onnistuneen käännoksen

edellytyksenä, että kääntäjällä on hyvät perustiedot elämästä, jota alkuperäisessä teoksessa kuvataan.

Čukovskij (1968. 111–118), joka oli myös kirjailija, kiinnittää huomiota kääntäjän tyylin tajuun. Hänen mielestään kääntäjä ei voi menestyä työssään, ellei hänen esteettinen makunsa ole hyvin kehittynyt. Jotta käännöksestä ei tulisi sananmukainen, pitää kääntäjällä olla hyvä sanavarasto. Mutta sekään ei auta, elleivät sanat vastaa käännettävän teoksen tyyliä. Jokaisella aikakaudella on sille tyypillinen tyyli. Kääntäjä valitsee sanat alkuperäisen teoksen perusteellisen tarkastelun myötä. (Mts. 111–118.) Suomentaja Arto Shroderus (2005: 91) puhuu vaikutelmasta, jonka kääntäjä luo lukijalle: ”Vaikutelma syntyy sanoja suosimalla ja karttamalla – ja nämä sanat määrää alkuteos suomentajan tulkitsemana.”

4. HENKILÖHAHMON TUTKIMUKSEN TEORIAA

4.1. Yleistä kaunokirjallisuuden henkilöahmojen tutkimuksesta

Henkilöhahmo on yksi kertovan tekstin peruselementeistä. Fernando Ferraran (1974: 252) mukaan henkilöahmo on fiktiossa keskeinen käsite, fiktiota strukturoiva aines. Fiktion objektit ja tapahtumat ovat Ferraran mukaan olemassa henkilöahmon takia ja ne saavat merkityksensä juuri suhteessa henkilöahmoon. (Mts. 252.)

Henkilökuvaus puolestaan on keskeinen kirjallisuuden arviointiperuste (Käkelä-Puumala 2001: 245). Useat modernit kirjailijat ja teoreetikot ovat julistaneet henkilön kuolleeksi, mutta Rimmon-Kenan (2002: 30–31) kyseenalaistaa tämän käsityksen, erityisesti kun on kyse vanhasta, esimerkiksi 1800-luvun kirjallisuudesta, jossa henkilö on selvästi keskeinen. Myös Käkelä-Puumala toteaa, että realismin myötä henkilöahmo nousi kirjallisuudessa keskeiseksi. Käkelä-Puumalan mukaan realistisessa kirjallisuudessa henkilöahmo ei ole pelkästään juonta eteenpäin vievä toimija, vaan ainutlaatuinen yksilö, jonka luonteen ymmärtämisestä ratkaisevasti riippuu koko tekstin ymmärtäminen. (Mts. 244–250.)

On useita tapoja kuvata kirjallisuuden subjekteja. Vvedeniže v literaturovedenie (2007: 237–250) teos esimerkiksi erottelee viisi erilaista tapaa jaotella kirjallisuuden hahmoja: luonne (harakter), tyyppi (tip), persoona (personaž), sankari (geroj), prototyyppi (prototip) ja muotokuva (portret). Kyseinen jaottelu ei ole erityisen selkeä ja henkilöahmojen määritelmät ovatkin osittain päällekkäisiä. Tämän työn kannalta kiinnostavia ovat kirjallisuuden luonne ja tyyppi.

Luonteella tarkoitetaan psykologisten ominaisuuksien kokonaisuutta, josta kirjallisuuden hahmo muodostuu. Luonne liittyy teoksen sisältöön ja ideaan. Henkilöhahmon erilaiset yksityiskohdat, jotka tulevat esille toiminnassa, käytöksessä tai erilaisissa tilanteissa, muodostavat henkilöahmon maailman. (Vvedenie v literaturovedenie 2007: 237.) Kirstinä (1988: 143) vertaa kirjallisuuden henkilöahmoa maalaustaiteen muotokuvaan. Kokovartalokuvassa henkilöllä on sekä etu- että sukunimi. Hänellä on myös ulkoinen olemus, minkä lisäksi tarvitaan henkilön ääni ja ajatukset. Henkilöhahmon persoonallisuus kasvaa toiminnan eri vaiheista. Sosiaalinen ympäristö ja perimä selittävät henkilöahmon psykologiaa. (Mts.143–146.)

Rimmon-Kenan (2002: 59) puhuu luonnehdinnasta (characterization), johon kuuluu muun muassa henkilöihahmon ulkoinen olemus, puhe ja toiminta. Selostan Rimmon-Kenanin mallia myöhemmin tässä luvussa.

Kirjallinen tyyppi ja luonne ovat lähellä toisiaan, mutta kun luonne kuvaa henkilöihahmon tyypillisiä piirteitä, hänen psykologisia ominaisuuksiaan, tyyppi on yleistys tietystä sosiaalisesta ilmiöstä ja sen tyypillisistä piirteistä. Venäläisen realistisen kirjallisuuden tunnetuimmat tyypit ovat ”ylimääräinen ihminen” (lišnij čelovek), ”pieni ihminen” (malen’kij čelovek, kts. myös luku 2.2.) ja ”yksinkertainen ihminen” (prostoj čelovek). (Vvedenie v literaturovedenie 2007: 238, 242.) Käckelä-Puumalan (2002: 246) mukaan tyyppi on laaja, yksittäiset teosrajat ylittävä hahmo, minkä lisäksi tyyppi on aina selkeä osoitus tradition vaikutuksesta. Kirstinä (1988: 149) näkee kirjallisuuden tyypit psykologialtaan yksioikoisina, mutta huomauttaa, että keskinäinen vuorovaikutus tekee niistä täydellisempiä. Toisin sanoen omassa ”yhteisössään” tyypitkin ovat yksilöitä (mts. 149).

Tyypillisessä henkilöihahmon luonnehdinnassa hahmot jaetaan pinnallisiin ja syvällisiin. Pintaa on kaikki se, mitä tekstistä voidaan suoraan havaita eli kaikki se tieto, jota henkilöihahmosta saamme. Syvyyttä puolestaan ovat ne asiat, jotka pinnan elementeistä voidaan päätellä kuten henkilöihahmoa ohjaavat ja selittävät tunteet, toiveet ja halut. Syvällisyyttä on pidetty arvokkaampana ominaisuutena. (Käckelä-Puumala 2001: 245.) Vastaavalla periaatteella E.M. Forster (1956/1927: 65–75) jakaa henkilöihahmot litteisiin ja pyöreisiin: litteä henkilöihahmo on karikatyyrimäinen, pelkistetyimmillään yhden ominaisuuden varassa toimiva hahmo. Pyöreä henkilöihahmo pystyy ilmaisemaan useampia ominaisuuksia ja sillä on kyky kehittyä.

Rimmon-Kenan (2002: 40) kritisoi Forsterin mustavalkoista luokittelua, sillä se ei hänen mielestään huomioi vivahteita henkilöihahmojen välillä. Rimmon-Kenanin mukaan henkilöihahmo voi olla yksiulotteinen ja kehittyvä tai moniulotteinen ja muuttumaton (mts. 41). Ewen (1971: 7 teoksessa Rimmon-Kenan 2002: 41) ehdottaa kuvata henkilöihahmoja jatkumoilla, joilla arvioitaisiin henkilöihahmojen kompleksisuutta, kehittymistä ja tietoisuuden kuvaamisen astetta. Esimerkiksi kompleksisuus-jatkumon toisessa päässä sijoittuisivat yhden ominaisuuden varaan rakennetut henkilöihahmot, kuten karikatyyrit ja tyypit, ja toisessa ääripäässä olisivat usean ominaisuuden varaan rakennetut henkilöihahmot. Näiden kahden ääripään välillä olisi

erilaisia variaatioita. Rimmon-Kenanin mukaan Ewenin mallissa vältytään tiukoilta kategorioilta. (Mts. 41.)

Käkelä-Puumalan (2001: 255) mukaan strukturalistisessa kirjallisuuden teoriassa pyritään purkamaan henkilökuvauksen yhtenäisyys ja yksilöllisyys osoittamalla, että henkilöahmon pyöreys tai persoona on tekstin tuottama efekti, joka voidaan purkaa osiin ja analysoida. Lingvistisestä näkökulmasta henkilöahmo on kielellinen rakenne, jonka muotoutumisella on omat sääntönsä. (Mts. 255.) Käkelä-Puumalan (mts. 255) mielestä strukturalismia puhtaimmillaan edustaa A.J. Greimasin aktanttimalli. Greimasin (1979/1966: 201–208) mallissa henkilöahmot, joita ihmisen lisäksi voivat olla esimerkiksi eläin, esine, luonnonilmiö tai myyttinen voima, on jaettu kuuteen kategoriaan: lähettäjä, objekti, vastaanottaja, auttaja, subjekti ja vastustaja. Myös venäläinen kansansatujen tutkija Vladimir Propp (1928: 72–73) näkee kirjallisuuden hahmot toiminnan kautta. Propp jakaa kirjallisuuden hahmot toiminnan mukaan seitsemään ryhmään: konna, lahjoittaja, auttaja, etsitty ja hänen isänsä, lähettäjä, sankari ja väärä sankari (mts. 72–73). Aktanttimallin heikkoutena on pidetty muun muassa sitä, että se ei tarjoa mitään välineitä henkilöahmon konstruoimiseksi tekstistä (Käkelä-Puumala 2001: 256; Fokkema 1991: 34).

Ovatko henkilöahmot sanoja vai voidaanko niitä pitää ihmisinä? Rimmon-Kenan (2002: 32) toteaa, että semanttisen käsityksen mukaan henkilöahmo ymmärretään osaksi tarinaa ja tapahtumia. Tällöin henkilöahmoa ei voi irrottaa kontekstistaan. Realistisen näkökulman mukaan taas tarinan edetessä henkilöt itsenäistyvät ja heistä voidaan keskustella jossain määrin myös kontekstista irrallaan. Tämän käsityksen mukaan henkilöt ovat ihmisten jäljitelmiä ja heihin suhtaudutaan kuin ystäviin ja tuttaviin. (Mts. 32.)

Rimmon-Kenanin (2002: 33) mukaan henkilöahmot on mahdollista nähdä yhtä aikaa henkilöinä ja rakenteen osina: tekstissä henkilöt ovat verbaalisia rakenteita (abstraktioita) ja tarinassa puolestaan ei-verbaalisia rakenteita. Vaikka Chatman (1978: 118) ei halua vähätellä sanojen merkitystä, hänen mielestä henkilöahmojen rinnastaminen ainoastaan sanoihin on kuitenkin väärin jo siitäkin syystä, että ihmiset muistavat fiktiiviset henkilöt usein hyvin elävästi, vaikka eivät muistaisi ainoatakaan sanaa koko tekstistä. Mahdollisen selityksen tälle muistamiselle tarjoaa Deidre Lynch (1998: 126) todetessaan, että näkemys henkilöahmon yksilöllisyydestä syntyy, koska kirjailijat ja lukijat näkevät kirjallisuudessa mahdollisuuden oman

itsetuntemuksensa rakentamiseen: henkilöahmon kautta he voivat tutkia omaa sisäistä maailmaansa.

4.2. Kaunokirjallisen henkilöahmon luonnehdinta Shlomith Rimmon-Kenanin mukaan

Rimmon-Kenan (2002) esittää kolme tapaa lähestyä kertomakirjallisuuden henkilöahmoja: yleistäminen, luonnehdinta ja analogiat. Yleistämisellä Rimmon-Kenan (mts. 37) tarkoittaa sitä, että henkilöahmo rekonstruoidaan tekstistä eriaisteisten yleistysten avulla. Tällaisia voivat olla vaikka jokin toistuva toiminta tai puhetapa. Henkilöahmon toistuvista ominaisuuksista kootaan puumainen hierarkkinen rakennelma, jossa eri ominaisuudet on sijoitettu omiin kategorioihinsa. Näitä kategorioita voidaan sitten yhdistellä suuremmiksi kokonaisuuksiksi ja siten muodostuu kuva henkilöahmosta. (Mts. 39–49.) Tässä työssä kiinnostuksen kohteena on kuitenkin luonnehdinta ja analogia henkilöahmon kuvaamisessa.

Luonnehdinnalla Rimmon-Kenan (2002: 59–67) tarkoittaa sitä, että tarkastelemalla henkilön toimintaa, puhetta, ulkoista olemusta ja ympäristöä selvitetään, millaisesta henkilöstä on kyse. Periaatteessa mikä tahansa tekstin osa voi toimia henkilöahmon indikaattorina, mutta edellä mainitut ovat yleisimpiä. Luonnehdinta voi olla suoraa tai epäsuoraa. Suorassa luonnehdinnassa kertoja kuvaa henkilöahmon luonteenpiirteen suoraan esimerkiksi kutsumalla henkilöahmoa nuoreksi ja toimeliaaksi. On syytä huomata, että luonnehdinta on suoraa vain silloin, kun sen esittää tekstin arvovaltaisina ääni. Jos esimerkiksi toinen tarinan henkilöahmo luonnehtii toista, ei kyseessä enää ole suora luonnehdinta. (Mts. 59–67.)

Rimmon-Kenanin (2002: 61) mukaan luonnehdinta on epäsuoraa silloin, kun luonteenpiirrettä ei sanota suoraan, vaan se näytetään esimerkiksi toiminnan, puheen, ulkoisen olemuksen tai ympäristön avulla. Toiminta ja puhe luonteenpiirteiden ilmentäjinä perustuvat Rimmon-Kenanin (mts: 65) mukaan syy-seuraussuhteeseen, jonka lukija tulkitsee tekstistä: X tappoi lohikäärmeen, hän on *tästä syystä* rohkea; Y käyttää paljon sivistyssanoja, hän on *siis* snobi. Ulkoisen olemuksen ja ympäristön luonnehtiva kyky perustuu ennen kaikkea niiden tilalliseen läheisyyteen, vaikka niissäkin voi olla kausaalisia piirteitä: esimerkiksi henkilöahmon sotkuinen olemus tai likainen huone voivat kuvata henkilöahmon masennusta, mutta myös olla seurausta siitä. (Mts. 65.)

4.2.1. Toiminta luonnehdinnan keinona

Rimmon-Kenanin (2002: 61) mallissa henkilöhahmon toiminta voi olla ainutkertainen tai epätavanomainen teko, tai tavanomainen, kuten vaikkapa pölyjen pyyhkiminen, tai sitten jokin toistuva puuha. Ainutkertaiset teot kiinnittävät Rimmon-Kenanin mukaan huomion henkilöhahmon dynaamiseen aspektiin ja ne merkitsevät usein kertomuksen käännekohtaa. Tavanomaiset teot puolestaan kertovat henkilökuvan muuttumattomuudesta ja staattisuudesta ja vaikutus on usein koominen tai ironinen. Ainutkertaiset teot ovat siinä mielessä kiinnostavia, että vaikka ne eivät heijastakaan henkilön pysyviä ominaisuuksia, ne ovat silti henkilölle ominaisia. Tällaisten tekojen paljastamat luonteenpiirteet saattavat olla ratkaisevampia kuin luonteenpiirteet, joita rutiininomaiset teot kuvaavat. (Mts. 61.)

Toiminta voidaan jakaa vielä kolmeen kategoriaan: toimeenpanot (henkilön suorittama teko), laiminlyönnit (teko, joka henkilön tulisi tehdä, mutta joka jää tekemättä) ja aikomukset (henkilön toteuttamaton suunnitelma tai intentio). Kaikilla näillä voi olla myös symbolinen ulottuvuus. (Rimmon-Kenan 2002: 61–63.)

4.2.2. Puhe luonnehdinnan keinona

Henkilön puhe tai ajattelu, sisältöön tai muotoon liittyen, voi Rimmon-Kenanin (2002: 63) mukaan ilmentää henkilöhahmon luonnetta. Myös se, mitä henkilö sanoo toisesta, voi luonnehtia sekä keskustelun kohdetta että puhujaa itseään. Puheen muoto ja tyyli on yleinen luonnehdinnan väline teksteissä, joissa henkilöiden kieli on yksilöity ja poikkeaa kertojan kielestä. Tyyli voi ilmaista syntyperän, asuinpaikan, yhteiskuntaluokan tai ammatin. Sosiaalisten ominaisuuksien lisäksi puhetyyli paljastaa henkilön yksilöllisiä ominaisuuksia. Puheessa voi olla esimerkiksi runsaasti sivulauseita, toistuvia varauksia ja täsmennyksiä. (Mts. 63–65.)

4.2.3. Ulkoinen olemus luonnehdinnan keinona

Ulkoista olemusta on Rimmon-Kenanin (2002: 65) mukaan käytetty ilmentämään luonteenpiirteitä niin kauan kuin kertomakirjallisuutta on ollut. Ulkoisen olemuksen ja luonteenpiirteiden metonyminen yhteys on säilynyt henkilöhamon luonnehdinnan keinona monien 1900-luvunkin kirjailijoiden tuotannossa. Rimmon-Kenan huomauttaa, että ulkoisesta olemuksesta puhuttaessa on pidettävä erillään sellaiset ulkoiset piirteet, joille henkilö ei mahda mitään, kuten pituus, silmien väri, nenän pituus ja niin edelleen, ja sellaiset piirteet, jotka ainakin osaksi riippuvat henkilöstä itsestään, kuten kampaus ja vaatetus. Edelliset luonnehtivat henkilöä pelkän läheisyyden perusteella, jälkimmäisiin liittyy myös kausaalisia vivahteita. Ulkoisen olemuksen kuvaus voi puhua itse puolestaan tai kertoja voi selittää sen yhteyden luonteenpiirteeseen (hänen ruskeat silmänsä kuvastivat surua ja viattomuutta), jolloin on kyse pikemminkin piilomäärittelystä. (Mts. 65–66.)

4.2.4. Ympäristö luonnehdinnan keinona

Henkilön fyysistä ympäristöä (huone, talo, katu, kaupunki) käytetään Rimmon-Kenanin (2002: 66) mukaan usein luonteenpiirteitä ilmaisevina metonymioina, samoin kuin inhimillistä ympäristöä (perhe, yhteiskuntaluokka). Henkilön ja ympäristön läheisyyden perusteella syntynyttä jatkuvuussuhdetta täydentää usein syysuhde. Esimerkiksi William Faulknerin teoksessa *A Rose for Emily* Emilyn ränsistynyt talo, pölypilvet ja ummehtunut haju ovat hänen rappingsensa metonymia, mutta talon rapistuminen on myös seurausta hänen köyhyydestään ja sairaalloisesta mielenlaadustaan. (Mts. 66–67.)

4.2.5. Analogia henkilöahmon kuvaamisessa

Erilaiset analogiat ovat myös yksi Rimmon-Kenanin kuvaamista keinoista analysoida henkilöahmoja. Analogialla Rimmon-Kenan (2002: 67–71) tarkoittaa eräänlaista metaforista suhdetta henkilöahmon ja nimen, maiseman tai toisen henkilöahmon välillä. Analogia voi korostaa vertailtavien aineiden kaltaisuutta tai kontrastia, ja se voidaan joko mainita tekstissä tai jättää lukijan pääteltäväksi (mts. 68).

Analogia ei ole erillinen luonnehdinnan tyyppi, vaan se tukee luonnehdintaa. Tämän vuoksi, jotta jossain voidaan nähdä analogiaa, on luonteenpiirrettä pitänyt aiemmin pohjustaa muilla luonnehdinnan keinoilla. Esimerkiksi harmaa ja ikävä maisema eivät sinänsä viittaa henkilön pessimismiin, mutta se voi vahvistaa lukijan aiempia havaintoja pessimistisestä juonteesta, jonka henkilön toiminta, puhe tai ulkoinen olemus ovat paljastaneet. Rimmon-Kenan korostaa, että analogia eroaa epäsuoran esittämisen muodoista, jotka myös voivat olla analogisia. Epäsuoran esittämisen keinot (toiminta, puhe, ulkoinen olemus ja ympäristö) perustuvat jatkuvuuteen, mutta analogia ei. Lisäksi analogia on puhtaasti tekstuaalinen sidos, joka ei liity tarinan syy-seuraussuhteisiin. (Mts. 67–68.)

Analogiset nimet voivat rinnastua henkilökuvan piirteisiin visuaalisesti (O-kirjain liitetään pyöreään ja lihavaan, I pitkään ja laihaan); akustisesti onomatopoeettisin keinoin (esimerkiksi Gogol'in Akakij Akakievič); artikulaatioltaan tai morfologisesti. Allegorioissa nimi puolestaan esittää henkilön keskeisen piirteen: Ylpeys, Himo, Urhoollinen. Joskus nimen analogia voi perustua kirjallisiin tai mytologisiin alluusioihin tai se voi korostaa nimen ja luonteenpiirteen kontrastia, kuten ironiassa. (Rimmon-Kenan 2002: 68–69.)

Rimmon-Kenan (2002: 69–70) toteaa, että koska maisema on ihmisestä riippumaton, ei henkilön ja maiseman välillä voi olla kausaalista suhdetta, vaan se on nimenomaan metaforinen. Tekstin luoman tietyn maiseman ja luonteenpiirteen analogia voi Rimmon-Kenanin mukaan olla joko kaltaisuuteen perustuva (esimerkiksi villi maisema voi olla henkilöihahmon villin luonteen metafora) tai se voi korostaa kontrastia. Maisema voi toimia myös mielentilan analogiana. Henkilöiden välinen analogia tulee kysymykseen silloin, kun kaksi henkilöä esitetään samanlaisissa olosuhteissa, jolloin heidän käyttäytymisensä samankaltaisuus tai vastakkaisuus täsmentää kummankin luonteenpiirteitä. (Mts. 69–70).

Rimmon-Kenan (2002: 70) huomauttaa, että jokin henkilöihahmon indikaattori tekstissä ei välttämättä kuvaa vain yhtä luonteenpiirrettä, vaan se voi viitata useaan luonteenpiirteeseen, jolloin se saa lukijan epäroimään eri luonteenpiirteiden välillä. Lisäksi yksittäisessä tekstissä esiintyvien luonnehdinnan keinojen luetteleminen ei välttämättä riitä, vaan saattaa olla tarpeellista osoittaa, mikä luonteenpiirre tekstissä on hallitseva ja tätä voidaan sitten tarkastella esimerkiksi suhteessa teoksen teemaan, genreen, tekijän preferensseihin tai ajan vallitseviin normeihin.

5. EPÄMÄÄRÄISYYDEN JA PERSOONATTOMUUDEN ILMAISEMINEN VENÄJÄN KIELESSÄ

Kuten johdannossa totesin, tietyt tekstin piirteet, tekstin halkeamat, kiinnittävät lukijan huomion, josta tekstin tulkinta saa alkunsa. Omassa aineistossani kiinnitin huomiota tekstin epämääräisyyteen ja persoonattomuuteen. Heräsi ajatus, voisiko epämääräisyys ja persoonattomuus liittyä nimenomaan ”malen’kij čelovek” -henkilöhahmoon. Miten epämääräisyys ja persoonattomuus voisivat kuvata pienuutta ja vähäpätöisyyttä? Mitä pienuus teoksessa tarkoittaa? Millä tavalla Akakij Akakievič on pieni? Suhteessa mihin? Sisältyyhän sana pieni jo käsitteeseen ”malen’kij čelovek”. Miten tämä pienuus näkyy kielessä?

N.D. Arutjunova on tutkinut tiettyjä epämääräisyyden ja persoonattomuuden ilmaisimia F.M. Dostojevskin teoksissa. Arutjunova analysoi juuri niitä kiellisiä piirteitä, joihin itsekin kiinnitin huomiota Gogol’in *Šinel’issä*, ja siksi päätin käyttää hänen tutkimustaan metodisena välineenä.

Arutjunovan (1999: 793) mukaan venäjän kielessä persoonattomuus ja epämääräisyys ovat vahvasti sidoksissa toisiinsa. Sen voi havaita esimerkiksi persoonattomissa ilmauksissa, joissa toiminnan suorittaja on epämääräinen (mts. 793). Persoonattomassa lauseessa *čego-to hočetsja* ’tekee mieli jotakin’ indefiniittinen pronomini *čego-to* ’jotakin’ määrittää persoonatonta verbiä *hočetsja* ’tekee mieli’, kun taas lauseessa *Ja etogo (tak) hoču* ’haluan sitä (niin)’ on subjekti ilmaistu persoonapronominilla *ja* ’minä’, ja verbi *hoču* ’haluan’ on aktiivisessa muodossa¹.

Arutjunovan (1999: 793) mukaan sekä persoonattomuus että epämääräisyys sopivat hyvin olemista ilmaiseviin lauseisiin: persoonattomilla ja epämääräisillä ilmauksilla kuvataan staattista tilannetta, ei aktiivista toimintaa.

Reč’ idet o nektorom komplekse vzaimozavisimiyh čert, v osnove kotoryh ležit prostranstvenno-predmetnyj, a ne temporal’no-faktivnyj, statičeskyj, ckoree čem dinamičeskyj, živopisnyj, a ne kinematografičeskyj podhod k miru. (Arutjunova 1999: 793–794.)

¹ Kaikki esimerkit Arutjunovaan viitattaessa ovat Arutjunovan, suomennokset T.T.

Kyseessä on jossain kokonaisuudessa toisiinsa sidoksissa olevat piirteet, joiden tapa lähestyä maailmaa perustuu tilaan ja havaintoon, ei aikaan ja tosiasiaan, on staattinen enemmän kuin dynaaminen, maalauksellinen eikä elokuvallinen. (Suomennos T.T.)

Sekä persoonattomuus että epämääräisyys ilmaisevat Arutjunovan (1999: 794) mukaan venäjän kielen kognitiivisia erityispiirteitä. Ne ovat venäjän kielessä aktiivisia, mutta eivät läheskään aina välttämättömiä osia, ja siten ne kuuluvat ryhmään ”vapaa kielioppi” (”svobodnaja grammatika”). Persoonattomat ja epämääräiset ilmaukset ovat myös eräänlaisia metaforia: niitä käytetään alitajuisesti. Usein tällaiset ilmaukset ovat ylimääräisiä, mutta ne voivat myös sisältää merkityksiä. (Mts. 794–795.)

Persoonattomuuteen ja epämääräisyyteen liittyvät myös kontrolloimatonta toimintaa kuvaavat ilmaukset. Klassisessa tapauksessa persoonalauseissa subjektilla on kaksi tehtävää: se on agentti ja toiminnan lähde. Persoonattomissa lauseissa tehtävät ovat eriytyneet. Toiminnan aiheuttaja (agentti) on ihminen, mutta toiminnan suorittaja onkin voima, jota ei ole ilmaistu, ja joka sijaitsee joko ihmisen sisä- tai ulkopuolella. (Arutjunova 1999: 796.)

Seuraavissa alaluvuissa käsittelen tarkemmin epämääräisyyden, persoonattomuuden ja näihin liittyvän kontrolloimattoman toiminnan ilmaisemista venäjän kielessä.

5.1. Epämääräisyyden ilmaisimet

Lingvističeskij enciklopedičeskij slovar’ (2002: 349) määrittelee määräisyys-epämääräisyys kategorian seuraavasti:

Opredelennosti – neopredelennosti kategorija – odna iz kategorij semantiki vskazivanija funkcij ee – aktualizacija ja determinizacija imeni, demonstracija ego edinstvennosti v opisivaemoj situacii (opredelennost’) libo vyraženie ego otnošenija k klassu podobnyh emu fenomenov (neopredelennost’).

Määräisyys – epämääräisyys kategoria on yksi semanttisista kategorioista, jonka funktio on aktualisoida ja määrittää nominia, osoittaa nominin ainutlaatuisuus kuvatussa tilanteessa (määräisyys) tai ilmaista nominin suhde samantapaisten ilmiöiden luokkaan (epämääräisyys). (Suomennos T.T.)

Epämääräisyys voi kohdistua joko suoraan referenttiin tai referentin määritteeseen. Referentillä tarkoitetaan tässä sitä, johon merkillä viitataan, kohdetta². Arutjunovan (1999: 820) mukaan eri syyt vaikuttavat siihen, viittako epämääräisyys referenttiin vai referentin määritteeseen. Referenttiin viittaavan epämääräisyyden syynä voi olla tietämättömyys, vaikeneminen, tärkeiden tietojen puuttuminen tai tyylikeino. Tällainen epämääräisyys on helppo muuttaa määräiseksi: esimerkiksi kun epämääräinen ilmaus *kakoj-to čelovek* 'joku ihminen' identifioidaan, voidaan puhua vaikkapa Ivan Petrovičista tai Olgan isästä. (Mts. 820.)

Referentin määritteeseen liittyvää epämääräisyyttä on Arutjunovan (1999: 820) mukaan puolestaan vaikea poistaa. Seuraavassa Arutjunovan esimerkissä puhuja kiinnittää huomion tilanteen piilossa oleviin osiin, jotka voi tuntea, mutta joita ei voi pukea sanoiksi.

I teper' ona emu nravilas', očen' nravilas', no čego-to uže nedostavalo v nej ili čto-to bylo lišnee – on i sam by ne mog skazat', čto imenno, no čto-to mešalo emu čuvstvovat' kak prežde (Čehov). (Mts. 821.)

Ja nyt hän miellytti häntä, miellytti oikein paljon, mutta hänessä ei enää ollut jotain tai jokin oli liikaa – hän ei vaan itse pystynyt sanomaan mikä erityisesti, mutta jokin häiritsi häntä tuntemasta kuten ennen. (Suomennos T.T.)

Epämääräiset ilmaukset *čego-to uže nedostavalo v nej* 'hänessä ei enää ollut jotain' tai *čto-to bylo lišnee* 'jokin oli liikaa' ja *čto-to mešalo emu čuvstvovat' kak prežde* 'jokin häiritsi häntä tuntemasta kuten ennen' sisältävät jotain, jonka ihminen voi tuntea, mutta ei pysty määrittelemään ja tällöin ne on ilmaistava epämääräisen ilmauksen avulla.

5.1.1. Indefiniittiset pronominit

Epämääräisyyttä voidaan ilmaista venäjän kielessä useilla erilaisilla pronominien ryhmillä. Indefiniittiset pronominit (neopredelennye mestoimenija), joita venäjän kielessä lasketaan olevan yli 60, muodostetaan yhdistämällä pronominivartaloon etuliite *ne-* tai *koe-*, loppuliite *-to*, *-nibud'* tai *-libo* tai liitepartikkeli *ugodno*. Näin muodostettuja indefiniittisiä pronomineja ovat

² Semiotiikassa on useita merkitysmalleja, kts. esim. Fiske (1992): Merkkien kieli, luku 3.

esimerkiksi *neкто* 'ei kukaan', *кое-кто* 'joku, jotkut', *кто-то* 'joku', *кто-нибудь* 'joku, kuka tahansa' ja *кто угодно* 'kuka tahansa'. (Arutjunova 1999: 814.)

Padučevan (2002: 210) mukaan indefiniittisten pronomien semantiikka on olennaisesti sidoksissa käsityksemme siitä, mikä on se suurempi joukko, konkreettinen tai universaali, johon jokin tietty yksittäinen osa kuuluu. Kun indefiniittinen pronomini ei viittaa isompaan joukkoon, se menettää tavallisen epämääräisen merkityksensä ja saa arvottavan merkityksen (mts. 210). Myös Arutjunova (1999: 815) toteaa, että indefiniittiset pronominit voivat olla merkitykseltään arvottavia. Ne voivat myös ilmaista ajatuksen epätäydellisyyttä ja usein ne osoittavat asioiden eiklassista tai fiktiivistä olemusta (mts. 815).

Arutjunova (1999: 819) huomauttaa, että indefiniittiseen pronominiin kätkeytyä ajatusta ei ole mahdollista ilmaista täsmällisesti ja yksiselitteisesti. Epämääräinen ajatus sijaitsee semanttisen kentän reunalla ja sen eksplikointi edellyttäisi kielikuvia, kiertoilmauksia ja kuvailua ja pidentäisi huomattavasti tekstiä. Indefiniittisten pronomien käyttö on runsasta muun muassa kirjallisuudessa ja puhekielessä. Jos runsaasti indefiniittisiä pronomineja sisältävästä tekstistä poistetaan indefiniittiset pronominit, ei tekstin sisältö välttämättä muutu, mutta siitä tulee vähemmän venäläistä. (Arutjunova 1999: 815.) On syytä huomata, että erilaiset enemmän tai vähemmän merkitykselliset täytesanat ovat tyypillisiä useiden kielten puhekielelle.

Nominia edeltävät indefiniittiset pronominit (jotka muistuttavat epämääräistä artikkelia) ovat tekstiä strukturoivia osia ja ne viittaavat nominiin. Niitä ei useinkaan voi jättää pois. Esimerkiksi jos lauseesta *какой-то мальчик вдруг побежал к реке* 'jokin poika juoksi äkkiä joelle' jättää pois indefiniittisen pronominin *какой-то* 'jokin, jonkinlainen', viitataan lauseessa jo konkreettisesti tiettyyn poikaan. (Arutjunova 1999: 817.) Sen sijaan epämääräisyys, jota ei ole osoitettu esimerkiksi pronominilla, voidaan Arutjunovan mukaan venäjän kielessä korvata joko intonaation tai sanajärjestyksen avulla. Epäsuora sanajärjestys kuvaa epämääräisyyttä. Lauseessa *в комнате бежал мальчик* 'huoneeseen juoksi poika' sana *мальчик* 'poika' on epämääräinen, kun taas lauseessa *мальчик бежал в комнату* 'poika juoksi huoneeseen', *мальчик* on jo tietty poika. Reemaan kuitenkin yhdistetään yleensä epämääräisiä pronomineja, vaikka se lauseessa on jo luonteeltaan epämääräinen paikka. (Mts. 817.)

Epämääräisyys voi siis viitata nominiin tai nominin määritteeseen. Venäläiselle diskurssille on Arutjunovan (1999: 823) mukaan luonteenomaista, että indefiniittinen pronomini viittaa nominin määritteeseen. Indefiniittinen pronomini on merkki ajatuksista, joita ei ole ilmaistu tai ei pystytä ilmaisemaan. Kun kyseessä on määritteeseen viittaava epämääräisyys, indefiniittinen pronomini esiintyy yleensä tilanteissa joissa määritteellä on taipumus vaihteluun, määrite on loitontunut normista, määritettävän adjektiivin merkitys on epämääräinen, konteksti on negatiivinen tai kun indefiniittinen pronomini viittaa proposition, ennalta arvaamattomuuteen, tai tilanteen spontaaniuteen. (Mts. 820–823.)

Arutjunovan (1999: 821–822) mukaan indefiniittiset pronominit liittyvät säännönmukaisesti adjektiiveihin ja adverbeihin, jotka merkitsevät konkretisoimatonta normista loitontumista, esimerkiksi sellaisiin adjektiiveihin kuin *strannij* 'outo, omituinen', *čudoj* 'ihmeellinen', *tainstvennyj* 'salaperäinen', *zagadočnyj* 'arvoituksellinen', *neponjatnyj* 'käsittämätön', *nepostižimyj* 'käsittämätön', *neverojatnyj* 'uskomaton', *osobyj* 'erityinen', *osobennyj* 'erikoinen', *specifičeskij* 'erityinen', *neobyknovennyj* 'epätavallinen', *neobyčnyj* 'epätavallinen', *neobyčajnyj* 'eriskummallinen', *neprivyčnyj* 'epätavallinen', *nelepyj* 'mahdoton', *neopredelennyj* 'epämääräinen'. Indefiniittistä pronominia ei käytetä sellaisten adjektiivien kanssa, jotka viittaavat normiin, esimerkiksi ei sanota *kakoj-to ponjatnyj* 'jokin ymmärrettävä' tai *kakoj-to obyčnyj* 'jokin tavallinen'. Indefiniittistä pronominia ei voi myöskään käyttää sellaisessa tapauksessa, jossa määritettävässä sanassa ei ole minkäänlaista vaihtelua. Ei esimerkiksi voida sanoa *jubka byla kakaja-to černaja (belaja)* 'hame oli jonkinlainen musta (valkoinen)'. Mutta kun väri menettää selvät rajat, voidaan siihen yhdistää indefiniittinen pronomini: *jubka byla kakaja-to grjazno-belaja* 'hame oli jonkinlainen likaisen-valkoinen'. (Mts. 820–822.)

Koska normista poikkeaminen arvioidaan useimmiten negatiiviseksi ilmiöksi, on indefiniittiselle pronominille tyypillistä arvottavassa mielessä negatiivinen konteksti. Positiivisessa kontekstissa epämääräistä pronominia ei yleensä käytetä, etenkin, jos normin mukaisuus ei sisällä vaihtelua: *kakoj-to zdorovyj* 'jokin terve', *kakoj-to vernyj (pravil'nyj)* 'jokin tosi (oikea)'. Jos on kuitenkin mahdollista, että ilmauksella voisi olla negatiivinen konnotaatio tai määrite on taipuvainen vaihteluun, on indefiniittisen pronominin käyttö mahdollista: *Kakoj-to zdorovyj cinizm pomogal nam izbegat' gromkih slov* (Dovlatov). 'Jokin terve kyynisyys auttoi meitä karttamaan mahtipontisia sanoja.' (Arutjunova 1999: 822.)

5.1.2. Epämääräisyyttä ilmaisevat konjunktiot ja adverbit

Pronominien lisäksi epämääräisyyttä voidaan ilmaista useilla muillakin keinoilla. Esimerkiksi adjektiivit *opredelennyj* 'määrätty' ja *izvestnyj* 'tietty, tunnettu' ovat Arutjunovan (1999: 814) mukaan merkitykseltään epämääräisiä. Adverbeistä esimerkiksi *neskol'ko* 'hiukan' on epämääräinen. Partikkelit *kak-budto* 'ikään kuin', *kak budto by* 'ikään kuin', *kak-to* 'jotenkin' sekä *kak-nibud'* 'jotenkin, jollain tavoin' puolestaan ilmaisevat puhujan sanottavaansa kohdistuvaa epämääräisyyttä. Myös sanat *odin* 'eräs', *inoj* 'joku' ja *ljuboj* 'kuka tahansa' ovat lähellä indefiniittisen pronominin merkitystä (Padučeva 2002: 209).

Sanalla *odin* on useita merkityksiä. Padučevan (2002: 213) mukaan epämääräisyydestä puhuttaessa *odin* voi olla pronomini merkityksessä eräs, esimerkiksi *odin čelovek* 'eräs henkilö', tai sitä voidaan käyttää ilmauksissa yksi jostain joukosta, esimerkiksi *odin iz mal'čikov* 'yksi pojista'. Pronomini *odin* kuuluu heikosti määräisiin pronomineihin ja sen ensisijainen funktio on johdatteleva (introduktiivinen), *byl u menja odin prijatel'* 'minulla oli eräs tuttava'. Kun pronomini *odin* esiinny konkretisoivassa kontekstissa, se ei ole enää heikosti määräinen, vaan toimii epämääräisenä artikkelina: *odin čelovek s'el na spor ljagušku* 'yksi ihminen söi riidan päälle sammakon'. (Mts. 213.)

Myös partikkelit voivat olla merkitykseltään epämääräisiä. Tällaisia partikkeleita ovat puhujan olettamusta ilmaisevat partikkelit kuten *kak by* 'aivan kuin' *kak budto* 'ikään kuin', *budto* 'ikään kuin', *slovno* 'ikään kuin', *točno* 'varmaankin', *vrode* 'ikään kuin', *pohože* 'näköjään' ja *kažetsja* 'ikään kuin, näköjään' (Arutjunova 1999: 846). Partikkelit, toisin kuin pronominit ja konjunktiot, eivät ole lauseen tai sanaliiton rakenteeseen vaikuttavia osia, vaan ne luonnehtivat kerrottua asiaa. Partikkelit tuovat lausumaan lisämerkityksiä. Useat partikkelit ovat monimerkityksisiä ja niiden merkitys käy ilmi kontekstista, puheen asettamista ehdoista ja intonaatiosta. Semanttisesti partikkelit jaotellaan sen mukaan, ilmaisevatko ne kerrotun asian suhdetta todellisuuteen vai puhujan suhdetta kerrottuun. Kerrotun asian suhdetta todellisuuteen ilmaisevien partikkelien funktio voi olla lausumaa selventävä ja konkretisoiva, lausuman luonnetta vahvistava tai kieltävä tai pakkoa, suostumusta, ehdollisuutta tai toivomusta ilmaiseva. Tähän ryhmään kuuluvat muun muassa vertaavat partikkelit kuten *kak* 'kuin, niin kuin', *kak budto* 'ikään kuin' ja *slovno* 'kuin, ikään kuin'. (Sovremennyj russkij jazyk 1999: 581–582.)

Epämääräisyyttä ilmaiseva pronominaaliadverbi *kak-to* 'jotenkin' luonnehtii Arutjunovan (1999: 818) mukaan aina verbin, predikaatin (lyhyt adjektiivi) tai adverbien avulla nominin määrittä. Esimerkkilauseessa *ona byla kak-to suetliva* 'hän oli jotenkin rauhaton' epämääräinen adverbi *kak-to* määrittää adjektiivia *suetliva* 'rauhaton', kun taas lauseessa *ona byla kakoj-to suetlivoj* 'hän oli jonkinlainen rauhaton' epämääräinen pronomini *kakoj-to* 'jonkinlainen' määrittää persoonapronominia *ona* 'hän' (mts. 818). *Kak-to* liittyy myös kontrolloimatonta toimintaa kuvaaviin verbeihin. Arutjunovan (mts. 821) mukaan ilmaukset tapahtumista, joihin ihminen joutuu itsestään tai vastoin tahtoaan, sisältävät säännönmukaisesti epämääräisen pronominin: *kak-to ne polučilos'* 'jotenkin ei onnistunut', *kak-to samo soboj vyšlo* 'jotenkin itsestään tapahtui', *kak-to vdrug vyralos'* 'jotenkin yhtäkkiä ilmeni', *kak-to vsë proizošlo samo soboj* 'jotenkin kaikki tapahtui itsestään'.

5.1.3. Modaalinen olettamus

Epämääräisyyteen liittyy myös käsite *modaalinen olettamus* (*kažimost'*), jota Arutjunova (1999: 834) nimittää termillä *k-modal'nost'*. Muun muassa adverbien *kak budto* 'ikään kuin' ja *kak by* 'aivan kuin' ilmaisevat modaalista olettamusta. Siinä puhuja tai kirjoittaja ilmaisee jotain, jota hän olettaa olevan, mutta jota kuuliija tai lukija ei havaitse. Modaaliselle olettaumukselle on tyypillistä tilanteeseen liittyvän ympäristön hämäryys, unen- ja näynomaisuus. Havainnoitsija kokee tilanteen aistiperäisesti ja subjektiivisesti: tuntemuksina, hahmoina, vaikutelmina ja muistoina. (Mts. 833–835.)

Arutjunovan (1999: 835) mukaan modaalinen olettamus liittyy konteksteihin, jotka liittyvät ihmisen sisäiseen maailmaan tai ihmisen psykologiseen tilaan. Jos konteksti on epäselvä, esiintyvät modaalisuutta ilmaisevat sanat (esimerkiksi *kak budto* ja *kak-by*) yhdessä epämääräisen ilmauksen kanssa, kuten seuraavassa esimerkissä: *I čto-to kak budto načinalo ševelit'sja v ego vospominanijah, kak kakoe-nibud' izvestnoe, no počemu-to zabytoe slovo.* (Dostojevski) 'Ja jotakin ikään kuin alkoi liikehtyä hänen muistoissaan, kuin jokin tuttu, mutta jostain syystä unohtunut sana.' (mts. 834).

Nämä kaksi kontekstia, ihmisen sisäiseen tilaan ja ihmisen psykologiseen tilaan liittyvät, ovat kovin lähellä toisiaan, mutta Arutjunova tulkitsee niitä erillisinä. Arutjunovan (1999: 835) mukaan modaalisen oletuksen avulla tulkitaan elettä, joka paljastaa ihmisen sisintä, hänen tietoisuuttaan ja olemustaan. Ihmisen sisin on ulkopuoliselta tarkkailijalta piilossa, siitä tulee näkyviin vain joitain ilmentymiä, jotka ovat joko konventionaalisia tai luonnollisia, kontrolloimattomia. Konventionaaliset ilmentymät voivat olla valheellisia, kontrolloimattomat eivät. Eleiden kautta ulkopuolinen tarkkailija rekonstruoi toisen ihmisen sisäistä maailmaa. (Mts. 835.)

Psykologisen tilan kontekstissa modaaliselle olettamukselle on luonteenomaista kaksiulotteisuus: sisäinen olotila tulkitaan ulkoisten merkkien, kuten kasvojen ilmeiden, puheen intonaation ja käytöksen avulla. Esimerkiksi lauseessa *ona potupila glaza v zemlju, kak budto by sobirajas' s mysljami* (Karamzin) 'hän loi katseensa maahan, ikään kuin keräten ajatuksiaan', yhdistetään merkki (*ona potupila glaza v zemlju* 'hän loi katseensa maahan') ja sen merkitys (*sobirajas' s mysljami* 'keräten ajatuksiaan'). (Arutjunova 1999: 835.)

5.1.4. Yleistäminen

Venäjän kielessä epämääräisyyteen liittyy läheisesti myös yleistäminen, joka ilmaistaan pronomineilla ja yleisyyttä kuvaavilla pronominaalisilla adverbeilla (Arutjunova 1999: 823). Yleistäviä pronomineja ovat muun muassa *vse* 'kaikki', *každyj* 'jokainen', *vsjakij* 'jokainen' ja *ljuboj* 'kuka tahansa'. Ne viittaavat samaan luokkaan kuuluviin ja toisiaan muistuttaviin luokan osiin. Yleistävän pronominin avulla poimitaan erillinen osa samankaltaisten joukosta, mutta samalla ilmaus koskee myös koko luokkaa. (Sovremennyj russkij jazyk 1999: 460.) Yleistäviä pronominaalisia adverbeja ovat muun muassa *vse*, *vsë* 'kaikki', *vsegda* 'aina', *večno* 'ikuisesti, aina', *vsjudu* 'kaikkialla', *povsjudu* 'kaikkialla, kaikkialle', *povsemestno* 'kaikkialla, kaikkialle', *vsjako* 'kaikenlaista', *v obščem* 'pääpiirteissään', *v celom* 'kaikkiaan', *voobščē* 'yleensä' ja *v principe* 'periaatteessa' (Arutjunova 1999: 823–824).

Arutjunova (1999: 824) toteaa, että yleisyyttä kuvaavia pronominaalisia adverbeja ja indefiniittisiä pronomineja käytetään usein yhdessä. Esimerkiksi *ves' on byl kakoj-to vsvolnovannyj* 'hän oli kokonaan jotenkin levoton'; *večno ty kakoj-to hmuryj* 'sinä olet aina

jotenkin synkkä’; *On kak-to vs ne rešalsja* ’hän jotenkin ei päättänyt kaikkea’. Tällainen epämääräisen pronominin ja adverbien läheisyys on luonteenomaista etenkin ilmauksissa, joissa määritteeseen viitataan epämääräisellä pronominilla. (Mts. 824.)

5.2. Persoonattomuuden ja kontrolloimattoman toiminnan ilmaisimet

Persoonaa – persoonattomuus kategoria on universaali semanttis-syntaktinen kielen kategoria, joka viittaa toiminnan subjektiin: puhujaan (ensimmäinen persoonaa), keskustelukumppaniin (toinen persoonaa) tai henkilöön, joka ei osallistu puheeseen (kolmas persoonaa) (Lingvističeskij enciklopedičeskij slovar’ 2002: 272, Sovremennyj russkij jazyk 2000: 246). Persoonattomuutta voidaan ilmaista useilla tavoilla, joista tarkemmin luvussa 5.2.3.

Kontrolloimatonta toimintaa, joka liittyy persoonattomuuteen ja epämääräisyyteen, ei Arutjunovan (1999: 801) mukaan ilmaista syntaktisin keinoin. Kontrolloimaton toiminta joko sisältyy verbin semantiikkaan tai se muodostaa pragmaattisen implikaation, joka on maalaisjärjellä tulkittavissa. Kontrolloimaton toiminta ei ole päämäärätietoista, mutta siihen on syy, joko ulkoinen tai ihmisen sisäinen. Esimerkiksi epäonni ja kimmellukset voitaisiin liittää sellaisiin ihmisen ominaisuuksiin kuin kömpelyys, huolimattomuus, hajamielisyys, typerys, hitaus, epäkäytännöllisyys ja niin edelleen. (Mts. 801.)

Arutjunova (1999: 799–801) jakaa persoonattomuuteen ja epämääräisyyteen liittyvän kontrolloimattoman toiminnan (nekontroliruemoe dejstvie) tahdottomaan toimintaan (neproizvol’noe dejstvie) ja hallitsemattomaan toimintaan (nepravljaemoe dejstvie), vaikkakaan hän ei selvästi määrittele näitä käsitteitä. Tahdoton toiminta on sellaista, johon ihminen ei pysty itse vaikuttamaan. Hallitsemattomaan toimintaa puolestaan liittyy ulkoisen voiman käsite. Kontrolloimattomaan toimintaan liittyy lisäksi käsite *stihija*, alkuvoima, mikä Arutjunovan mukaan on venäläisen elämän, venäläisen luonteen ja venäjän kielen erityispiirre. *Stihija* on se voima, joka saa aikaan toiminnan (Mts. 801, 808.)

5.2.3. Persoonattomat lauseet

Persoonattomat lauseet ovat yksiosaisia lauseita, joissa joko ei ole subjektia tai subjekti on jossain muussa sijamuodossa kuin nominatiivissa, usein datiivissa. Persoonattominen lauseiden predikaattina on persoonaton verbi tai predikatiivinen adverbi.

Persoonaton lause voi rakentua usealla tavalla. Persoonattoman lauseen jäsen voi esiintyä yksin, kuten luonnonilmiöitä ilmaisevat verbit *večereet* 'hämärtyy', *rassvelo* 'sarasti', *morozit* 'pakastaa'. Persoonattoman lauseen pääjäsen voi toisaalta edellyttää tietyssä sijamuodossa olevaa muuta lauseenjäsentä: genetiivissä *ne bylo vozmožnosti poehat* 'ei ollut mahdollisuutta lähteä', datiivissa, silloin kun on ilmaistava subjekti *emu ne sidelos' doma* 'hän ei malta istua kotona' tai instrumentaalissa *potjanulo holodom* 'tuli kylmää'. Pääjäsen voi myös vaatia suoran lisäyksen: *vsorvalo plotinu* 'pato sortui'. (Valgina et.al.: *Sovremennyj russkij jazyk, Bezličnye predloženiija.*)

Persoonattoman lauseen pääjäsenenä voi olla:

1. Persoonaton verbi, jolloin se on yksikön 3. persoonassa ja preteritissä neutrimuodossa. Esimerkiksi *u menja na serdce zaholonulo* 'minulla sydän pysähtyi'.
2. Persoonamuodossa oleva verbi, joka on merkitykseltään persoonaton. Tämä on melko yleistä venäjän kielessä. Tällöin persoonaton lause voi olla sekä rakenteeltaan että merkitykseltään hyvin monenlainen. Tällainen verbi on persoonattomassa lauseessa aina yksikön 3. persoonassa ja preteritissä neutrimuodossa. Merkitykseltään persoonattomia persoonamuodossa olevia verbejä on venäjän kielessä enemmän kuin pelkästään persoonattomia verbejä. Esimerkiksi *na ulice svežeet* 'pihalla viilenee'; *v glazah u menja potemnelo* 'silmissäni pimeni'.
3. Persoonaton predikatiivinen sana, joka määrittää koko persoonattoman lauseen merkityksen. Näitä sanoja käytetään usein infinitiivin kanssa. Jos tällaisen persoonattoman lauseen sanajärjestystä muutetaan, se saattaa menettää persoonattoman merkityksensä. Esimerkiksi *mne trudno dyšat* 'minun on vaikea hengittää'; *davno uže slyšno bylo ni zvuka kolokol'čika* 'pitkään aikaan ei enää kuulunut kirkonkellon ääntä'.
4. Passiivin partisiipin lyhyt muoto, johon liittyy suffiksi -n-, -en tai -t-. Esimerkiksi *posideli v litografii, gde bylo nakureno* 'istuttiin kivipainamossa, joka oli täynnä tupakansavua'; *Petruške prikazano bylo ostavat'sja doma* 'Petruška määrättiin jäämään kotiin'.

5. Kieltosana tai kieltoa ilmaiseva rakenne. Esimerkiksi *ne bylo sil perenesti eto* 'ei ollut voimia siirtää sitä'; *ni pisem, ni vestej* 'ei kirjeitä, ei tietoja'.

6. Refleksiiviverbi, joka on useimmiten muodostettu ei-transitiivisesta persoonaisesta verbistä affiksilla -sja: *ne spit'- ne spitsja* 'ei nuku – ei nukuta'. Esimerkiksi *pravdu skazat', olično ležalos' na etom divane* 'totta puhuakseni, tässä sohvassa maatuttaa erinomaisesti'.

(Valgina et.al.: *Sovremennyj russkij jazyk, Bezličnye predloženiija.*)

V.V. Vinogradov (2001: 384) jakaa persoonattomat tai persoonamuotoiset merkitykseltään persoonattomat verbit kahdeksaan ryhmään.

1. Olemista ja olotilaa kuvaavat verbit: *Tak est' i budet vseгда.* (Dostojevksi) 'Näin on ja tulee aina olemaan.'

2. Luonnonilmiöitä kuvaavat verbit: *svetaet* 'valkenee', *večereet* 'hämärtyy', *poholodalo* 'kylmeni', *smerkaetsja* 'hämärtää', *morozit* 'pakastaa' jne.

3. Alkuvoimaisia ilmiöitä kuvaavat ver bit: *Na lesopil'nom dvore gorit.* (Čehov) 'Sahan pihassa palaa.)

4. Kohtaloon liittyvät verbit: *Nu, i vezet vam segodnja.* (L. Andreev) 'No, onnistaapa teitä tänään.'

5. Ihmisen fyysistä olotilaa tai fysiologista muutosta kuvaavat verbit: *Moj drug, mne uši založilo.* (Griboedov). 'Ystäväni, korvani menivät lukkoon.'

6. Aistimuksia kuvaavat verbit: *Pahlo ot nego vetčinoj i kofejnoj guščej.* (Čehov). 'Hänestä tuli kinkun ja kahvinporon tuoksu.'

7. Ihmisen psyykkistä olotilaa kuvaavat verbit: *Ne pozdorovitsja ot edakih pohval.* (Griboedov). 'Sellaisista kehuista ei hyvää seuraa'

8. Jonkin alkuvoimaisen voiman vaikutusta ihmiseen kuvaavat verbit: *Dva časa noči... ne spitsja... A nado by zasnut', čtob zavtra ruka ne drožala.* (Lermontov). 'Kello kaksi yöllä... ei nukuta... Ja pitäisi nukahtaa, jotta huomenna käsi ei tärise.'

5.2.2. Tahdoton toiminta

Tahdottomalla toiminnalla Arutjunova (1999: 799) tarkoittaa sellaisia toimintoja, joihin ihminen ei pysty vaikuttamaan. Tällaisia ovat muun muassa 1. fyysisiä, psyykkisiä ja psykofyysisiä reaktioita kuvaavat toiminnot; 2. toiminnot, jotka kuvaavat harhautumista tai virhettä; 3. periksi antamista kuvaavat toiminnot ja 4. tunteiden purkautumista kuvaavat toiminnot. Toiminnan aiheuttajana on jokin voima, joka liikuttaa ihmistä. Yleensä kyseessä on toimijan kannalta tahaton, päämäärätön ja ei-toivottu poikkeama normista. Tahdottomalla toiminnalla on syy (motiivi tai stimulus), mutta ei päämäärää. Tahdottomasta toiminnasta ei esitetä kysymystä ”Mitä minä teen?”, vaan ”Mitä minulle tapahtuu?”. (Mts. 799–801.)

Fyysiset, psyykkiset ja psykofyysiset reaktiot voivat olla motorisia reaktioita ulkoisiin tai sisäisiin ärsykkeisiin, esimerkiksi *kašlajat* ’yskiä’, *ikat* ’hikotella’, *čihat* ’aivastaa’, *drožat* ’täristä’. Samaan ryhmään kuuluvat myös verbit, jotka kuvaavat olotilan muutosta, esimerkiksi *krasnet* ’punastua’, *blednet* ’kalveta’. Tällaisten verbien kanssa lauseen rakenne vastaa aktiivilauseetta, mutta niihin ei liitetä tahattomuutta ilmaisevia adverbeja. Ei esimerkiksi sanota *on nečajanno iknul* ’hän vahingossa hikotteli’. Tämän ryhmän verbit ovat intransitiivisia, jotkut voivat olla sja-päätteisiä refleksiiviverbejä, joista ei ole olemassa transitiivista muotoa, esimerkiksi *popernut’sja* ’niellä väärään kurkkuun’, *zadohnut’sja* ’lähähtyä’. Intransitiiviset etuliitteiset verbit ilmaisevat tapahtuman intensiivisyyttä, esimerkiksi *zakašljat’sja* ’alkaa yskää’, *rasčihat’sja* ’ruveta aivastelemaan’. (Arutjunova 1999: 799.)

Fyysisten, psyykkisten ja psykofyysisten reaktioiden ryhmään kuuluvat myös verbit, jotka ilmaisevat psyykkisen ärsykkeen aiheuttamaa fyysistä reaktiota. Tällaisia verbejä ovat esimerkiksi *vzdragivat* ’säpsähtää’, *plakat* ’itkeä’, *smejat’sja* ’nauraa’, *rydat* ’itkeä hillittömästi’, *vskrikivat* ’kiljahtaa’. Tällaisiin verbeihin liittyvää toimintaa ei voi itse hallita. Kyseessä olevia reaktioita voi hillitä, mutta niistä on vaikea pidättäytyä. Psyykkisten ärsykkeiden aiheuttamat emotionaaliset reaktiot - henkilökohtaiset elämykset - ilmenevät usein henkilöiden välisessä kanssakäymisessä, ja niiden merkitys on siten helppo erottaa. Koska emotionaaliset reaktiot ovat konventionaalisia, ne kuuluvat kontrolloituihin tai puolikontrolloituihin toimintoihin. (Arutjunova 1999: 799–800.)

Tahatonta fyysistä toimintaa kuvaavilla verbeillä, kuten *spotknut'sja* 'kompastua', *ostupit'sja* 'kompastua', *poskol'znyt'sja* 'liukastua', *grohnyt'sja* 'kaatua, romahtaa', *sorvat'sja* 'luiskahtaa', ei ole vastaavaa transitiiivista muotoa. Tähän ryhmään kuuluu myös transitiiivisia verbejä kuten *uronit'* 'pudottaa', *razbit'* 'rikkoa', *ušibit'* 'satuttaa', *zanzit'* 'saada tikku', *poterjat'* 'menettää'. Kun ihminen kääntää huomionsa muualle, toiminta jää kontrollin ulkopuolelle. Kontrolloimaton toiminta voi olla vaaraksi myös muille, kuten verbeissä *zadet'* 'koskea', *tolknut'* 'tönäistä', *otdavit'* 'puristaa'. Tällaista toimintaa kuvaavien verbien yhteydessä käytetään usein tahallisuutta merkitseviä adverbeja ja toimintaa pidetäänkin jo kontrolloituna. (Arutjunova 1999: 800.)

Harhautumista ja virheen tekemistä kuvaavien verbien toiminnalla on päämäärä, mutta tahattomuus syntyy siitä, että toiminta poikkeaa normista. Tällaisia verbejä ovat esimerkiksi *ošibit'sja* 'erehtyä', *dat' mahu* 'kömmähtää', *zabljudat'sja* 'eksyä', *rasterjat'sja* 'kadota', *oboznat'sja* 'ilmaantua', *ogovorit'sja* 'sanoa väärin', *srezat'sja* 'reputtaa', *promahnut'sja* 'osua harhaan' ja niin edelleen. Normista poikkeaminen ilmaistaan usein kieltoilmauksella tai adverbilla, esimerkiksi *ne popast' v cel'* 'ei saavuttaa päämäärä', *neverno (ploho) rassčitat'* 'arvioida väärin (huonosti)'. (Arutjunova 1999: 800–801.)

Tahdottoman toiminnan merkitys liittyy kiinteästi sanojen tiettyihin muotoihin (yksikön 3. persoona) ja tiettyihin aktanttia välttäviin syntaktisiin rakenteisiin. Nekrasovin mukaan venäjän kielellä on taipumus eliminoida aktantteihin liittyvät suhteet ja esittää toiminta itsenäiseksi, ihmisestä riippumattomaksi tapahtumaksi. Ihminen ei saa aikaan tapahtumaa, vaan hänet vedetään siihen mukaan. (Arutjunova 1999: 806.)

Joskus tahdottomuus ilmaistaan pronominilla *samo* 'itse'. Kieltoilmausta sen sijaan käytetään harvoin tahdotonta toimintaa ilmaistaessa. Arutjunova kuitenkin mainitsee persoonattomat refleksiiviset verbimuodot, jotka ilmaisevat ihmisestä riippumatonta toimintaa ja joita käytetään usein kieltoisan kanssa: *kak-to samo soboj slučilos'* 'jotenkin itsekseen tapahtui', *kak-to ne prišlos' nam vstretit'sja* 'jotenkin meidän ei pitänyt tavata'. (Arutjunova 1999: 811–812.)

5.2.3. Hallitsematon toiminta

Toiminnan hallitsemattomuus (neupravljaemost') on Arutjunovan (1999: 810) mukaan suhteellinen käsite; myös sen ilmaisemiseen käytettävät kielelliset rakenteet ovat epämääräisiä. Hallitsemattoman toiminnan kognitiivisessa mallissa on kolme välttämätöntä osaa: henkilö (pseudoagentti), toiminta ja toimiva voima, joka voi olla olemukseltaan erilainen, esimerkiksi metaforinen, mutta se voi myös jäädä ilmaisematta. Jos toiminta on transitiivista, on yhtenä osana objekti. Tällainen rakenne tulee kysymykseen ennen kaikkea ilmaistaessa mentaalisia tapahtumia ja sellaisia puhetapahtumia, joilla on taipumus riistäytyä kontrollista. Esimerkiksi *Ty čto takoj zloj– naprjamik sprosil Čižov. Vyrvalos'. Ne sobiralsja sprašivat', a sprosilos'*. 'Miten sinä olet noin paha - Čižov kysyi suoraan. Se pääsi häneltä. Ei aikonut kysyä, mutta tuli kysyneeksi.' Tällaisessa rakenteessa, jota voidaan kutsua agentittomaksi passiiviksi, refleksiivinen verbi on muodostettu transitiiviverbistä ja subjekti voi joissain tapauksissa olla mahdollinen, toisissa ei. (Mts. 810–811.)

Myös ei-refleksiiviset transitiiviverbit voivat ilmaista hallitsematonta tai alkuvoimaista toimintaa. Tällaisessa ilmauksessa henkilöä tarkoittava nomini on objektina, voimaa tarkoittavaa subjektia ei ole. Esimerkiksi *Zahotelos' ob''jasnit', kak že tak vyšlo s Tonej, ... no vyšiblo iz kolei, poneslo... i ponimaja, čto ego zaneslo ne tuda, čto ty uže sorvalsja, kuda-to letiš', on zagovoril bessvjazno, bredovo* (M. Haritonov) 'Teki mieli selittää, kuinka niin kävi Tonjan kanssa, ... mutta se lähti raiteiltaan, lähti viemään... ja ymmärtäessään, että häntä ei vietykään sinne, että olet jo menettänyt kontrollin, lennät jonnekin, hän alkoi puhua sekavasti, houreisesti'. Ihmistä viedään jonnekin, kohtalo tuo hänelle jotakin tai vie häneltä jotakin tai vie jotain hänen ohitse. Predikaatit kuten *poneslo* 'lähti viemään', *zaneslo* 'vei, lennätti', *ugopazdilo* 'saattoi' eivät merkitse konkreettista toimintaa, vaan ne arvotetaan hallitsemattomaksi asosiaaliseksi toiminnaksi. (Arutjunova 1999: 812–813.)

Arutjunova (1999: 806) huomauttaa, että vaikka ihminen olisi tilanteen keskipisteessä, ei hän kuitenkaan hallitse tilannetta, vaan hän on jonkin ulkoisen tai sisäisen voiman alaisuudessa. Esimerkiksi *ne rabotaetsja mne čto-to segodnja* 'työ ei maistu tänään' tai *vremenami on poet kak ptica; vidno, čto on ne zastaljaet sebja pet'* 'toisinaan hän laulaa kuin lintu; huomaa, että hän ei pakota itseään laulamaan'. Tällaiset lauseet implikoivat arvottamista ja niille voidaan esittää kysymys, joka alkaa kysymyssanalla *kak* 'kuinka'. Toiminta ei ole tahdosta riippumatonta, vaan

ennemminkin on kyse siitä, että ihminen on vedetty mukaan johonkin malliin ja hän toimii sen mukaisesti. Kuvatunlainen rakenne heijastaa tiettyä ihmisen elämäntilannetta ja pyrkimystä toimia sovussa elämän virran kanssa: *žit', kak živětsja, delat' to, čto delaetsja* 'elää kuten pystyy elämään, tehdä se, mikä on tehtävissä'. Arutjunovan mukaan tällainen ilmaus, jolla on venäjän kielessä erityinen syntaktinen rakenne, on vaikeasti käännettävissä muille eurooppalaisille kielille. (Mts: 806–807.)

6. AKAKIJ AKAKIEVIČIN HENKILÖHAHMON KUVAAMISEN KEINOJA NIKOLAI GOGOL'IN TEOKSESSA ŠINEL'

Tässä luvussa analysoin lähiluvun keinoin epämääräisyyden ja persoonattomuuden ilmaisemisen keinoja Gogol'in novellissa *Šinel'*. Lähiluku on yleinen kirjallisuudentutkimuksessa käytetty menetelmä ja sillä tarkoitetaan mahdollisimman yksityiskohtaista ja intensiivistä lukemisen menetelmää (Lyriikan teoriaa ja tutkimusotteita). Tarkoitukseni on selvittää, mistä epämääräisyys ja persoonattomuus tekstissä syntyvät? Mitkä sanat tai sanojen yhdistelmät, tai mahdollisesti sanoja pienemmät kielen yksiköt, sen tuottavat? Kirjallisuutta analysoidessa on yleistä yhdistää esteettinen vaikutelma sen synnyttäviin kielellisiin ärsykkeisiin (Enqvist 1983: 50).

Tarkasteluni kohteena ovat epämääräiset ja persoonattomat ilmaukset, joita on käytetty ”malen'kij čelovek” -henkilötyypin kuvaamisessa Gogol'in novellissa *Šinel'*. Kirjailijan käyttämät sanat ja tekstin rytmi ovat osa kirjailijan tyyliä, kirjailijan omaa kieltä, ja sen välittäminen on olennainen osa onnistunutta käännöstä. Čukovskijn (1968: 23–24, 27) mielestä kaunokirjallisen käännöksen on saatettava lukijalle kirjailijan ajatukset, hänen kirjalliset maneerinsa ja luova persoonansa. Jos epämääräisiä ja persoonattomia ilmauksia voidaan pitää Gogol'ille tyypillisenä kielenä, on ehdottoman tärkeää, että ne pyritään välittämään myös käännökseen.

Tekstiä analysoidessani olen ottanut huomioon teokseen liittyvän kirjallisen tradition: naturalistinen koulukunta, joka liittyy venäläisen realismin syntyyn, sekä ”malen'kij čelovek” -henkilötyyppi, joka oli nimenomaan naturalistisen koulukunnan synnyttämää ja jonka prototyyppinä voidaan pitää *Šinel'*-novellin päähenkilöä Akakij Akakievičia. Myös klassikon kääntäminen asettaa omat lisävaatimuksensa kääntäjälle. Kaanonissa olevaa teosta ovat usein tulkinneet ja tutkineet kirjallisuudentutkijat jo useammassa sukupolvessa, mitä kääntäjä ei mielestäni voi jättää huomioimatta.

Analyysissä hyödynnän Rimmon-Kenanin (2002) narratologista mallia henkilöahmojen rekonstruomiseksi tekstistä. Tämä malli on tarkemmin esitelty luvussa 4. En ole kuitenkaan noudattanut Rimmon-Kenanin mallia sellaisenaan, mutta useat mallissa esitetyt

henkilöindikaattorit ovat keskeisessä asemassa myös tarkastelemassani tekstissä. Malli tarjoaa siten hyvän kehyksen analyysille. Tarkastelemiani henkilöindikaattoreita ovat henkilöhahmon ulkoinen olemus, toiminta ja puhe, ympäristö sekä kertomuksen toiset henkilöt. Työssäni tarkastelen, miten ”epämääräisyys” ja ”persoonattomuus” ilmenevät mainituissa henkilöindikaattoreissa. Olen lisännyt vielä yhdeksi henkilöindikaattoriksi Akakij Akakievičin ajatukset ja tuntemukset, koska ne sisältävät epämääräisiä ja persoonattomia ilmaisuja ja myös toimivat henkilöhahmon kuvaamisen keinoina. En siis ole pitänyt tarkoituksenmukaisena orjallisesti etsiä tekstistä tiettyjä ennalta määrättyjä henkilöindikaattoreita, vaan olen tekstilähtöisesti katsonut, mitkä kielelliset keinot nousevat tekstistä esiin ja mitä henkilöhahmon osa-aluetta niillä kuvataan.

Myös kerronnalla ja kertojalla voi olla suurikin vaikutusta siihen, millaisena lukija näkee tarinan henkilöhahmot. Rimmon-Kenan (2002) on teoksessaan käsitellyt myös kertojan ja fokalisaation (eli kenen näkökulmasta tarinaa kerrotaan) merkitystä tarinalle, mutta tässä työssä ei ole mahdollista käsitellä aineistoa niin laajasti.

Koko novelli on laajuudeltaan 10126 sanaa. Olen jättänyt aineistoni ulkopuolelle kertomuksen lopun fantastisen osan, jossa Akakij Akakievič palaa kuolemansa jälkeen kummittlemaan Pietariin. Se on novellin erillinen ei-realistinen osa eikä kuulu siihen ”malen’kij čelovek” - tyyppiin, jota tässä työssä tarkastelen. Näin aineiston laajuudeksi tulee 8693 sanaa.

Epämääräisyyttä tekstiin tuovia kielellisiä keinoja ja ilmauksia on aineistossa 180 kappaletta (Taulukko 1). Suurimman ryhmän muodostavat interrogatiiviset pronominit (66), ja muita ryhmiä ovat definiittiset pronominit (62), konjunktiot *kak budto / kak budto by* ’ikään kuin’ sekä *kak-to / kak-nibud* ’jotenkin’ (27), Adverbi *neskol’ko* ’hiukan’ (14), Interrogatiiviset pronominit (7) sekä kielteis-indefiniittiset pronominit (4). Epämääräisyyttä ilmaisevia kielellisiä keinoja esiintyy aineistossa eniten kohdissa, joissa kuvataan Akakij Akakievičin ajatuksia ja tuntemuksia sekä toisten henkilöiden kuvaamisessa.

Epämääräinen ilmaus	kpl
Indefiniittiset pronominit	66
Definiittiset pronominit	62
Konjunktiot kak budto, kak budto by, kak-to, kak-nibud'	27
Adverbi neskol'ko	14
Interrogatiiviset pronominit	7
Kielteis-indefiniittiset pronominit	4
Yhteensä	180

Taulukko 1. Epämääräiset ilmaukset.

Persoonattomuutta ilmaisevia kielellisiä keinoja on aineistossa yhteensä 239 kappaletta (Taulukko 2). Kontrollioimatonta toimintaa ilmaisevia verbejä on yhteensä 100. Tällaisia ovat esimerkiksi verbit *videt'* 'nähdä', *čuvstvovat'* 'tuntea', *prodolžat'* 'jatkaa', *priblizit'sja* 'lähestyä', *skonfuzit'sja* 'nolostua' ja *ostavat'sja* 'pysyä'. Seuraavaksi suurin ryhmä on indefiniittis-persoonaiset lauseet (43). Persoonattoman lauseen osina aineistossa ovat -sja-päätteiset persoonattomat verbit (18), infinitiivirakenne (18), predikatiiviset adverbit kuten *holodno* 'kylmä', *možno* 'voi', *nel'zja* 'ei saa' (17), täytymistä tai pakkoa osoittavat (16), kieltorakenne *net* 'ei', *ne bylo* 'ei ollut' ja *ne budet* 'ei tule olemaan' (13), ihmisen fyysistä tai psyykkistä olotilaa osoittavat ilmaukset (9) sekä passiivin partisiippin preteritin lyhyt muoto (5). Lisäksi on verbejä, joiden toiminnan kohde on Akakij Akakievič, näitä on yhteensä 16. Persoonattomia verbimuotoja käytetään aineistossa erityisesti kuvaamaan toisten henkilöiden toimintaa ja ympäristöä. Myös Akakij Akakievičin toimintaa kuvattaessa on käytetty persoonattomia verbejä.

Persoonaton ilmaus	kpl
Kontrolloimatonta toimintaa ilmaisevat verbit	100
Indefiniittis-persoonaiset lauseet	43
sja-päätteiset persoonattomat verbit	18
Infinitiivirakenne	18
Predikaatiiviset adverbit <i>holodno, možno, nel'zja</i>	17
Täytymistä /pakkoa osoittavat persoonattomat verbit	16
Kieltorakenne <i>net, ne bylo, ne budet</i>	13
Fyysistä /psykkistä olotilaa osoittavat persoonattomat verbit	9
Passiivin partisiippin preteritin lyhyt muoto	5
Yhteensä	239

Taulukko 2. Persoonaton ilmaus

Seuraavissa alaluvuissa tarkastelen tarkemmin henkilöahmon eri ominaisuuksia, ympäristöä ja kertomuksen muita henkilöahmoja sekä millä yllä mainituilla kielellisillä keinoilla niitä on kuvattu.

6.1. Henkilöahmon nimeäminen

Teen aluksi pienen katsauksen *Šinel'*-novellin päähenkilön nimeen. Rimmon-Kenanin (2002: 39) mukaan kertomuksessa erisnimi on perustava koheesiota luova tekijä, jonka ympärille henkilöahmon eri ominaisuuksia kerätään. Barthes (1974: 131) toteaa, että oikea nimi (Proper name) on edellytys sille, että henkilöahmo voi ”olla olemassa” tekstin ulkopuolella.

Novellin alussa kuvataan koomiseen sävyyn, miten Akakij Akakievič sai nimensä: kun mikään ehdotetuista oudoista nimistä ei äidille kelvannut, päätti hän antaa pojalleen saman nimen kuin isällä oli. Mitään muuta nimeä ei voinut antaa ja ”pienen ihmisen” elämään liittyvä kohtalonomaisuus tulee näin esille heti kertomuksen alkuvaiheessa.

(1) *Možet byt', čitatelju ono pokazetsja neskol'ko strannym i vyiskannym, no možno uverit', čto ego nikak ne iskali, a čto sami soboju slučilis' takie obstojatel'stva, čto nikak nel'zja bylo dat' drugogo imeni, i eto proizošlo imenno vot kak. (...) Itak, vot kakim obrazom proizošlo vse eto. My priveli potomu eto, čtoby čitateľ mog sam videt', čto eto slučilos' soveršenno po neobhodimosti i drugogo imeni dat' bylo nikak nevozmožno.* (Gogol' 2009/1844: 348–349.)

Saattaa olla, että lukijasta nimi vaikuttaa hiukan oudolta ja keksityltä, mutta voitte uskoa, että sitä ei mitenkään etsitty, ja että itsestään tapahtui sellaiset olosuhteet, että mitenkään ei voinut antaa muuta nimeä, ja se tapahtui juuri näin. (...) Siis tällä tavalla kaikki tapahtui. Me kerroimme tämän siksi, että lukija voisi itse nähdä, että se tapahtui aivan välttämättömyydestä ja toista nimeä ei mitenkään ollut mahdollista antaa.³

Arutjunovan mainitsema ulkopuolinen voima (kts. luku 5) saa aikaan kontrolloimattoman toiminnan. Se on ilmaistu pronomiinilla *samo* 'itse' ja refleksiiviverbillä *sami soboju slučilis'* 'itsestään tapahtui', predikaatiivisella adverbilla ja infinitiivi *nikak nel'zja bylo dat'* 'mitenkään ei voinut antaa' ja *drugogo imeni dat' bylo nikak nevozmožno* 'toista nimeä ei mitenkään ollut mahdollista antaa' sekä pakkoa ja täytymistä merkitsevällä ilmauksella *po neobhodimosti* 'välttämättömyydestä'.

Nimi Akakij on käännös kreikan kielestä ja merkitsee harmiton (Encyklopedija literaturnyh geroev 1997: 195). Nimen etymologia kuvaa osuvasti Akakij Akakievičia ja pientä ihmistä, mutta jää varmasti useimmilta lukijoilta ymmärtämättä. Se, mihin seikkaan ainakin venäjän kieltä ymmärtävä lukija ennemmin kiinnittää huomiota, on nimen Akakij äänneasu, joka muistuttaa venäjän kielen sanaa "kaka". Tällainen konnotaatio tekee henkilöhahmosta mitättömän.

Rimmon-Kenan puolestaan kiinnittää huomiota Akakij Akakievičin nimen onomatopoeettisuuteen. Kuten aikaisemmin luvussa 4 todettiin, henkilöhahmon ja nimen välillä voi olla analoginen suhde. Rimmon-Kenan (2002: 68) mainitsee esimerkkinä juuri Gogol'in Akakij Akakievičin, joka hänen mukaansa rinnastuu henkilöhahmoon onomatopoeettisin keinoin. Henkilöhahmon katkonaisen puheen (puheesta tarkemmin luvussa 6.2.3.) ja tankkaavan nimen välinen yhteys on käännöksenkin lukijan helppo havaita.

³ Kaikkien esimerkkien suomennokset ovat omat. Jotta tutkittava kielellinen aines välittyisi suomennokseen, olen pyrkinyt kääntämään esimerkit mahdollisimman lähelle venäjänkielistä alkutekstiä.

Nimeen Akakij liittyvä harmittomuus kulminoituu novellin loppupuolella, missä kuvataan Akakij Akakievičin kuolemaa, ja miten ympäröivä maailma siihen suhtautui.

(2) Akakija Akakieviča svezli i pohoronili. I Peterburg ostalsja bez Akakija Akakieviča, kak budto by v nem ego i nikogda ne bylo. Isčeslo ja skrylos' suščestvo, nikem ne zaščiščenoje, nikomu ne dorogoe, ni dlja kogo ne interesnoe, daže ne obrativšee na sebja vnimanija i estestvonabljudatelja, ne propuskajuščego posadit' na bulavku obyknovennuju muhu i rassmotret' ee v mikroskop; (...) (s. 363)

Akakij Akakievič vietiin pois ja haudattiin. Ja Pietari jäi ilman Akakij Akakievičia, aivan kuin siellä ei häntä koskaan olisi ollutkaan. Katosi ja häipyi olento, jota kukaan ei suojellut, ei kenellekään arvokas, ei ketään kiinnostava, häneen ei kiinnitä huomiota edes luonnontieteilijä, joka ei voi olla kiinnittämättä nuppineulaan tavallista kärpystä ja tarkastelematta sitä mikroskoopilla; (...)

Tässä esimerkissä tulee hyvin esille Akakij Akakievičin yksinäisyys ja yhteisön kasvottomuus. Akakij Akakievičin koko olemassaolo kielletään: *kak budto by v nem ego i nikogda ne bylo* 'aivan kuin siellä ei häntä koskaan olisi ollutkaan', *suščestvo, nikem ne zaščiščönnoe, nikomu ni dorogoe, ni dlja kogo ni interesnoe* 'olento, jota kukaan ei suojellut, ei kenellekään arvokas, ei ketään kiinnostava'.

Novellin alussa Akakij Akakievičia verrataan kärpäseen: töihin saapuessaan hän kiinnittää vahtimestarin huomiota yhtä vähän kuin ohi lentävä kärpänen. Myös esimerkissä 2 Akakij Akakievič vertautuu kärpäseen: Akakij Akakievičin kuolema ei kiinnosta edes kärpäsiä tutkivaa luonnontieteilijää.

6.2. Henkilöhahmon kuvaaminen

Aineistossa henkilöhahmon kuvaamisen keinoja ovat henkilöhahmon toiminta, henkilöhahmon ajatukset ja tunteet sekä henkilöhahmon puhe ja ulkoinen olemus. Seuraavissa alaluvuissa tarkastelen näitä keinoja tarkemmin.

6.2.1. Henkilöhahmon kontrolloimatonta toimintaa

Akakij Akakievičin toimintaa voidaan tarkastella kahdesta näkökulmasta: toimijana ja toiminnan kohteena. Akakij Akakievičin toiminta ei ole lähtöisin hänestä itsestään, vaan se on jonkin ulkoisen voiman aiheuttamaa kontrolloimatonta toimintaa ja sitä kuvataan sellaisilla verbeillä kuin *videt'* 'nähdä', *čuvstvovat'* 'tuntea', *prodolžat'* 'jatkaa', *priblizit'sja* 'lähestyä', *skonfuzit'sja* 'nolostua', *ostavat'sja* 'pysyä' jne. Pienen ihmisen maailmassa asioita tapahtuu ikään kuin itsestään, hän ei itse pysty niihin vaikuttamaan. Kuten luvussa 5.2.2. todetaan, Arutjunovan (1999: 806) mukaan ihminen ei itse saa aikaan tapahtumaa, vaan hän joutuu vedetyksi tapahtumiin mukaan.

- (3) Tam, v etom perepisyvan'e, emu videlsja kakoj-to svoj raznoobraznyj i prijatnyj mir. Naslaždenie vyražalos' na lice ego, nekotorye bukvy u nego byli favority, do kotoryh esli on dobiralsja, to byl sam ne svoj: i podsmivalsja, i podmigival, i pomogal gubami, tak čto v lice ego, kazalos', možno bylo pročest' vsjakuju bukvu, kotoruju vyvodilo pero ego. (s. 349-350)

Siellä, siinä puhtaaksikirjoituksessa, hänelle näyttäytyi jokin oma erilainen ja miellyttävä maailma. Nautinto kuvastui hänen kasvoiltaan, jotkut kirjaimet olivat hänen suosikkejaan, jos hän pääsi niiden kohdalle, hän ei ollut oma itsensä: naurahteli, iski silmää, auttoi huulilla, niin että hänen kasvoistaan, näytti siltä, pystyi lukemaan jokaisen kirjaimen, jonka hänen sulkakynänsä piirsi.

Yllä olevan esimerkin ensimmäisessä lauseessa verbi *videlsja* 'näyttäytyi' ilmaisee kontrolloimatonta toimintaa, jossa tietty omalaatuinen ja miellyttävä maailma näyttäytyy Akakij Akakievičille. Jos *emu videlsja* 'hänelle näyttäytyi' paikalla olisi *on videl* 'hän näki', olisi toiminta edelleen kontrolloimatonta. Mutta refleksiiviverbi *videlsja* antaa ymmärtää, että joku muu ulkopuolinen voima on toimija. Syntaktisestikin Akakij Akakievič on esimerkissä 3 lauseen objekti. Tämä vastaa Arutjunovan (1999: 796) voimaa, joka jää kohtausten ulkopuolelle tai esiintyy nollana.

Toisessa lauseessa ilmaisu *esli on dobiralsja* 'jos hän pääsi kohdalle' ei kuvasta tietoista toimintaa, vaan ennemminkin sattumaa. Myös esimerkin viimeinen lause *možno bylo pročest' vsjakuju bukvu, kotoruju vyvodilo pero ego* 'pystyi lukemaan jokaisen kirjaimen, jonka hänen

sulkakynänsä piirsi' ilmaisee toimintaa, joka tapahtuu Akakij Akakievičin kontrollin ulkopuolella, siinä toiminta on jopa sulkakynän hallussa. Sävyltään modaalinen predikatiivinen adverbi *možno* 'voi' on persoonattoman lauseen pääjäsen.

Kun ihminen kääntää huomionsa muualle, toiminta jää kontrollin ulkopuolelle (Arutjunova 1999: 800). Tällainen on tyypillistä Akakij Akakievičille, joka kadulla kulkiessaankin näkee vain siistejä rivejä. Akakij Akakievičin huomio on kirjaimissa, jolloin kaikkea yllättävää, kontrolloimatonta voi tapahtua.

- (4) Ni odin raz v žizni ne obratil on vnimanie na to, čto delaetsja i proishodit vsjakij den' na ulice, (...) No Akakij Akakievič esli i gljadel na čto, to videl na vsem svoi čistye, rovnym počerkom vypisannye stroki, i tol'ko razve esli, neizvestno otkuda vzjavšis', lošadinaja morda pomešalas' emu na plečo i napuskala nozdrjami celyj veter v šeky, togda tol'ko zamečal on, čto on ne na seredine stroki, a skoree na seredine ulicy. (s. 350)

Kertaakaan elämässään hän ei kiinnittänyt huomiota siihen, mitä tehdään ja tapahtuu jokainen päivä kadulla, (...) Mutta jos Akakij Akakievič katsoikin johonkin, niin näki hän kaikessa omat siistit, tasaisella käsialalla kirjoitetut rivit, ja ainoastaan ehkä jos jostain ilmestynyt hevosen turpa laskeutui hänen olalle ja päästi sieraimista kokonaisen tuulahduksen poskelle, vasta silloin hän huomasi, että ei ollutkaan keskellä riviä, vaan ennemminkin keskellä katua.

Seuraava esimerkki (5) kuvaa tahatonta fyysistä toimintaa, mikä johtuu siitä, että henkilöahmon huomio on muualla. Akakij Akakievič törmää (*natolknulsja*) vartijaan, jolloin vasta havahtuu (*očnulsja*) omista ajatuksistaan. Tällainen ei-itsestä lähtöisin oleva toiminta on tyypillistä Akakij Akakievičille.

- (5) On ničego etogo ne zametil, i potom uže, kogda natolknulsja na budočnika, kotoryj, postavja okolo sebja svoju alebardu, natrjahival iz rožka na mozolistyj kulak tabaku, togda tol'ko nemnogo očnulsja, i to potomu, čto budočnik skazal: "Čego lezeš' v samoe rylo, razve net tebe truhtuara?" Eto zastavalo ego ogljanut'sja i povorotit' domoj. (s. 354)

Hän ei huomannut siitä mitään, ja vasta silloin, kun törmäsi vartijaan, joka seisten siinä keihäänsä kanssa, ravisteli piipusta tupakkaa känsäiseen kouraansa, vasta silloin hiukan havahtui, ja sen vuoksi, että vartija sanoi: "Mitä siinä tuppautud suoraan päin naamaa, eikö sinulle katu riitä?" Se sai hänet vilkaisemaan ympärilleen ja kääntymään kotiin.

Myös verbi *čuvstvovat'* 'tuntea' liitetään usein Akakij Akakievičiin. *Čuvstvovat'* verbi kuvaa aistimusta, joka tulee ulkoa tai sisältäpäin, mutta joka ei ole ihmisen tahdosta riippuvaista. Verbit

stat 'alkaa, tulla joksikin' ja *pustit'sja* 'ryhtyä' puolestaan voidaan rinnastaa alkamista merkitsevään *načinat* verbiin, josta tarkemmin esimerkkien 8 ja 9 yhteydessä.

- (6) *On čustvoval*, čto v pole holodno i šineli net, *stal kričat*', no golos, kazalos', i ne dumal doletat' do koncov ploščadi. Otčajannyj, ne ustavaja kričat', *pustilsja on bežat*' čerez ploščad' prjamo k budke, podle kotoroj stojal budočnik i, operšis' na svoju alebardu, gljadel, kažetsja, s ljubopytstvom, želaja znat', kogo čerta bežit k nemu izdali i kričit čelovek. (s. 359)

Hän tunsi, että maassa oli kylmää eikä päällystakkia ollut, alkoi huutaa, mutta ääni, näköjään, ei ajatellut lentävänsä aukion loppuun asti. Epätoivoisena, väsymättä huutamaan, hän ryhtyi juoksemaan aukion läpi suoraan kopille, jonka vieressä seisoi vartija, nojaten keihääseensä, katsahti, ikään kuin uteliaana, haluten tietää, mitä pirua tuolta kaukaa juoksee ihminen häntä kohti ja huutaa.

Akakij Akakievič kuulee ja näkee, mutta ei kuuntele ja katsele. Näiden verbien ero on siinä, mistä toiminta on lähtöisin, kuka tai mikä saa sen aikaan. Kuunteleminen ja katseleminen on aktiivista ihmisestä itsestään lähtöisin olevaa toimintaa. Näkeminen ja kuuleminen eivät enää ole ihmisen kontrollissa, vaan jokin ulkopuolinen ärsyke synnyttää ne. Aikaisemmin esimerkissä 3 käsittelin myös verbiä *videlsja*, jossa ulkopuolinen voima on vielä selvemmin havaittavissa, vaikkei sitä mainitakaan.

- (7) Za stenoj *byl slyšen šum* i govor, kotorye vdrug sdelalis' jasnymi i zvonkimi, kogda otvorilas' dver' i vyšel lakej s podnosom, ustavlennym oporožennymi stakanami, slivočnikom i korzinoju suharej. (s. 358)

Seinän takaa kuului hälinää ja puhetta, joka äkkiä muuttui selväksi ja sointuisaksi, kun ovi avautui ja ulos tuli lakeija tarjottimen kanssa, jolle oli aseteltu tyhjennettyjä laseja, kermakko ja pikkuleipäkori.

Seuraavissa esimerkeissä 8 ja 9 *načinat* alkaa verbi liittyy tahdosta riippumatonta fyysistä toimintaa kuvaaviin verbeihin *zevat* 'haukotella', *čuvstvovat* 'tuntea' ja *pučit'sja* 'täytyä, vatsasta'. Nämä verbit kuvaavat jo itsessään kontrolloimatonta toimintaa, minkä lisäksi verbi *načinat* kuvaa prosessia, tilannetta, että jotain alkaa tapahtua, mutta on epäselvää, mikä toiminnan saa aikaiseksi. *Načinat* verbin merkitys havainnollistuu, jos se jätetään pois: *On prosto ne znal, kak emu byt' (...) i črez neskol'ko vremeni zeval, čuvstvoval (...)* 'Hän ei vain tiennyt, kuinka hänen pitäisi olla (...) ja hetken kuluttua haukotteli, tunsi (...)' Vaikka sisältö ei muutu, toiminnan luonne muuttuu, jos verbiä *načinat* ei ole.

- (8) On prosto ne znal, kak emu byt', kuda det' ruki, nogi i vsju figuru svoju; nakonec podsel on k igravšim, smotrel v karty, zasmatrival tomu i drugomu v lica i čerez neskol'ko vremeni načal zevat', čuvstvovat', čto skučno, tem bolee čto už davno nastupilo to vremja, v kotoroe on, po obyknoveniju, ložilsja spat'. (s. 358)

Hän yksinkertaisesti ei tiennyt, kuinka olisi ollut, mihin laittaa kädet, jalat ja koko olemuksensa; lopulta hän istuutui pelaajien viereen, katsoi kortteja, katseli yhtä ja toista kasvoihin ja hetken kuluttua alkoi haukotella, tuntea, että oli tylsää, varsinkin kun jo kauan sitten oli mennyt se aika, jolloin hän yleensä kävi nukkumaan.

- (9) Zametivši, čto želudok načinal pučit'sja, vstavaj iz-za stola, vynimal banočku s černilami i perepisyval bumagi, prinesennyje na dom. (s. 350)

Huomattuaan, että vatsa alkoi täyttyä, hän nousi pöydästä, aukaisi mustepullon ja kopioi kotiin tuomiaan papereita.

Akakij Akakievič in toiminnalle on tyypillistä, että hän harvoin päättää tehdä asioita. Ennemmin hänen on olosuhteiden pakosta tehtävä jotain. Pakkoa, täytymistä ja mahdollisuutta ilmaistaan persoonattomissa lauseissa predikatiivisella adverbilla *dolžno* 'pitää', *nužno* 'pitää, täytyy', *možno* 'voi' ja infinitiivillä. Passiivin partisiippin preteritin lyhyt muoto ilmaisee jo suoritettun toiminnan ja se toimii persoonattoman lauseen osana: jotain on tapahtunut. Myös refleksiiviverbin neutrimuoto *trebovalos'* 'piti, täytyi' on persoonattoman lauseen osana eikä tekijää ole ilmaistu.

- (10) Kak že, v samom dele, na čto, na kakie den'gi ee sdelat'? Konečno, možno by otčasti položit'sja na buduščee nagraždenie k prazdniky, no eti den'gi davno yže razmeščeny i raspredeleny vpered. Trebovalos' zavesti novye pantalony, zaplatit' sapožniki staryj dolg za pristavku novyh golovok k starym goleniščam, da sledovalo zakazat' švee tri rubahi da štuki dve togo bel'ja, kotoroe neprilično nazývut' v pečatnom sloge, - slovom, vse den'gi soveršenno dolžny byli razojtisja; (...) (s. 354–355)

Kuinka sitten, tosiaan, miten, millä rahalla sen tekee? Tietysti osan voisi luottaa saavansa tulevasta juhlan kunniaksi saatavasta palkkiosta, mutta ne rahat on kauan sitten varattu ja jaettu eteenpäin. Täytyy hankkia uudet housut, maksaa suutarille vanha velka pohjallisten laittamisesta vanhoihin saappaisiin, ja täytyi tilata ompelijalta kolme paitaa ja muutama kappale sitä vaatekappaletta, jota on sopimatonta mainita painetussa muodossa, sanalla sanoen, kaikki rahat olivat kerta kaikkiaan kuluneet loppuun; (...)

- (11) Akakij Akakievič dumal, dumal i rešil, čto nužno budet umen'sit' obyknovennye izderžki, hotja, po krajnej mere, v prodolženie odnogo goda: izgnat' upotreblenie čajju po večeram, ne zažigat' po večeram sveči, a esli čto ponabobitsja delat', idti v komnatu hozjajke i rabotat' pri ee svečke; (...) (s. 355)

Akakija Akakievič mietti, mietti ja päätti, että täytyy vähentään tavanomaisia kuluja, vaikka ainakin yhdeksi vuodeksi: välttää teen käyttöä iltaisin, olla sytyttämättä kynttilää iltaisin, ja jos jotain täytyi tehdä, mennä emännän huoneeseen ja työskennellä hänen kynttilänvalossa; (...)

Akakij Akakievič on usein myös toiminnan kohde (esimerkit 12-14). Hänen kustannuksellaan nauretaan, häntä ei päästetä lähtemään juhlista ennen kuin hän on juonut samppanjaa, hänelle annetaan puhtaaksikirjoitettavaa, hänen uutta päällystakkiaan juostaan katsomaan, hänen päältään otetaan päällystakki, häntä lyödään. Usein tekijöitä ei ole mainittu, vaan verbit ovat monikon kolmannessa persoonassa ilman subjektia.

- (12) Neizvestno, kakim obrazom v departemente vse vdrug uznali, čto u Akakija Akakieviča novaja šinel' i čto uže kapota bolee ne suščestvuet. Vse v tu že minutu vybežali v švejcarskiju smotret' novuju šinel' Akakija Akakieviča. Načali pozdravljat' ego, privetstvovat', tak čto tot snačala tol'ko ulybalsja, a potom sdelalos' emu daže stydno. (s. 356–357)

Ei tiedetä, millä tavoin virastossa kaikki äkkiä saivat tietää, että Akakij Akakievičillä oli uusi päällystakki ja että kapottia ei enää ollut olemassa. Kaikki sillä hetkellä juoksivat vahtimestarin huoneeseen katsomaan Akakij Akakievičin uutta päällystakkia. Alettiin onnitella häntä, niin että tuo ensin vain hymyili, mutta sitten häntä alkoi jopa hiukan hävettää.

- (13) On hotel prostit'sja s hozjainom, no ego ne pustili, govorja, čto nepremenno nado vypit' v čest' obnovki po bokalu šampanskogo. Čerez čas podali užin, sostojavšij iz vinegreta, holodnoj teljatiny, pašteta, konditerskih pirožkov i šampanskogo. Akakija Akakieviča zastavili vypit' dva bokala, posle kotoryh on počustvoval, čto v komnate sdelalos' veselee, odnako ž on nikak ne mog pozabyt', čto uže dvenadcat' časov i čto davno pora domoj. (s 358)

Hän halusi hyvästellä isännän, mutta häntä ei päästetty, sanoen, että välttämättä oli juotava uuden päällystakin kunniaksi lasillinen shamppanjaa. Tunnin kuluttua tarjottiin illallinen, joka koostui rosollista, kylmästä vasikanlihasta, pasteijasta, konditoriosta ostetuista piirakoista ja shamppanjasta. Akakij Akakievič taivuteltiin juomaan kaksi lasillista, minkä jälkeen hän tunsu, että huoneeseen tuli iloisempaa, vaikkakaan hän ei mitenkään voinut unohtaa, että kello oli jo kaksitoista ja kauan sitten oli aika lähteä kotiin.

- (14) Akakij Akakievič čuvstvoval tol'ko, kak snjali s nego šinel', dali emu pinka polenom, i on upal navznič' v sneg i ničego už bol'se ne čuvstvoval. (s. 359)

Akakij Akakievič tunsu ainoastaan, kuinka häneltä otettiin päällystakki, annettiin hänelle isku halolla, ja hän kaatui tiedottomana lumeen eikä tuntenut enää mitään.

Kuten Arutjunova (1999: 796) toteaa, persoonattomuus ja epämääräisyys liittyvät yhteen ja esiintyvät usein yhdessä. Seuraava esimerkki 15 on täynnä tekijää epämääräistäviä ilmauksia: *nikto ne mog pripomnit'* 'kukaan ei pystynyt muistamaan', *skol'ko ne peremenjalos' direktorov i vsjakih načal'nikov* 'kuinka paljon vaihtuikaan johtajia ja kaikenlaisia päälliköitä'. Persoonattomuus puolestaan tulee esille persoonattomissa verbimuodoissa: *ego videli* 'hänet nähtiin', *potom uverilis'* 'lopulta oltiin varmoja', joissa toimija on joko epämääräinen tai sitä ei ole mainittu ollenkaan.

- (15) *Kogda i v kakoe vremja on postupil v departament i kto opredelil ego, etogo nikto ne mog pripomnit'. Skol'ko ne peremenjalos' direktorov i vsjakih načal'nikov, ego videli vse na odnom i tom že meste, v tom že položenii, v toj že samoj dolžnosti, tem že dlja pis'ma, tak čto potom uverilis', čto on, vidno, tak i rodilsja na svet uže soveršenno gotovym, v vicmundire i s lysinoj na golove. (s. 349)*

Milloin ja mihin aikaan hän tuli virastoon ja kuka hänet sinne määräsi, sitä kukaan ei pystynyt muistamaan. Kuinka paljon vaihtuikaan johtajia ja kaikenlaisia päälliköitä, hänet nähtiin aina yhdessä ja samassa paikassa, samassa asennossa, samassa virassa, samojen kirjeiden kanssa, niin että lopulta oltiin varmoja, että hän, näköjään, on syntynytkin maailmaan jo aivan valmiina, virkapuvussa ja kalju päällelaella.

Henkilöhahmon toiminta voi olla toistuvaa, henkilöhahmolle tyypillistä, tai poikkeavaa toimintaa, jota henkilöhahmo ei tavallisesti tee (Rimmon-Kenan 2002: 61). Päätäväisyys ei ole Akakij Akakievičille tavanomaista toimintaa, mutta kuten Rimmon-Kenan (mts. 61) toteaa, tavanomaisesta poikkeava toiminta voi myös kertoa paljon henkilöhahmosta. Esimerkissä 16 on toinen niistä harvinaisista tilanteista, joissa Akakij Akakievič osoittaa päätäväisyyttä: *Uvidevši v čem delo, Akakij Akakievič rešil (...)* 'Nähtyään, mistä oli kyse, Akakij Akakievič päätti (...)'. Toinen tapaus on novellin loppupuolella, missä Akakij Akakievič vaatii päästä poliisipäällikön puheille kertomaan, että päällystakki on varastettu (esimerkki 17).

- (16) *Uvidevši, v čem delo, Akakij Akakievič rešil, čto šinel' nužno budet snesti k Petroviču. (s. 351)*

Nähtyään, mistä oli kyse, Akakij Akakievič päätti, että päällystakki on vietävä Petrovičille.

(17) Tak čto nakonec Akakij Akakievič raz v žizni zahotel pokazat' harakter i skazal naotrez, čto emu mužno lično videt samogo častnogo, čto oni ne smejut ego ne dopustit', (...) (s. 360)

Niinpä lopultakin Akakij Akakievič kerran elämässään halusi näyttää luonnetta ja sanoi päättävästi, että hänen täytyy henkilökohtaisesti nähdä itse johtaja, että he eivät uskalla olla päästämättä häntä, (...)

Akakij Akakievičille päällystakista muodostui eräänlainen pakkomielle, hän omisti sille koko elämänsä ja oli myös valmis toimimaan itselleen epätavallisella tavalla päällystakin eteen. Tutkijat ovat nähneet Akakij Akakievičin päällystakissa uskonnollista symboliikkaa, toisaalta päällystakki on tulkittu Akakij Akakievičin rakkauden kohteeksi (kts. luku 2.3.) Lotmanin (1997 :653) tulkinnan mukaan päällystakki edusti Akakij Akakievičille kotia: lämpöä ja turvaa. Kaikista näistä tulkinnoista voi havaita, että se oli ”pienen ihmisen” elämässä jotain, jonka edestä kannatti taistella.

6.2.2. Epämääräisyys ja henkilöhahmon ajatukset ja tuntemukset

Arutjunovan (1999: 835) mukaan kerrottaessa henkilöhahmon ja yleensä ihmisen sisäisistä tuntemuksista, käytetään tyypillisesti ilmauksia, jotka sisältävät olettamuksen. Emme voi varmasti tietää, miltä henkilöstä tuntuu, mutta voimme arvella ja päätellä jotain ulkoisten merkkien ja symptomien avulla (mts. 835). Adverbit *kak budto* 'ikään kuin' ja *kak budto by* 'ikään kuin' ovat tällaisia modaalisen olettamuksen sisältäviä sanoja. Seuraavassa esimerkissä kerrotaan, millaisia tuntemuksia uuden päällysviitan odotus herättää Akakij Akakievičissa. Tekstissä on runsaasti epämääräisiä ilmauksia; on käytetty indefiniittistä pronominia *kakoj-to* 'jonkinlainen', epämääräistä adverbia *neskol'ko* 'hiukan', epämääräistä pronominaalista adverbia *kak-to* 'jotenkin' sekä modaalisen olettamuksen sisältäviä *kak budto* ja *kak budto by*.

F.M. Dostojevskin teoksen *Dvojniki* tyyliä käsittelevässä tutkimuksessa V.V. Vinogradov (1976: 114) toteaa, että jatkuva epämääräisillä pronomineilla ja adverbeilla ilmaistu epämääräisyys tekstissä saa aikaan taianomaisen ja odottavan tunnelman, joka yleensä ratkeaa koomisesti. Myös alla olevassa esimerkissä tunnelma on taianomainen.

(18) Nadobno skazat' pravdu, čto snačala emu bylo neskol'ko trudno privyknut' k takim ograničenijam, no potom kak-to privyklos' i pošlo na lad; daže on soveršenno priučilsja golodat' po večeram; no zato on pitalsja duhovno, nosja v mysljah svoih večnuju ideju buduščej šineli. S etih por kak budto samoe suščestvovanie ego sdelalos' kak-to polnee, kak budto by on ženilsja, kak budto kakoj-to drugoj čelovek prisutstvoval s nim, kak budto on byl ne odin, a kakaja-to prijatnaja podruga žizni soglasilas' s nim prohodit' vmeste žiznennuju dorogu, - i podrug a eta byla ne kto drugaja, kak ta že šinel' na tolstoju vate, na krepkoj podkladke bez iznosu. (s. 355)

Täytyy sanoa totuus, että aluksi hänen oli hiukan vaikea tottua sellaisiin rajoituksiin, mutta sitten hän jotenkin tottui ja kaikki meni hyvin; hän jopa kerta kaikkiaan tottui olemaan nälässä iltaisin; vaan sen sijaan hän ruokki itseään henkisesti pitäen mielessään ikuista ajatustaan tulevasta päällystakista. Siitä lähtien ikään kuin koko hänen olemassaolonsa muuttuisi jotenkin täydemmäksi, ikään kuin hän olisi mennyt naimisiin, ikään kuin joku toinen ihminen olisi hänen seurassaan, ikään kuin hän ei olisi yksin, vaan jokin miellyttävä elämäkumppani myöntyisi kulkea hänen kanssa elämän polkua, - ja tämä kumppani ei ollut kukaan muu kuin paksutäytteen päällystakki, jossa oli vahva kulumaton vuori.

Luvussa 5.1.1. todetaan, että epämääräisillä ilmauksilla ei aina ole välttämättä sisällöllistä merkitystä, mutta niiden poistaminen tekee kielestä vähemmän venäläistä. Jos esimerkiksi 18 poistettaisiin adverbit *neskol'ko*, *kak budto* ja *kak-to*, sisältö ei vielä merkittävästi muuttuisi, mutta kerronnan sävy ja tyyli muuttuisivat: *snačala emu bylo (neskol'ko) trudno privyknut' 'aluksi hänen oli (hiukan) vaikea tottua' ja (kak budto) samoe suščestvovanie ego sdelalos' (kak-to) polnee ' (ikään kuin) koko hänen olemassaolonsa muuttuisi (jotenkin) täydemmäksi'. Sen sijaan seuraavasta venäjänkielisestä lauseesta adverbeja ei voi poistaa ilman, että sisältökin muuttuisi: *(kak budto by) on ženil'sja, (kak budto) kakoj-to drugoj čelovek prisutstvoval s nim, (kak budto) on byl ne odin (...)* ' (ikään kuin) hän olisi mennyt naimisiin, (ikään kuin) joku toinen ihminen olisi hänen seurassaan, (ikään kuin) hän ei olisi yksin (...)'.*

6.2.3. Henkilöhahmon puhe

Rimmon-Kenanin (2002: 64) mukaan puheen muoto ja tyyli ovat yleisiä luonnehdinnan välineitä teksteissä, joissa henkilöiden kieli on yksilöity ja poikkeaa kertojan kielestä. Sosiaalisten ominaisuuksien lisäksi puhetyyli paljastaa henkilön yksilöllisiä ominaisuuksia (mts 64). Šinel'issä kertoja määrittelee Akakij Akakievičin puheen epämääräiseksi ja suora dialogi puolestaan konkretisoi lukijalle Akakij Akakievičin epävarmuuden ja ajatusten hajanaisuuden.

Puhe sisältää, kuten kertojakin mainitsee, paljon partikkeleita ja konjunktioita ja merkityksettömiä pikku sanoja, ja puhe ja ajatukset katkeilevat.

- (19) A ja vot togo, Petrovič... šinel'-to sukno... vot vidiš', vezde v drugih mestah, sovsem krepkoe, ono nemnožko zapylilos', i kažetsja, kak budto staroe, a ono novoe, da vot tol'ko v odnom meste nemnogo togo... na spine, da ešče vot na pleče odnom nemnogo poproterlos', da vot na etom pleče nemnožko – vidiš', vot i vse. I raboty nemnogo... (s. 353)

Ja minä siis sitä, Petrovič... päällystakinpa verka... näetkös, kaikkialla muissa paikoissa, aivan vahva, se on hiukan pölyyntynyt, ja vaikuttaa, ikään kuin vanhalta, mutta se on uusi, eli siis vain yhdestä kohdasta hiukan sellaista, selässä, niin vielä kas yhdestä olkapäästä hiukan hankaantunut rikki, niin siis tässä olkapäässä hiukkasen – näetkös, ja siinä kaikki. Ja työtä ei paljon...

- (20) Vyšed na ulicu, Akakij Akakievič byl kak vo sne. "Etakovo-to delo etakoe, - govoril on sam po sebe, - ja, pravo, i ne dumal, čtoby ono vyšlo togo...- a potom, posle nektorogo molčanija, pribavil: - Tak vot kak! nakonec vot čto vyšlo, a ja, pravo, sovsem i predpologal ne mog, čtoby ono bylo etak". Zasiim posledovalo opjat' dolgoe molčanie, posle kotorogo on proiznes: "Tak etak-to! vot kakoe už, točno, nikak neožidannoe, togo... etogo by nikak... etakoe-to obstožatel'stvo!" (s. 354)

Mentyään kadulle, Akakij Akakievič oli kuin unessa. "Sellainenpa asia sellainen, - puheli hän itsekseen, - minä, totisesti, en ajatellut, että siinä kävisi näin... - ja sitten, hetken hiljaisuuden jälkeen, lisäsi: - Onpas tosiaan! mitenkäs lopulta kävikään, ja minä, totisesti, en mitenkään voinut olettaa, että se olisi niin". Tämän jälkeen seurasi jälleen pitkä hiljaisuus, minkä jälkeen hän lausui: "Niinpä niin! kas millainen siis, selvästi, ei mitenkään arvattava, sitä... tätä olisi mitenkään... tällainenpa tilanne!"

Esimerkissä 20 henkilöhahmon puhe on koomista, ja Arutjunovan (1999: 815) mukaan puheen epämääräisyys ja hämäryys onkin usein käytetty parodian keino. Epämääräisyys on yleistä kaunokirjallisuudessa, mutta myös puhekielessä. Arutjunova toteaa, että epämääräisyys kielenkäytössä ja puheessa heijastaa ihmisen mielipiteen epämääräisyyttä. Ajattelussa ihminen liikkuu olettamuksesta tietoon, mutta kielessä päinvastoin, ihmisen asennetta ilmaisevat sanat ovat usein epämääräisiä. (Mts. 815–816.)

6.2.4. Epämääräisyys ja henkilöhahmon ulkoinen olemus

Novelli alkaa hyvin yleisellä ja epämääräisellä kuvauksella virastosta ja siellä työskentelevästä virkamiehestä, novellin päähenkilöstä Akakij Akakievičistä. Kaikkitietävä kertoja suoran määrittelyn keinoin kuvailee muutamalla lausahduksella Akakij Akakievičin ulkonäköä. Ulkoisen olemuksen kuvaus, joka rajoittuu vajaan viiteen riviin, ei ole täsmällistä, vaan sisältää epämääräisiä ja vähätteleviä ilmauksia.

- (21) Itak, v odnom departamente služil odin činovnik; činovnik nel'zja skazat' čtoby očen' zamečatel'nyj, nizen'kogo rosta, neskol'ko rjabovat, neskol'ko ryževat, neskol'ko daže na vid podslepovat, s nebol'šoj lysinoj na lbu, s morščinami po obeim storonam šček i cvetom lica čto nazyvaetsja gemorroidal'nym... Čto ž delat'! vinovat peterburgskij klimat. (s. 348)

Joten, eräässä departamentissa palveli eräs virkamies, ei voi sanoa että virkamies olisi erityisen merkittävä, lyhyenpuoleinen, hiukan rokonarpinen, hiukan punertavatukkainen, hiukan jopa heikkonäköinen, pieni kalju ohimoilla, ryppyjä molemmilla poskilla ja kasvojen väri, kuten sanotaan, hemmorroidinen... Minkäs teet! syyllinen on pietarilainen ilmasto.

Akakij Akakievič on eräs virkamies, *odin činovnik*, joka työskentelee eräässä virastossa, *v odnom departamente*. Hänen merkittävyytensä kielletään epämääräisellä kieltoilmauksella *nel'zja skazat' čtoby očen' zamečatel'nyj* 'ei voi sanoa, että erityisen merkittävä', adjektiiviin *nizen'kij* 'lyhyehkö' liitetty suffiksi *-en'k* pehmentää vähättelyä, adverbi *neskol'ko* on epämääräinen.

Arutjunovan (1999: 822) mukaan pronomini *kakoj-to* 'joku, jokin, jonkinlainen' esiintyy usein negatiivisessa kontekstissa. Kun Akakij Akakievič odottaa pääsyä "merkittävän henkilön" puheille (esimerkki 22), vahtimestari ilmoittaa johtajalle, että häntä odottaa joku virkamies, *kakoj-to činovnik* ', *kakoj-to Bašmačkin* 'joku Bašmačkin'. Tässä Akakij Akakievič on joku virkamies suuresta pikku virkamiesten massasta. Samalla *kakoj-to* pronominin sävy on negatiivinen ja vähättelevä: puhujaa ei edes kiinnosta, kuka kyseinen virkamies on, hän on "mikä lie" *Bašmačkin*.

- (22) Značitel'noe lico nahodilsja v svoem kabinete i razgovarilsja očen'-očen' veselo s odnim nedavno priehavšim starinnym znakomym i tovariščem deetstvo, s kotorym neskol'ko let ne vidalsja. V eto vremja doložili emu kakoj-to Bašmačkin. On sprosil

otryvисто: ”Kto takoj?” Emu otvečali: ”Kakoj-to činovnik”. – A! možet podoždat’, teper’ne vremja”, - skazal značitel’nyj čelovek. (s. 361)

Merkittävä henkilö oli työhuoneessaan ja keskusteli oikein-oikein iloisesti erään hetki sitten saapuneen vanhan tuttavansa ja lapsuudentoverinsa kanssa, jota ei ollut muutamaan vuoteen tavannut. Tällöin hänelle ilmoitettiin joku Bašmačkin. Hän kysyi katkonaisesti: ”Kuka sellainen?” Hänelle vastattiin: ”Joku virkamies”. – Jaa! saa odottaa, nyt ei ole aikaa”, - vastasi merkittävä henkilö.

Vaatetuksella voidaan myös luonnehtia henkilöahmoa (Rimmon-Kenan 2002: 66, kts. tarkemmin luku 4). Akakij Akakievičin päällysviitta (sekä vanha että uusi) on tarinan keskiössä ja antanut jopa nimen koko kertomukselle. Akakij Akakievič ei välittänyt lainkaan vaatetuksestaan ja vanhaa päällysviittaa kuvattaessa siihen liitetään epämääräisiä ilmauksia.

(23) On ne dumal vovse o svoem plat’e: vicmundir u nego byl ne zelenyj, a kakogo-to ryževato-mučnogo cveta. Vorotničok na nem byl užen’kij, nizen’kij, tak čto šeja ego, nesmotrja na to čto ne byla dlinna, vyhodja iz vorotnika, kazalas’ neobyknovenno dlinnoju (...) (s. 350)

Hän ei ajatellut ollenkaan vaatteitaan: hänen arkipuku ei ollut vihreä, vaan jonkinlainen punertavan vaalean värinen. Kauluksentapainen siinä oli kapea ja matala, niin että hänen niskansa, huolimatta siitä että ei ollut pitkä, pistäen kauluksesta, vaikutti epätavallisen pitkältä (...)

Epämääräisyyttä on ilmaistu kieltoilmauksella *ne zelenyj* ’ei vihreä’, pronomiinilla *kakoj-to*, ja adjektiivin liitettyllä suffiksilla *-evat-* jota käytetään, kun adjektiivin kuvaava ominaisuus on epätäydellinen (Sovremennyj russkij jazyk 2008: 204). Suffiksi *-ok* puolestaan antaa tässä substantiiville vähättelevän sävyn, jota korostavat adjektiivit *uzen’kij* ’kapea’ ja *nizen’kij* ’matala’ *-e’nk-*johdoksineen.

6.3. Muiden henkilöiden kuvaaminen

Akakij Akakievičia ympäröivän yhteiskunnan kasvottomuus tulee esille myös tavalla, jolla muita novellin henkilöitä kuvataan. Kertoja ei päähenkilön lisäksi nimeä kuin räätäli Petrovičin sekä Akakij Akakievičin kummit Ivan Ivanovič Eroškinin ja Arina Semenovna Belobrjuškovan, jotka novellin alkulehdillä mainitaan kuvattaessa Akakij Akakievičin ristiäistilaisuutta. Tällainen

nimeämättömyys on varmasti harkittu tyylikeino, sillä Gogol' on tunnettu hauskoista ja kuvaavista henkilönimistä⁴.

Muista kertomuksessa esiintyvistä henkilöhahmoista käytetään yleisnimiä kuten *činovnik* 'virkamies', *sovetnik* 'neuvos', *načal'nik* 'päällikkö', *ženšžina* 'nainen', *mužčina* 'mies', *čelovek* 'henkilö, ihminen' tai *lico* 'henkilö'. Näitä sanoja määritetään epämääräisellä pronominilla *kakoj-to* tai ne yleistetään pronomineilla *odin*, *vsjakij*, *ves'* ja *kto*. Kuten Arutjunova (kts. luku 5) toteaa, yleistäminen on hyvin lähellä epämääräistämistä.

6.3.1. Persoonattomat verbit

Persoonattomuuden ilmaiseisessa eniten huomiotani kiinnittivät indefiniittis-persoonaiset lauseet, joita oli aineistossa yhteensä 43. Indefiniittis-persoonaisissa lauseissa verbi on monikon 3. persoonassa eikä lauseessa ole subjektia. Tällainen ilmaus viittaa joukkoon ihmisiä, mutta lauseessa ei kuitenkaan ole subjektia. Aineistossa indenfinitiittis-persoonaisilla lauseilla kuvataan toisten henkilöiden toimintaa. Kun toiminnan suorittajia ei mainita, tulee vaikutelma suuresta kasvottomasta joukosta ihmisiä, jotka jollain tavalla, mutta ei läheisesti, liittyvät Akakij Akakievičin elämään.

- (24) Rodilnice predostavili na vybor ljuboe iz treh, kakoe ona hočet vybrat': Mokkija, Sossija, ili nazvat' reběnka vo imja mučenika Hozdazata. "Net, - podumala pokojnica, - imeni-to vse takie". Čtoby ugodit ej, razvernuli kalendar' v drugom meste, vyšli opjat' tri imeni (...) Ešče perevorotili stranicu – vyšli: Pavsikahij i Vahtinsij. "Nu, už ja vižu, - skazala staruha, - čto, vidno, ego takaja sud''ba. Už esli tak, pust' lučše budet on nazyvat'sja, kak i otec ego. Otec byl Akakij, tak pust' i cyn budet Akakij". Takim obrazom i prozošël Akakij Akakievič. Rebënka okrestili, pričëm on zaplakal i sdelał takuju grimasu, kak budto by predčustvoval, čto budet tituljarnyj sovetnik. (s. 348–349)

Synnyttäjälle annettiin valittavaksi mikä tahansa kolmesta, minkä hän haluaa valita: Mokkija, Sossija, vai nimeäkö lapsen marttyyri Hozdazatin mukaan. "Ei, - ajatteli edesmennyt, - kaikki nimet ovat tuollaisia". Hänen mielikseen käännettiin kalenterista toinen kohta, taas tuli kolme nimeä (...) Vielä käännettiin sivua – tuli: Pavsikahij ja Vahtinsij. "No, huomaampa, - sanoi eukko, - että, näköjään, hänellä on tällainen

⁴ Katso Teija Kärkkäinen (2007) Priemy izobraženija personažev v romane N. V. Gogolja "Mertvye duši" i ih peredača v perevode (na finskij i ispanskij jazyki).

kohtalo. Jos kerran näin, nimettäköön hänet mieluummin kuten isänsä. Isä oli Akakij, joten olkoon poikakin Akakij”. Tällä tavoin juontui Akakij Akakievič. Lapsi kastettiin, minkä lisäksi hän itki ja teki sellaisen irvistyksen, ikään kuin olisi aavistanut, että hänestä tulee nimeuvos.

Esimerkissä 24 tekijät jäävät persoonattomiksi, vaikka lukijalle onkin edellä kerrottu ketkä tilaisuudessa olivat läsnä. Tekstissä ei kuitenkaan kerrota, kuka henkilöistä käänsi kalenterin lehteä tai kuka risti lapsen, vaan asiat todetaan tapahtuneiksi. Kuten aikaisemmin luvussa 5.2. totesin, indefiniittis-persoonaisia lauseita käytetään, kun huomio kiinnittyy toimintaan tai toiminnan kohteeseen, ei sen suorittajaan.

Esimerkissä 15 kerrotaan, kuinka kukaan ei muista, miten Akakij Akakievič on tullut virastoon töihin. Muut henkilöt mainitaan persoonattomina ainoastaan verbin monikon kolmannessa persoonassa ilman pronominia: *ego videli* ’hänet nähtiin’, *uverilis* ’oitiin varmoja’. Esimerkissä 2 puolestaan, Akakij Akakievičin kuoltua, hänet haetaan ja haudataan, *svezli i pohoronili* ’vietiin pois ja haudattiin’, taaskaan tekijää ei mainita. Akakij Akakievičillä ei ollut ystäviä: ei ollut tiettyä työtoveria, joka muistaisi nähneensä hänet aina istumassa samassa paikassa ja samassa asennossa, on vain kasvoton joukko. Samoin ei ole sukulaisia tai ystäviä, jotka hänet hautaavat, vaan kertoja toteaa, että Akakij Akakievič vietiin pois ja haudattiin.

6.3.2. Indefiniittinen pronomini *kakoj-to*

Indefiniittistä pronominia *kakoj-to* käytetään aineistossa muita henkilöihahmoja määritettäessä ensinnäkin neutraalissa merkityksessä ”joku” silloin kun henkilöt ovat tuntemattomia: *kakaja-to krasivaja ženščina* ’joku kaunis nainen’, *kakoj-to mužčina* ’joku mies’, *kakie-to ljudi usami* ’jotkut viiksekkäät ihmiset’, *kakie-to dva človeka* ’jotkut kaksi ihmistä’. Toiseksi pronominilla *kakoj-to* on vähättelevä merkitys, kuten esimerkeissä 25 ja 26.

- (25) Nakonec odin iz činovnikov, kakoj-to daže pomoščnik stolonačal’nika, verojatno dlja togo, čtoby pokazat’, čto on ničut’ ne gordec i znaetsja daže s nizšimi sebja, skazal: ”Tak i byt’, ja vmesto Akakija Akakieviča daju večer i prošu ko mne segodnja na čaj: ja že, kak naročno, segodnja imeninnik”. (s. 357)

Lopulta eräs virkamiehistä, jopa joku osastopäällikön apulainen, varmaankin näyttääkseen, että hän ei ole vähääkään ylpeä ja on tekemisissä jopa itseään alempien kanssa, sanoi: ”Olkoon menneeksi, minä Akakij Akakievičin sijasta järjestän

illanvieton ja pyydän tänään minun luokseni teelle: minullahan, kuin tarkoituksella, on tänään nimipäivä”.

- (26) Govorjat daže, kakoj-to tituljarnyj sovetnik, kogda sdelali ego pravitelenu kakoj-to otdel'noj nebol'šoj kanceljarii, totčas že otgorodil sebe osobennuju komnatu, nazvavši ee ”komnatoj prisutstvija”, i postavil u dverej kakih-to kapel'dinerov s krasnymi vorotnikami v galunah, kotorye bralis' za ručku dverej i otvorjali ee vsjakomu prihodivšemu, hotja v ”komnate prisutstvija” nasilu mog ustavits'sja obyknovennyj pis'mennyj stol. (s. 361)

Kerrotaan jopa, joku nimineuvos, kun hänestä tehtiin jonkin erään pienen viraston johtaja, sillä hetkellä erotti itselleen erityisen huoneen, nimeten sen ”virantoimitushuoneeksi”, ja asetti ovien eteen jotkin vartijat, joilla oli punaiset kaluunoin koristellut kaulukset, ja jotka pitivät kiinni ovista ja avasivat ne jokaiselle saapujalle, vaikka ”virantoimitushuoneeseen” vaivoin mahtui tavallinen kirjoituspöytä.

Kertojan asenne näkyy näissä kahdessa esimerkissä. Esimerkissä 25 sävy on ironinen: jos pronomini *kakoj-to* jätetään pois, sävy muuttuu neutraaliksi. Sana *daže* ’jopa’ puolestaan vahvistaa ironista sävyä, kun se on yhdessä pronominin *kakoj-to* kanssa.

Esimerkissä 26 *kakoj-to tituljarnyj sovetnik* ’joku nimineuvos’ on sävyltään neutraali; kerrotaan jostain tuntemattomasta nimineuvoksesta. Pronominia *kakoj-to* ei voi jättää pois, mutta sen voisi korvata esimerkiksi pronominilla *odin* ’eräs’ eikä lauseen sisältö muuttuisi. *Kakih-to kapel'dinerov* ’jotkut vahtimestarit’ puolestaan on sävyltään vähättelevä: pronominin *kakih-to* voi jättää pois, mutta silloin lause muuttuu sävyltään neutraaliksi.

6.3.3. Yleistävät pronominit *odin*, *vsjakij*, *ves'* ja *kto*

Šinel'in muita henkilöitä, esimerkiksi Akakij Akakievičin kollegoja, ei mainita nimeltä, vaan heihin viitataan joko definiittisillä pronomineilla *odin* ’eräs’ ja *vsjakij* ’kuka tahansa’, yleistävällä pronominilla *ves'* ’kaikki’ tai kysyvällä pronominilla *kto* ’kuka’.

Kuten aikaisemmin luvussa 5.1.2. todettiin, sanalla *odin* on useita merkityksiä (Padučeva 2002: 213). Aineistossa pronomini *odin* liitetään usein Akakij Akakievičin työtovereihin merkityksessä eräs: *odin direktor* ’eräs johtaja’, *odin molodoj čelovek* ’eräs nuori henkilö’, *odin iz činovnikov* ’eräs virkamiehistä’. Näissä esimerkeissä kertoja tietää kenestä on puhe, mutta lukijalle ei ole

tarpeen määrittellä henkilöä tarkemmin, sillä hän edustaa joukkoa. Myös esimerkissä 27 *odin* pronominia käytetään merkityksessä eräs, viitattaessa erääseen Akakij Akakievičin työtoveriin. Esimerkki on mielenkiintoinen siksikin, että siinä pronomini *odin* määrittää indefiniittistä pronominia *kto-to* 'joku', jolloin epämääräisyys korostuu entisestään, kyseessä on "eräs joku". Myös suomentaja kohtaa tässä ongelman. Kaikki *Šinel'in* suomentajat (Huugo Jalkanen, Eino ja Jalo Kalima, Juhani Konkka ja Esa Adrian) ovatkin päätyneet ratkaisuun "eräs virkamies".

(27) Odin kto-to, dvižimyj sostradaniem, rešilsja, po krajnej mere, pomoč' Akakiju Akakieviču dobrym sovetom, (...) (s. 360)

Eräs joku, joka liikuttui säälintunteesta, päätti edes auttaa Akakij Akakievičia hyvällä neuvolla, (...)

Persoonaton ilmaus saadaan aikaan epämääräistämällä tekijä, mutta myös yleistämällä se. Yleistäminen luo vaikutelman jostain isosta samankaltaisesta joukosta. Muita henkilöitä kuvataan aineistossa usein myös juuri yleistävällä pronominilla *ves'*, kuten esimerkeissä 28 ja 29. Esimerkissä 28 viitataan koko virkamiesten joukkoon, johon myös Akakij Akakievič kuuluu.

(28) Est' v Peterburge silnyj vrag vseh, polučajuščih četyresta rublej v god žalovan'ja ili okolo togo. Vrag etot ne kto drugoj, kak naš severnyj moroz, hotja, vpročem, i govorjat, čto on očen' zdorov. V devjatom času utra, imenno v tot čas, kogda ulicy pokryvajutsja iduščimi v departament, načinaet on davat' takie sil'nye i koljučie ščelčki po vsem nosam, čto bednye činovniki rešitel'no ne znajut, kuda devat' ih. (s. 351)

Pietarissa on voimakas vihollinen kaikille, jotka ansaitsevat siinä neljäsataa ruplaa vuodessa. Vihollinen ei ole kukaan muu, kuin meidän pohjoinen pakkasemme, vaikka, kuitenkin, sanotaan myös, että se on oikein terveellinen. Kahdeksan jälkeen aamulla, juuri sillä hetkellä, jolloin kadut täyttyvät virastoihin menijöistä, alkaa se antaa sellaisia voimakkaita ja pisteleviä näpäytyksiä kaikkien nenille, että virkamies raukat kerta kaikkiaan eivät tiedä mihin ne laittaisi.

(29) On ostanovilsja ves'ma nelovko sredi komnaty, išča i starajas' pridumat', čto emu sdelat'. No ego uže zametili, prinjali s krikom, i vse pošli tot že čas v perednjuju i vnov' osmotreli ego šinel'. Akakij Akakievič hotja bylo otčasti i skonfuzilsja, no buduči čelovekom čistoserdečnym, ne mog ne poradovat'sja, vidja, kak vse pohvalili šinel'. Potom, razumeetsja, vse brosil i ego i šinel' i obratilis', kak voditsja, k stolom, naznačennym dlja vista. (s. 358)

Hän pysähtyi kovin nolona keskelle huonetta, etsien ja yrittäen miettiä, mitä hänen pitäisi tehdä. Mutta hänet jo huomattiin, otettiin vastaan huudahduksin, ja kaikki lähtivät sillä hetkellä eteiseen ja uudestaan tarkastelivat hänen päällystakkiaan. Akakij Akakievič, vaikka oli epätoivoinen ja nolostui, mutta koska oli puhdassydäminen

ihminen, ei voinut olla iloitsematta nähdessään kuinka kaikki kehuivat päällystakkia. Sitten, tietenkin, kaikki jättivät hänet ja päällystakin ja siirtyivät, kuten on tapana, visticpöytiin.

Definiittisen pronominin *vsjakij* merkitys on kuka tahansa, jokainen. *Vsjakij* yleistää sen, johon viittaa, mutta se voi antaa myös vähättelevän sävyn. Lauseessa *Skol'ko ne peremenjalos' direktorov i vsjakih načal'nikov (...)* 'Niin paljon kuin vaihtui johtajia ja kaiken maailman päälliköitä (...)', pronomini *vsjakij* merkitys on vähättelevä: kaiken maailman johtajia. Esimerkissä 30 *vsjakij*-pronomini on merkityksessä jokainen; siinä yleistetään virkamiesten joukko, joista jokaisen elämän varrelle on ripoteltu erilaisia ikävyyksiä.

- (30) Tak protekala mirnaja žizn' čeloveka, kotoryj s četyr'jamstami žalovan'ja umel byt' dovol'nym svoim žrebiem, i dotekla by, možet byt', do glubokoj starosti, esli by ne bylo raznyh bedstvij, rassypannyh na žiznennoj doroge ne tol'ko tituljarnym, no daže tajnym, dejstvitel'nym, nadvornym i vsjakim sovetnikam, daže i tem, kotorye ne dajut nikomu sovetov, ni ot kogo ne berut ih sami. (s. 351)

Niin kului rauhallinen elämä ihmisen, joka neljänsadan palkalla osasi olla tyytyväinen osaansa, ja kuluisi ehkä hamaan vanhuuteen, ellei olisi erinäisiä onnettomuuksia, joita on siroteltuna ei vain nimineuvosten elämäntielle, vaan jopa sala-, erityis-, hovi- ja kaikenlaisten neuvosten, jopa niiden, jotka eivät anna kenellekään neuvoja, eivätkä itse ota niitä keneltäkään.

Huomattavaa on, että epämääräisyyttä ilmaisevat keinot esiintyvät tekstissä usein ryppäinä, jolloin ne myös rytmittävät tekstiä. Alla olevassa esimerkissä 31 kerrotaan kuinka virkamiehet viettävät vapaa-aikaansa, kuka mitenkin. Kerronnassa toistuvat definiittinen pronomini *ves'* ja relatiivipronomini *kto*, mikä saa aikaan tekstiin tietyn rytmin.

- (31) Daže v te časy, kogda soveršenno potuhaet peterburgskoe seroe nebo i ves' činovnyj narod naelsja i otobedal, kto kak mog, soobrazno s polučaemym žalovan'em i sobstvennoj prihot'ju, - kogda vse uže otdohnulo posle departamentskogo skripen'ja per'jami, begotni, svoih i čužih neobhodimyh zanjatij i vsego togo, čto zadaet sebe dobrovol'no, bol'se daže, čem nužno, neugomonnyj čelovek, - kogda činovniki spešat predat' naslaždeniju ostavšeesja vremja: kto pobojčee, nesetsja v teatr; kto na ulicu, opredeljaa ego na rassmatrivan'e koe-kakih šljapenok; kto na večer (...) kto, i eto slučaetsja čašče vsego, idet prosto k svoemu bratu v četvërtyj ili tretyj etaž (...) kogda vse činovniki rasseivajutsa po malen'kim kvartirkam svoih prijatelej (...) kogda vse stremitsja razvlečsja, - Akakij Akakievič ne predavalsja nikakomu razvlečeniju. (s. 350–351)

Jopa niinä hetkinä, jolloin täysin sammuu pietarilainen harmaa taivas ja koko virkamieskansa on syönyt kyllikseen ja päivällistänyt, kuka mitenkin pystyi, palkkansa ja omien mieltymystensä mukaan, - kun kaikki ovat jo levänneet viraston sulkakynien rapinan, juoksun, omien ja muiden välttämättömien töiden ja kaiken touhun jälkeen, jonka uupumaton ihminen itselleen vapaaehtoisesti asettaa, jopa enemmän kuin on tarpeen, - kun virkamiehet kiiruhtavat antautumaan nautintoon jäljelle jäävän ajan: kuka on sukkelampi, rientää teatteriin, kuka kadulle, käyttäen aikansa joidenkin hattujen tarkasteluun; kuka illanviettoon (...) kuka, ja tämä tapahtuu useimmin, menee vain veljelleen neljälanteen tai kolmanteen kerrokseen (...) kun kaikki virkamiehet hajaantuvat pieniin ystäviensä asuntoihin (...) kun kaikki yrittävät pitää hauskaa, - Akakij Akakievič ei antautunut mihinkään huvituksiin.

Samalla tässä tekstipätkässä tulee esille analogia Akakij Akakievičin ja muiden henkilöiden välillä: muiden virkamiesten vapaa-ajanvietto kontrastina Akakij Akakievičin yksinäisille illoille tukee luonnehdintaa omaan maailmaansa käpertyneestä pikkuvirkamiehestä.

6.3.4. *Značitel'noe lico*

Tarinan kannalta keskeinen henkilö on eräs korkea-arvoinen virkamies, *značitel'noe lico* tai *značitel'nyj čelovek* joka byrokraattisella ylimielisyydellä murskaa Akakij Akakievičin. *Značitel'noe lico* -henkilöhahmo, joka edustaa virkamiehistön päälliköiden joukkoa, on henkilötyyppi kuten ”malen'kij čelovek”. Istorija ruskokj literatury XIX veka -teoksessa (1973: 379) todetaan, että merkittävässä henkilössä ilmentyy byrokraattisen järjestelmän julmuus ja hänen tärkein ominaisuutensa on ankaruus.

(32) Priemy i običaj značitel'nogo lica byli solidny i veličestvenny, no ne mnogosožny. Glavnym osnovaniem ego sistemy byla strogost'. ”Strogost', strogost' i – strogost'”, - govarival on obyknovenno i pri poslednem slove obyknovenno smotrel oč'en' značitel'no v lico tomu, kotoromu govoril. (s. 361)

Merkittävän henkilön eleet ja tavat olivat edustavia ja suurieleisiä, mutta eivät monimutkaisia. Tärkein perusta hänen järjestelmässään oli ankaruus. ”Ankaruus, ankaruus ja - ankaruus”, - hän yleensä tapasi sanoa ja viimeisen sanan aikana yleensä katsoi erittäin merkitsevästi kasvoihin sitä, kenelle puhui.

Merkittävän henkilön ja Akakij Akakievičin välinen analogia (kts. luku 4.2.5.) korostaa Akakij Akakievičin pienuutta: merkittävä henkilö toimii tietoisesti, hän on harjoitellut tietyn tavan puhua ja elehtiä, hän haluaa näyttää toisille oman arvonsa. Akakij Akakievič puolestaan haluaa

olla mahdollisimman huomaamaton eikä hän välitä työtovereiden kiusanteosta. Esimerkissä 33 Akakij Akakievič lausuu koko novellin teeman kannalta keskeiset sanat: ”*Ostav’te menja, začem vy menja obižaete?*” ’Jättäkää minut rauhaan, miksi te loukkaatte minua?’ Edellä henkilöiden vastakkainen tapa käyttäytyä vahvistaa kummankin luonteenpiirteitä: merkittävän henkilön mahtipontisuutta ja Akakij Akakievičin vaatimattomuutta.

- (33) No ni odnogo slova ne otvečal na eto Akakij Akakievič, kak budto by nikogo i ne bylo pered nim; eto ne imelo daže vlijanija na zanjatija ego: sredi vseh etih dokuk on ne delal no odnoj ošibki v pis’me. Tol’ko esli už sliškom byla nevynosima šutka, kogda tolkali ego pod ruku, mešaja zanimat’sja svoim delom, on proiznosil: ”Ostav’te menja, začem vy menja obižaete?” (s. 349)

Mutta yhtäkään sanaa Akakij Akakievič ei siihen vastannut, ikään kuin ketään ei olisi hänen edessään; sillä ei edes ollut vaikutusta hänen työhönsä: kaiken tämän kiusaamisen keskellä hän ei tehnyt ainuttakaan virhettä kirjeseen. Ainoastaan jos pila oli liian sietämätöntä, kun häntä tönäistiin käteen, häiriten hänen työntekoaan, hän lausui: ”Jättäkää minut rauhaan, miksi te loukkaatte minua?”

Toisin kuin Akakij Akakievičin, merkittävän henkilön toiminta ei ole kontrolloimatonta; hänen toimintaan liittyvät verbit *vesti komu-to podoždat’* ’antaa jonkun odottaa’, *pokazat’* ’näyttää’, *topat’ nogoju* ’polkea jalkaa’. Hän tietää mitä tekee. Yllättäen kuitenkin löytyy tilanteita, joissa toiminta ei ole hänen kontrollissaan, kuten esimerkiksi 34.

- (34) Polučivši general’skij čin, on kak-to sputalsja, sbilsja, s puti i soveršenno ne znal, kak emu byt’. Esli emu slučalos’ byt’ s rovnymi sebe, on byl ešče čelovek kak sleduet, čelovek očen’ porjadočnyj, vo mnogih otnošenijah daže ne glupyj čelovek; no kak tol’ko slučalos’ emu byt’ v obščestve, gde byli ljudi hot’ odnim činom poniže ego, tam on byl prosto hot’ iz ruk von: molčal, i položenie ego vozbuždalo žalost’, (...) (s. 361)

Saatuaan kenraalin arvon, hän jotenkin meni sekaisin, joutui väärälle tielle ja kerta kaikkiaan ei tiennyt, kuinka hänen pitäisi olla. Jos hän sattui olemaan samanarvoisten kanssa, hän oli vielä kuten ihmisen pitää, oikein kunnollinen ihminen, monessa suhteessa jopa ei yhtään tyhmä ihminen; mutta heti kun hän sattui joutumaan seurueeseen, jossa oli edes yhden virka-arvon häntä alempia, siinä hän oli aivan onnettomana, vaikenä ja hänen olemuksensa herätti sääliä, (...)

Yllä olevassa esimerkissä merkittävä henkilö joutuu alempiarvoisten seuraan. Tässä tilanteessa merkittävän henkilön toiminta muistuttaa Akakij Akakievičia työtoverinsa juhliissa (vrt. esimerkki 8): kumpikaan ei tunne oloaan kotoisaksi eikä tiedä, miten pitäisi olla.

Kertojan asenne virkamiespäälliköitä kohtaan tulee tekstissä selvästi esille. Kertoja saa päälliköiden toiminnan näyttämään naurettavalta tärkeilyltä, minkä lisäksi pronomini *kakoj-to* on tekstissä vähättelevä sävy, kuten esimerkin 26 yhteydessä todetaan.

Naturalistisen koulukunnan ideologiaan kuului tuoda esille yhteiskunnallisia epäkohtia. *Šinel'issä* tämän tehtävän suorittaa kertoja: tarina suodattuu kaikkietävän kertojan äänen läpi ja kertojan äänessä voi kuulla milloin sääliä, milloin ivaa, milloin halveksuntaa. Kertoja pilkkaa byrokraattisia tärkeilijöitä, ja vaikka hän välillä nauraakin Akakij Akakievičille, on kertojan sympatiat selvästi pienen ihmisen puolella.

6.4. Ympäristön kuvaaminen

Ympäristöä kuvataan novellissa melko vähän; Akakij Akakievičin kotia ei kuvata lainkaan, räätäli Petrovičin likainen rappukäytävä näyttää lukijalle, miten alempi työväki elää. Vastakohtana puolestaan kerrotaan, että Akakij Akakievičin työtoverin asunnon rapussa loistavat lamput ja asunto sijaitsee kaupungin parhaimmalla alueella, siis kaukana Akakij Akakievičistä.

Suurin osa novellin tapahtumista sijoittuu kadulle ja näistä pätkistä muodostuu kuva kaupungista, jossa Akakij Akakievičin elää. Realistiselle kirjallisuudelle oli tyypillistä asioiden yksityiskohtainen kuvaus. Myös Gogol' kuvaa välillä hyvin yksityiskohtaisesti, mitä kaduilla tapahtuu: siellä on ajureita hevosiineen, hienoja daameja ja herroja, ja viimein töihin kiiruhtavia virkamiehiä. Ikkunoista heitetään kaduille roskia, arbuusinkuoria roikkuu Akakij Akakievičin hatussa, mutta hän ei sitä huomaa, sillä hän näkee kaikkialla vain puhtaaksikirjoitettuja rivejä.

Akakij Akakievičin ympäristön kuvaamisesta syntyy vaikutelma, että hän elää kasvottomassa yhteiskunnassa. Hän työskentelee eräässä virastossa (kts. esimerkki 1), katuja, taloja ja aukioita ei ole nimetty. Se, mikä ympäristöstä on nimetty, on Pietarin kaupunki, ja sen kadut ovat tyhjiä ja aukiot loputtomia. Suuri ja kylmä kaupunki (tapahtumat sijoittuvat talveen) toimii analogian tavoin: se vahvistaa henkilöihahmon pienuutta.

Kontrolloimaton toiminta liittyy suoraan henkilöhaamoon, mutta myös ympäristön kuvaamisessa on käytetty verbejä, joissa ulkoinen voima aiheuttaa toiminnan: *potjanulis'* 'levittäytyivät', *sdelalis'* muuttuivat'. Syntyy vaikutelma ympäristön arvaamattomuudesta.

(35) Skoro potjanulis' pered nim te pustynnye ulicy, kotorye daže i dnem ne tak vesely, a tem bolee večerom. Teper' oni sdelalis' ešče gluše i uedinēnee: fonari stali mel'kat' reže – masla, kak vidno, uže men'se otpuskalos'; pošli derevjannye domy, zabory; nigde ni duši; sverkal tol'ko odin sneg po ulicam, da pečal'no černeli s zakrytymi stavnjami zasnuvsie nizen'kie lačužki. On priblizilsja k tomu mestu, gde pererezyvalas' ulica beskonečnoju polščad'ju s edva vidnymi na drugoj storone ee domami, kotoraja gljadela strašnoju pustyneju. (s. 358–359)

Pian hänen edessään levittäytyi ne tyhjät kadut, jotka jopa päivällä eivät olleet niin iloisia, ja sitä vähemmän illalla. Nyt ne muuttuivat vielä synkemmiksi ja yksinäisemmiksi: lyhtyjä alkoi välähdellä harvemmin – öljyä, kuten saattoi nähdä, annettiin nyt vähemmän, tuli puisia taloja, aitoja; missään ei sielua; vain lumi kaduilla välkehti, ja surullisesti hämötti nukahtaneet matalat hökkelit suljettuine ikkunaluukuineen. Hän lähestyi sitä paikkaa, missä katu leikkasi loputtoman aukion, jonka toisella laidalla olevia taloja tuskin näkyi ja joka näytti kammottavalta tyhjyydeltä.

Verbit toimivat yhdessä tyhjyyttä ja loputtomuutta kuvaavien adjektiivien kanssa ja tuloksena on vaikutelma suuresta ja pelottavasta kaupungista, missä *malen'kij čelovek* taistelee olemassaolostaan.

6 LOPUKSI

Pro gradu -työssäni tutkin persoonattomuutta ja epämääräisyyttä ilmaisevia kielellisiä keinoja henkilöihahmon kuvaamisessa N.V. Gogol'in novellissa *Šinel'*. Tutkimuksessa analysoin lähtötekstiä käännoorientoituneesti, toisin sanoen en tutkinut ainoastaan kielellisiä keinoja, en myöskään tehnyt teoksesta perinteistä kirjallista tulkintaa. Tarkoitukseni oli analysoida tekstiä kääntäjän näkökulmasta ja pyrin kiinnittämään huomiota sellaisiin seikkoihin, joihin mielestäni kääntäjänkin olisi tärkeää kiinnittää huomiota. Rajasin analyysini koskemaan ”pienen ihmisen” -henkilötyyppejä, sillä halusin samalla tarkastella tarkemmin tätä venäläisen 1800-luvun loppupuolen kirjallisuuden keskeistä henkilötyyppejä. *Šinel'issä* pientä ihmistä edustaa novellin päähenkilö, nimineuvos Akakij Akakievič. Akakij Akakievičin henkilöihahmoa pidetään yleisesti ”pienen ihmisen” -prototyypinä, ja siitä ovat saaneet vaikutteita useat venäläiset 1800-luvun kirjailijat.

Tutkimuksen monitieteisyys oli haaste. Teoreettisen viitekehyksen rajaaminen ja eri tieteenalojen teorioiden yhteensovittaminen ei ollut ongelmaton. Monitieteisyys on mielestäni kuitenkin perusteltua, sillä käänntietiede itsessään on monitieteinen tieteenala: se on saanut vaikutteita muun muassa kirjallisuuden, viestinnän ja kielitieteen teorioista. Oman työni teoreettinen viitekehys muodostuu niistä tieteenaloista, jotka liittyvät kaunokirjallisuuden kääntämiseen: kielitietede ja erityisesti semantiikka, käänntietede ja siinä lähtötekstin tulkintaan liittyvät teorit sekä kirjallisuustiede kahdesta eri näkökulmasta: kirjallisuuden historia siltä osin kuin se liittyy tutkittavaan teokseen sekä kaunokirjallisuuden tulkinta.

Analyysissä käytin Rimmon-Kenanin (2002) narratologista mallia henkilöihahmojen rekonstruomiseksi tekstistä. Rimmon-Kenanin mallissa henkilöihahmon ulkoista olemusta, toimintaa, puhetta, fyysistä ympäristöä ja tarinan toisia henkilöitä analysoimalla saadaan käsitys henkilöihahmosta. Malli tarjoaa hyvän kehyksen henkilöihahmon ”kokoamiseksi” tekstistä, mutta tämän kaltaiseen työhön pelkkä ominaisuuksien toteaminen ei riitä. Kääntäjän tietolähde on ensisijaisesti teksti, ja halusin myös työssäni lähestyä ”pienen ihmisen” -henkilöihahmoa tekstilähtöisesti: mitä henkilöihahmon piirteitä teksti tuo esille. Niinpä pidin Rimmon-Kenanin mallia kehyksenä, ja rinnastin tekstistä nousseita kielellisiä keinoja tämän mallin eri ryhmiin.

Akakij Akakievičin -henkilöhahmoa kuvattiin tekstissä eniten toiminnan kautta. Lisäksi tekstissä kuvattiin usein henkilöhahmon ajatuksia ja tuntemuksia, joten lisäsin sen yhdeksi tarkasteltavaksi ryhmäksi. Mielenkiintoista on, että kaikissa mainituissa ryhmissä käytettiin epämääräisiä ja persoonattomia ilmauksia. Tämä vastaa vaikutelmaa, jonka sain ensimmäisen kerran teosta lukiessani: teksti oli täynnä epämääräisyyttä.

Persoonattomuutta ja epämääräisyyttä kuvaavat kielelliset keinot eivät suinkaan ole ainoita henkilöhahmon kuvauksen keinoja tutkimusaineistossa, mutta ne ovat hyvin huomiota herättäviä. Koska persoonattomuutta ja epämääräisyyttä on tekstissä niin paljon, oletin sillä olevan myös sisällöllistä merkitystä. Myös lähemmässä tarkastelussa persoonattomuus ja epämääräisyys osoittautuivat merkityksellisiksi. Epämääräisyys, persoonattomuus ja kontrolloimaton toiminta olivat keskeisiä esille nousseita kielellisiä keinoja, joilla novellissa kuvataan henkilöhahmon ympäristöä ja muita henkilöhahmoja, sekä itse päähenkilöä Akakij Akakievičia, hänen ulkoista olemustaan, toimintaa, puhetta, ajatuksia ja tuntemuksia.

Oheisessa taulukossa 3 on kuvattu persoonattomuutta ja epämääräisyyttä ilmaisevat kielelliset keinot aineistossa.

Persoonaton ilmaus	kpl	Epämääräinen ilmaus	kpl
Kontrolloimaton toiminta	100	Indefiniittiset pronominit	66
Indefiniittis-persoonaiset lauseet	43	Definiittiset pronominit	62
sja-päätteiset persoonattomat verbit	18	Konjunktioit kak budto, kak budto by, kak-to, kak-nibud'	27
Infinitiivirakenne	18	Adverbi neskol'ko	14
Predikatiiviset adverbit	17	Interrogatiiviset pronominit	7
Täytymistä/pakkoa osoittavat verbit	16	Kielteis-indefiniittiset pronominit	4
Kieltorakenne	13		
Fyysistä/psyykkistä olotilaa osoittavat verbit	9		
Passiivin partisiippin preteritin lyhyt muoto	5		
Yhteensä	239	Yhteensä	180

Taulukko 3

Persoonattomuutta ilmaisevia kielellisiä keinoja on aineistossa yhteensä 239 kappaletta. Persoonattomuutta ilmaistaan muun muassa kontrolloimatonta toimintaa ilmaisevilla verbeillä kuten *videt'* 'nähdä', *čuvstvovat'* 'tuntea', *prodolžat'* 'jatkaa', *priblizit'sja* 'lähestyä', *skonfuzit'sja* 'nolostua', *ostavat'sja* 'pysyä' sekä indefiniittis-persoonaisilla lauseilla, joissa verbi on monikon 3. persoonassa eikä lauseessa ole subjektia. Persoonattomuutta ilmaistaan myös persoonattomilla lauseilla, joilla voidaan ilmaista esimerkiksi täytymistä ja pakkoa tai ihmisen fyysistä ja psyykkistä olotilaa. Oman ryhmän muodostavat verbit, joiden toiminnan kohde on Akakij Akakievič. Tällaisissa lauseissa tekijä on yleensä monikon kolmannessa persoonassa, esimerkiksi *načali pozdravljat' ego* 'häntä alettiin onnitella', *ego ne pustili* 'häntä ei päästetty' tai *Akakija Akakieviča zastavili vypit' dva bokala* 'Akakij Akakievič taivuteltiin juomaan kaksi lasillista'.

Epämääräisyyttä tekstiin tuovia kielellisiä keinoja ja ilmauksia on aineistossa 180 kappaletta. Suurin ryhmä on indefiniittiset pronominit, ja muita ryhmiä ovat definiittiset pronominit, konjunktiot *kak budto / kak budto by* sekä *kak-to / kak-nibud'*, adverbi *neskol'ko*, interrogatiiviset pronominit sekä kielteis-indefiniittiset pronominit. Epämääräisyyttä ilmaisevia kielellisiä keinoja esiintyy aineistossa eniten kohdissa, joissa kuvataan Akakij Akakievičin ajatuksia ja tuntemuksia. Ajatusten (ja myös puheen) epämääräisyys korostaa ”pienen ihmisen” mitättömyyttä. Toisaalta kuvaamalla Akakij Akakievičin tuntemukset epämääräisesti, novellin kaikkitietävä kertoja etäännyttää itsensä päähenkilöstä: ”pieni ihminen” elää omassa maailmassaan, joka on kertojallekin tuntematon. Epämääräisyydellä kuvataan myös kertojan asennetta, sillä esimerkiksi indefiniittisen pronominin sävy voi olla vähättelevä. Indefiniittisten pronomien käyttö on myös tyylikeino: se tuo tekstiin puhekielimäisyyttä.

Epämääräiset ja persoonatomat kielelliset keinot liittyvät Akakij Akakievičiin monella tavalla. Hänen ulkonäköään kuvataan suurpiirteisesti ilmauksilla *nizen'kogo rosta* 'lyhyenpuoleinen', *neskol'ko rjabovat* 'hiukan rokonarpinen', *neskol'ko ryževat* 'hiukan punertavatukkainen', *neskol'ko daže na vid podslepovat* 'hiukan jopa huononäköinen'. Adverbi *neskol'ko* 'hiukan' myös rytmittää tekstiä, jolloin sillä voidaan tulkita olevan sekä tyyllillistä että sisällöllistä merkitystä. Akakij Akakievičin katkeileva ja epämääräinen puhe puolestaan kuvastaa hänen ajatustensa epämääräisyyttä.

Akakij Akakievičin fyysistä ympäristöä kuvataan vähän, mutta yksityiskohtaisesti: kuvataan kadulla tapahtuvaa vilkasta kaupunkilaiselämää ja toisaalta öistä Pietaria, joka on suuri, kylmä ja aavemainen tyhjinä katuineen ja loputtomina aukioineen. Katuja ja aukioita ei nimetä. Suuri ja armoton kaupunki korostaa Akakij Akakievičin ”pienuutta”. Myöskään novellin muita henkilöitä (lukuun ottamatta räätäli Petrovičia ja Akakij Akakievičin kummeja) ei nimetä. Työtoverit ja kollegat ovat joko persoonaton joukko kuten *ves’ činovnyj narod* ’koko virkamieskansa’ tai *vsjakij sovetnik*, ’jokainen neuvos’ tai epämääräinen yksilö isommasta joukosta kuten *kakoj-to pomoščnik stolonačal’nika* ’joku osastopäällikön apulainen’, *kakoj-to tituljarnyj sovetnik* ’joku nimineuvos’ tai jopa *odin kto-to* ’eräs joku’, jossa definiittinen pronomini *odin* määrittää indefiniittistä pronominia *kto-to*. Myös toisia henkilöitä kuvaavat verbit ovat aineistossa usein persoonattomina monikon 3. persoonassa ilman subjektia: *ego videli* ’hänet nähtiin’, *uverilis’* ’oltiin varmoja’, *Akakija Akakieviča svezli i pohoronili* ’Akakij Akakievič vietiin ja haudattiin’. Akakij Akakievičia ympäröivät ihmiset ovat epämääräinen ja persoonaton kasvoton joukko, mikä korostaa Akakij Akakievičin pienuutta ja yksinäisyyttä.

Tekstissä Akakij Akakievič on sekä toimija että toiminnan kohde. Akakij Akakievičin toimintaan liittyy keskeisesti kontrolloimatonta toimintaa kuvaavat verbit, jotka muodostavat aineistossa suurimman yksittäisen ryhmän. Kontrolloimatonta toimintaa kuvaavia verbejä aineistossa on yhteensä 100. Kun toiminta on kontrolloimatonta, se ei ole lähtöisin henkilöstä itsestään, vaan sen aiheuttaa jokin ulkoinen voima. Esimerkiksi lauseessa *Tam, v etom perepisyvan’e, emu videlsja kakoj-to svoj raznoobraznyj i prijatnyj mir*. ’Siellä, siinä puhtaaksikirjoituksessa, hänelle näyttäytyi jokin oma erilainen ja miellyttävä maailma.’ Akakij Akakievič ei esimerkiksi ”luo omaa maailmaansa”, vaan se näyttäytyy hänelle. Akakij Akakievičin kontrollin ulkopuolella on myös toiminta, joka ympärillä tapahtuu: *Za stenoj byl slyšen šum i govor, kotorye vdrug sdelalis’ jasnym i zvonkim (...)* ’Seinän takaa kuului hälinää ja puhetta, joka äkkiä muuttui selväksi ja sointuisaksi (...). Jopa Akakij Akakievičin kirjoittaminen on kontrolloimatonta, sillä kynä ikään kuin kirjoittaa itsestään: (...) *v lice ego, kazalos’, možno bylo pročest’ vsjakuju bukvu, kotoruju vyvodilo pero ego*. ’(...) hänen kasvoistaan, näytti siltä, pystyi lukemaan jokaisen kirjaimen, jonka hänen sulkakynänsä piirsi.’ Kontrolloimatonta toimintaa kuvaavat ilmaukset saavat aikaan vaikutelman ”pienen ihmisen” elämän kohtalonomaisuudesta, asiat tapahtuvat kuin itsestään ja ”pieni ihminen” täyttää vaatimatonta tehtävänsä osana suurta koneistoa.

Eräs tehtävänäni oli analysoida tekstiä käännoislähtöisesti. Miten käännoislähtöinen tekstianalyysi sitten eroaa muusta tekstianalyysistä? Merkittävin ero on siinä, että lukiessaan ja analysoidessaan tekstiä kääntäjällä on samalla mielessä myös tekstin kääntäminen, jolloin sanojen ja erilaisten ilmaisujen merkityksen (oikein) ymmärtäminen korostuu. Toisaalta, koska kaikkea ei koskaan voi kääntää, pitää miettiä, mikä ainakin pitäisi kääntää. Teoksen liittyvän tradition ja kaunokirjallisuuden tuntemus auttavat kääntäjää tekemään valintoja. Eri aikoina kirjallisuuden tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita eri asioista ja tekstejä lähestytään eri näkökulmista. Onkin valaisevaa tutustua esimerkiksi kirjailijan oman ajan tutkimuksiin ja kritiikkeihin ja saada käsitys siitä, mikä tekstin merkitys oli sen omana aikana. Kirjailijan tyyliä käsittelevät tutkimukset puolestaan voivat auttaa kääntäjää ymmärtämään kirjailijan kieltä ja tekemään kieleen ja tyyliin liittyviä valintoja. Lähtökulttuurin ja lähtötekstiin liittyvän tradition tuntemus sekä kirjailijan tyylin tuntemus ovat osa kääntäjän kompetenssia. Voidaan jopa väittää, että tavoittaakseen kirjailijalle ominaisen tyylin ja kirjailijan ”oman äänen”, kääntäjän on ”tiedettävä” enemmän kuin kirjailijan.

Itse teksti on kääntäjän ensisijainen tiedon lähde ja sitä hän tulkitsee kielitaitonsa ja eläytymiskykynsä rajoissa. Sanat, joista teksti muodostuu, ovat monimerkityksisiä. Vaikka kääntäjä tutustuukin teoksen taustaan, hänen pitää välttää ylitulkitsemaista tekstiä ja säilyttää sen monimerkityksisyys myös käännoksen lukijalle. Akakij Akakievičin viittaan liitetyt metaforat (rakastettu, koti, uskonto) ovat yksi osoitus siitä, miten erilaisia tulkintoja sama teksti voi saada aikaan.

Teksti on kokonaisuus, jossa kaikki vaikuttaa kaikkeen. Mutta kuten edellä totesin, kääntäjä joutuu tekemään myös valintoja. Mielestäni epämääräisillä ja persoonattomilla ilmauksilla on *Šinel’issä* keskeinen tyyllillinen ja sisällöllinen merkitys ja on tärkeää, että ne välittyvät käännokseen. Epämääräisyys ja persoonattomuus saavat aikaan novellin tunnelman ja ne luovat ”pienen ihmisen” ja hänen maailmansa. Toisinaan epämääräisyys jättää tekstin merkityksen avoimeksi, jolloin tulkinta jää lukijalle. On tärkeää, että tämä merkityksen avoimuus välittyy myös käännokseen.

Gogol’in *Šinel’* on ajaton teos ja pienen ihmisen -teemasta löytyy vielä useita kiinnostavia tutkimusaiheita. Tässä tutkimuksessa analysoin ainoastaan lähtötekstiä, mutta mielenkiintoista olisi tutkia myös henkilöhahmon kuvaamisen keinojen välittymistä suomennoksissa. Aineistoa

puolestaan voisi laajentaa esimerkiksi Gogol'in *Pietarilaisnovelleihin* ja vertailla pienen ihmisen kuvaamisen keinoja näissä eri novellissa. Tällöin saisi kattavamman kuvan Gogol'in käyttämistä kielellisistä keinoista. Yksi mielenkiintoinen näkökulma olisi tutkia pienen ihmisen -tyyppejä eri kirjailijoilla: miten eri kirjailijat ovat pientä ihmistä kuvanneet ja miten tradition vaikutus näkyy. Aiheen voisi myös tuoda nykypäivään tutkimalla pienen ihmisen -tradition ilmenemistä nykykirjallisuudessa.

LÄHTEET

Tutkimusaineisto

GOGOL' N. V. 2009: Šinel'. Teoksessa *Polnoe sobranie sočinenij v odnom tome*. Moskva: Izdatel'stvo ALFA-KNIGA.

Tutkimuskirjallisuus

ANNENKOV, P. V. 1960: *Literaturnye vospominanija*. Moskva: Gosudarstvennoe izdatel'stvo hudožestvennoj literatury.

ARUTJUNOVA, N. D. 1999: *Jazyk i mir čeloveka*. Moskva: Jazyki russkoj kul'tury.

BAHTIN, M. M. 1975: *Voprosy literatury i estetiki*. Moskva: Hudožestvennaja literatura.

BARTHES, ROLAND 1974: *S/Z*. Translated by Richard Miller. Originally published in French *S/Z*. Paris. Éditions du Seuil. 1970. New York: Hill and Wang.

BELINSKIJ, V. I. 1953: *Izbrannye sočinenija*. Moskva: Gosudarstvennoe izdatel'stvo hudožestvennoj literatury.

BELYJ, A. 1982/1934: *Masterstvo Gogolja*. Moskva/Leningrad: Gosudarstvennoe izdatel'stvo hudožestvennoj literatury.

CEJTLIN, A 1963: *Istorija russkoj literatury*. B 3 t. T. 2. Moskva: Nauka.

CHATMAN, SEYMOR 1978: *Story and discourse: narrative structure in fiction and film*. Ithaka and London: Cornell University Press.

CHIZHEVSKY, DMITRY 1974: About Gogol's "Overcoat". Teoksessa *Gogol from the Twentieth Century eleven essays selected, edited, translated and introduced by Robert A. Maguire*. Princeton, New Jersey: Princeton University press.

ČUKOVSKIJ, K. 1968: *Vysokoe iskusstvo*. Moskva: Sovetskij pisatel'.

DOSTOJEVSKI, F. M. 2008: *Köyhää väkeä*. Suom. Martti Anhava. Helsinki: Otava.

EJHENMAUM, B. 1986/1924: *O proze. O poezii. Sbornik statej*. Leningrad: Hudožestvennogo literatura.

ENCIKLOPEDIJA LITERATURNYH GEROEV 1997: Gogol' Nikolaj Vasilievič. Toim. A.N. Arhangelskoe. Moskva: Olimp.

ENKVIST, NILS 1983: Tyylintutkimuksen käsitteistä ja menetelmistä. Teoksessa *Kirjallisuudentutkimuksen menetelmiä*. Toim. Maria Liisa Nevala. Helsinki: SKS

EWEN, JOSEPH 1971: The Theory of Character in Narrative Fiction. *Hasifrut* 1971:3, 1–30.

FEDOROV, A. V. 1983: *Iskusstvo perevoda i žizn' literatury*. Očerki. Leningrad: Sovetskij pisatel'.

FERRARA, FERNANDO 1974: Theory and model for the structural analysis of fiction. *New Literary History*, 5, 245–268.

FISKE, JOHN 1992: *Merkkien kieli*. (Introduction to Communication Studies). Suom. Veikko Pietilä, Risto Suikkanen, Timo Uusitupa. Tampere: Vastapaino.

FOKKEMA, ALEID 1991: *Postmodern Characters. A Study of characterization in British and American Postmodern Fiction*. Amsterdam – Atlanta: Rodopi.

FORSTER, E. M. 1956/1927: *Aspects of the Novel*. London: Edward Arnold & Co.

GOGOL' ENCIKLOPEDIJA 2003: *Šinel'*. Toim. Sokolov B. V. Moskva: Algoritm.

GREIMAS, A. J. 1966/1979: *Strukturaalista semantiikkaa. (Sémantique structurale. Recherche de méthode, 1966.)*. Suom. Eero Tarasti. Helsinki: Gaudeamus.

HAAPALA 1991: Teko, teos, tulkinta. Teoksessa *Kirjallisuuden tulkinta ja ymmärtäminen*. Toim. Arto Haapala. Helsinki: VAPK-Kustannus.

ISTORIJA RUSSKOJ LITERATURY XIX VEKA (pervaja polovina) 1973: toim. S.M. Petrov. Moskva: Prosveščenie.

ISTORIJA RUSSKOJ LITERATURY XI-XX VEKOV 1983: toim. A.S. Kurilov. Moskva: Izdatel'stvo Nauka.

JUVA, KERSTI 2005: Kotimaani ompi Suomi. Teoksessa *Suom.huom. Kirjoituksia kääntämisestä*. Toim. Kristiina Rikman. Helsinki: WSOY.

KAPARI, JAANA 2005: Kohtaamisia tuntemattoman kanssa. Teoksessa *Suom.huom. Kirjoituksia kääntämisestä*. Toim. Kristiina Rikman. Helsinki: WSOY.

KIRSTINÄ, LEENA 1988: *Halkeamia. Tutkielmia lukijasta tekstin rakenteissa*. Helsinki: SKS

KOMISSAROV, V. N. 1973: *Slovo o perevode*. Moskva: Meždunarodnye otnošenija.

KULEŠOV, V. I. 1982: *Natural'naja škola v russkoj literature XIX veka*. Moskva: Prosveščenie.

KULEŠOV, V. I. 1989: *Istorija russkoj literatury X-XX veka dlja studentov inostrancev*. Moskva: Russkij jazyk.

KULEŠOV, V. I. 2004: *Istorija russkoj literatury XIX veka: Učebnoe posobie dlja vuzov*. Moskva: Akademičeskij Proekt Triksta.

KÄKELÄ-PUUMALA, TIINA 2001: Persoona, funktio, teksti – henkilöhahmon tutkimuksesta. Teoksessa *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*. Toim. Outi Alanko & Tiina Käkelä-Puumala. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

LEVIN J. D. 1982: Perevod kak forma bytovanii literaturnogo proizvedenija. Teoksessa *Hudožestvennyj perevod. Voprosi teorii i praktiki*. Jerevan: Izdatel'stvo Jerevanskogo universiteta.

LEVYJ, IRŽI 1974: *Iskusstvo perevoda*. Käännös tsekin kielestä Vl. Rossel's. Moskva: Progress.

LINGVISTIČESKIJ ENCIKLOPEDIČESKIJ SLOVAR' 2002: Moskva: Bol'shaja Rossijskaja enciklopedija.

LOTMAN, Ju. M. 1997: *O russkoj literature. Stat'i i issledovanija (1958-1993)*. Istorija russkoj prozy. Teoriya literatury. Sankt-Peterburg: Iskusstvo – SPB.

LYNCH, DEIDRE 1998: *The Economy of Character. Novels, Market Culture and the Business of inner Meaning*. Chicago and London: Universit of Chiacago Press.

MANN, Ju. V. 1987: *Dialektika hudožestvennogo obraza*. Moskva: Sovetskij pisatel'.

MANN, Ju. V. 1988: *Poetika Gogolja*. Moskva: Hudožestvennaja literatura.

MEJER P. 2003: Iz "Zolotogo gorška" Gofmana: "Šinel'" Gogol'ja. Teoksessa *Gogol' kak javlenie mirovoj literatury*. Toim. Mann. Ju.V. Moskva: Imli Ran.

MIKKONEN, KAI 2001: Lukeminen tulkintana. Teoksessa *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*. Toim. Outi Alanko & Tiina Käkelä-Puumala. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

MUSAEV, K. 1982: *Kul'tura jazyka perevoda*. Taškent: Fan.

NABOKOV, V. 1996: *Nikoli Gogol*. Jyväskylä: K. J. Gummerus Osakeyhtiö.

NUMMINEN, SEIJA 1997: ”*Moja žizn’ v perevode*” *Esa Adrian – portret finskogo perevodčika russkoj literatury*. Pro gradu -tutkielma, Kansainvälisen viestinnän laitos, Savonlinna, Joensuun yliopisto.

OITTINEN, RIITTA 2000: Kääntäminen uudelleenlukemisena ja uudelleenkirjoittamisena. Teoksessa *Käännöskirjallisuus ja sen kritiikki*. Toim. Outi Paloposki ja Henna Makkonen-Craig. Helsingin yliopiston käännöstieteellisiä julkaisuja ISSN 1456-1069; 1. Helsinki : Ammattikielten ja kääntämisen opintokokonaisuus.

PADUČEVA, E. V. 2002/1985: *Vyskazyvanie i ego sootnesennost’s dejstvitel’nost’ju (referencial’nye aspekty semantiki mestoimenij)*. Moskva: URSS.

PEACE 1992/1989: The nineteenth century: the natural school and its aftermath. 1840-55. Teoksessa *The Cambridge history of Russian literature*. Toim. Charles A. Moser. Cambridge: Cambridge university press.

PROPP, V. 1969/1928: *Morfologija skazki*. Moskva: Nauka.

RANTALA, VEIKKO 1991: Tulkinnan kognitiiviset rajoitukset teoksessa *Kirjallisuuden tulkinta ja ymmärtäminen*. Toim. Arto Haapala. Helsinki: VAPK-Kustannus.

RIMMON-KENAN, SHLOMITH 2002/1983: *Narrative Fiction. Contemporary Poetics*. Methuen: London

ROSENBLATT, LOUISE M. 1978: The reader, the text, the poem. The transactional theory of the literary work. Southern Illinois: Southern Illinois University Press.

SCHAUBER, ELLEN & SPOLSKY, ELLEN 1986: *The Bounds of Interpretation: Linguistic Theory and Literary Text*. Stanford: Stanford University Press.

SCMHIDT, SIEGFRIED J. 1983: Interpretation: Sacred Cow or Necessity? Teoksessa *Poetics* 12, 239-258.

- SCHRODERUS, ARTO 2005: Toisen jäljessä – merkintöjä suomentamisesta. Teoksessa *Suom. huom. Kirjoituksia kääntämisestä*. Toim. Kristiina Rikman. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- SOVREMENNYJ RUSSKIJ JAZYK 1999: *Sovremennyj russkij jazyk. Fonetika. Leksikologija. Slovoobrazovanie. Morfologija. Sintaksis*. Toim. L.A. Novikova. Sankt-Peterburg: Izdatel'stvo "Lan".
- TISSARI, KATJA 2006: "*Otličnik pečati*" Juhani Konkka – portret finskogo perevodčika *russkoj literatury*. Pro gradu –tutkielma, Kansainvälisen viestinnän laitos, Savonlinna, Joensuun yliopisto.
- VAJSKOPF M. 2003: Material i pokroj gogolevskoj "Šineli". Teoksessa *Gogol' kak javlenie mirovoj literatury*. Toim. Mann. Ju.V. Moskva: Imli Ran.
- VALDÉS, MARIO J. 1987: *Phenomenological Hermeneutics and the Study of Literature*. Toronto: University of Toronto Press.
- VARTO 1991: Mitä hermeneutiikka on? teoksessa *Kirjallisuuden tulkinta ja ymmärtäminen*. Toim. Arto Haapala. Helsinki: VAPK-Kustannus.
- VENUTI, LAWRENCE 1995: *The Translator's Invisibility. A history of translation*. London: Routledge.
- VINOGRADOV, V. V. 1976: *Izbrannye trudy. Poetika russkoj literatury*. Moskva: Nauka.
- VINOGRADOV, V. V. 2001: *Russkij jazyk*. Moskva: Izdatel'stvo Russkij jazyk.
- VVEDENIE V LITERATUROVEDENIE 2007: Toim. L.M. Krupčanova. Moskva: Izdatel'stvo Oniks.

Internet-lähteet

ANALYYSIKURSSIOPAS. Turun yliopisto, yleinen kirjallisuustiede. [WWW-dokumentti]. (Luettu 28.7.2010). < www.hum.utu.fi/oppiaineet/.../index/Analyysikurssiopas.doc>

LYRIIKAN TEORIAA JA TUTKIMUSOTTEITA [WWW-dokumentti]. (Luettu 1.11.2010). <<http://www.helsinki.fi/hum/kotim.kirjallisuus/opiskelu/Lyriikankurssi/Lukija/uuskritiikki.htm>>.

VALGINA, N. S., ROZENTAL', D. E., FOMINA M. I.: Sovremennyj russkij jazyk. Bezličnye predloženiya. [WWW-dokumentti]. (Luettu 1.9.2010). <<http://www.hi-edu.ru/e-books/xbook107/01/index.html?part-157.htm>>.

VINOGRADOV, V. V. 1925: *Gogol'i natural'naja škola*. Leningrad: Obrazovanie. [WWW-dokumentti]. (Luettu 1.8.2010). <www.opojaz.ru/vinogradov/gogol/index.html>

Muut painamattomat lähteet

MALLINEN, JUKKA. Esitys venäläisestä nykykirjallisuudesta Ulkoasiainministeriön Venäjän yksikössä 10.6.2010.

PIKKUPEURA, ARJA. Esitys Viktor Pelevinin teosten suomentamisesta. Joensuun yliopisto, Venäjän kieli ja käännöstiede. Joulukuu 2009.

PÄKKILÄ, MARKKU. Esitys suomentajan työprosessista. Itä-Suomen yliopisto, Joensuu, Kääntäjäpäivät 10.2.2010.

НЕОПРЕДЕЛЕННЫЕ И БЕЗЛИЧНЫЕ ВЫРАЖЕНИЯ КАК ПРИЕМЫ ИЗОБРАЖЕНИЯ
ЛИТЕРАТУРНОГО ОБРАЗА «МАЛЕНЬКИЙ ЧЕЛОВЕК» В ПОВЕСТИ «ШИНЕЛЬ»
Н.В. ГОГОЛЯ

Анализ исходного текста с точки зрения переводческого процесса

Университет Восточной Финляндии

Философский факультет

Гуманитарное отделение

Русский язык и переводоведение

Тиина Тяхтинен

Март 2011

СОДЕРЖАНИЕ

1. ВВЕДЕНИЕ	1
2. ТРАДИЦИЯ «МАЛЕНЬКОГО ЧЕЛОВЕКА» И Н.В. ГОГОЛЬ В ИСТОРИИ РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ	2
3. ОБ ИНТЕПРЕТАЦИИ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ	4
4. ТЕОРИЯ ЛИТЕРАТУРНОГО ОБРАЗА	4
5. ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА ВЫРАЖЕНИЯ НЕОПРЕДЕЛЕННОСТИ И БЕЗЛИЧНОСТИ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ	5
6. ЯЗЫКОВЫЕ ПРИЕМЫ ВЫРАЖЕНИЯ ЛИТЕРАТУРНОГО ОБРАЗА В ПОВЕСТИ «ШИНЕЛЬ» Н. В. ГОГОЛЯ	6
7. ЗАКЛЮЧЕНИЕ	8
СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ	

1. ВВЕДЕНИЕ

Темой настоящей работы является рассмотрение образа «маленького человека» в повести «Шинель» Н.В. Гоголя. Нашей целью является выяснить, какими лингвистическими приемами «маленький человек» описывается. Мы проанализируем текст с точки зрения переводоведения: анализ и интерпретация исходного текста является важной стадией переводческой работы – переводчик же читатель. По мнению Левого (Levý 1974: 59), в процессе перевода можно выделить три основных этапа: понимание подлинника, интерпретация подлинника и перевыражение подлинника на другом языке.

Нас интересует также вопрос о том, какие факторы влияют - и должны влиять - на интерпретацию исходного текста. Бывают разные мнения: финский переводчик художественной литературы Эса Адриан (Esa Adrian), например, считает, что все, что нужно переводчикам, находится в тексте (Нумминен 1997: 36). В электронном справочнике-курсе Аналююсикурссиопас (Analyysikurssiopas), с другой стороны, отмечается, что чтобы многосторонно понимать текст, необходимо понимать традицию и мир, при которых данное произведение опубликовано.

Данное исследование является дескриптивным и полинаучным. Его теоретическая основа лежит в сферах литературоведения, переводоведения и лингвистики, точнее в сфере семантики. Вторая глава сразу после Введения посвящена рассмотрению традиции образа «маленького человека» в истории русской литературы. Третья глава знакомит читателя с главными литературоведческими подходами к интерпретации текста и также переводоведческими точками зрения по данному вопросу. В четвертой главе мы представляем некоторые теоретические аспекты исследования литературного образа и нарратологическую модель С. Риммон-Кенан (S. Rimmon-Kenan) о конструировании литературного образа в тексте. В пятой главе освещается, как безличность и неопределенность выражаются в русском языке. В шестой главе предлагается анализ материала, и седьмая глава состоит из Заключения.

2. ТРАДИЦИЯ «МАЛЕНКОГО ЧЕЛОВЕКА» И Н.В. ГОГОЛЬ В ИСТОРИИ РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Литературная школа – это небольшое объединение литераторов на основе единых художественных принципов, сформулированных теоретически (Введение в литературоведение 2007: 302). Как отмечается в Истории русской литературы XI-XX веков (1983: 208), «натуральная школа» действовала в русской литературе в 1940-х годах и связывается с происхождением русского реализма. Произведения «натуральной школы» публиковали в журналах «Отечественные записки» и «Современник», кроме того Некрасов издал основные произведения в антологиях «Философия Петербурга», «Петербургский сборник» и «Первое апреля» (Кулешов 1982: 31-33).

По мнению Кулешова (2004: 336) первым название «натуральная школа» использовал Ф.В. Булгарин, намеренно осмеивая новое направление, но скоро это понятие стал употреблять знаменитый русский критик В.Г. Белинский и придал ему положительный оттенок. Под термином «натуральная школа» Белинский означал естественность, правдивость, стремление изобразить жизни без прикрас (там же).

Творчество Гоголя считают основой «натуральной школы», и в начале говорили также о «гоголевской школе» (Кулешов 2004: 335). «Натуральная школа», однако, не гомогенна, а, как отмечает Цейтлин (1963: 712), у каждого писателя есть свои специфические черты. Господствующим методом творчества писателей школы был критический реализм. На его основе написаны «Бедные люди» Ф.М. Достоевского, «Кто виноват?» А.И. Герцена и «Записки охотника» И.С. Тургенева (Кулешов 1982: 77).

Понятие «маленький человек» тесно связано с направлением «натуральная школа». По Кулешову (2004: 280), с помощью «маленького человека» описывали структуру русского общества и вживались в страдание обиженного человека. Характерологическими признаками данного литературного типа считаются заурядная внешность, возраст от тридцати до пятидесяти лет, ограниченные бытовые возможности, убогость материального существования, конфликт героя с высокопоставленным лицом или обидчиком, крушение мечты всей жизни, стихийный бунт персонажа и трагический исход (Введение в литературоведение 2007: 243).

Самым знаменитым «маленьким человеком» является, вероятно, Акакий Акакиевич Башмачкин из повести «Шинель», хотя, как пишет Манн (1987: 67-69) до Гоголя к теме «маленького человека» обращался уже А.С. Пушкин в своей повести «Станционный смотритель», Д.В. Григорович и И.С. Тургенев в «Записках охотника». Одним из наиболее известных образов «маленького человека» является также Макар Девушкин в «Бедных людях» Ф.М. Достоевского.

«Шинель» была издана в 1842-ом году. Сюжет рассказа основывается на анекдоте о чиновнике, который долго откладывал деньги для ружья, но потерял его в первый же раз на охоте, заболел и умер бы, если бы коллеги не собрали бы деньги на новое оружие (Чижевский 1974: 312). Темой «Шинели» является человеческое страдание, вызванное иерархическим чиновничьим обществом. В «Шинели» герой «никто», «простая муха», что Гоголь намеренно подчеркивается такими выражениями, как «*в одном департаменте*», «*один чиновник*», «*когда и в какое время он поступил в департамент и кто определил его, этого никто не мог припомнить*» (История русской литературы X-XX веков 1983: 200). Кроме социальной тематики, в «Шинели» видятся и религиозные мотивы и любовь (Вайскопф 2003: 196; Чижевский 1974: 313-315).

Стилистические приемы у Гоголя многообразны. В «Шинели» Гоголь подробно описывает столичную жизнь, ее обычаи и быт (История русской литературы XIX века 1973: 379). Эйхенбаум (1986: 48) считает, что для Гоголя типичным является выразительный язык: артикуляция, мимика, звуковые жесты и т.д. Типичными являются также абсурд, нелогичные выражения и уменьшительные суффиксы (там же: 48-53). Белый (1982: 236) считает, что основой стиля Гоголя является повторение. Он также обращает внимание на своеобразные глаголы и существительные, которые Гоголь часто смешивал с элементами из украинского языка, архаизмы, неологизмы, язык ремесленников и т.д.

3. ОБ ИНТЕПРЕТАЦИИ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Теория, связанная с интерпретацией, называется герменевтикой. По Микконену (2001: 66), в герменевтике обсуждаются те условия и правила, которые вводят процесс интерпретации. Самыми важными факторами в интерпретации художественной литературы являются автор, текст, читатель и контекст (там же: 68). По мнению Шмидта (1983: 255), текст, в сущности, не имеет значения, а значение дают читатели. То, как мы понимаем текст, зависит от наших навыков и когнитивных свойств в момент интерпретации (там же: 255). Мы считаем, что переводчикам важно познавать «правила» интерпретации и факторы, влияющие на нее, чтобы лучше осознать свой переводоведческий процесс. Переводчик в первой стадии процесса перевода выступает именно в роли читателя. Но переводчик не имеет свободы делать любые интерпретации, и его задача состоит в стремлении найти тот смысл, который был у автора исходного текста. Кроме того, переводчик должен читать текст аналитично, а не для наслаждения, как может читать «обычный» читатель.

4. ТЕОРИЯ ЛИТЕРАТУРНОГО ОБРАЗА

Литературный образ является одним из основных элементов рассказа. По мнению Кякеля-Пуумала (Käkelä-Puumala 2001: 244-250), значение литературного образа развивалось вместе с развитием реализма. Типично литературные образы разделяются на пустые и глубокие или на плоские и круглые. Однако Риммон-Кенан (Rimmon-Kenan 2002: 40) считает, что такая классификация не принимает во внимание разные оттенки между образами. По мнению Риммон-Кенан, литературный образ может быть одномерным, но развивающимся, или многомерным, но стабильным (там же: 41).

В этом исследовании мы использовали метод Риммон-Кенан для реконструкции литературного образа в тексте. В модели Риммон-Кенан изображение образа может быть прямым или косвенным. В прямой речи автор характеризует образ прямо, например, такими словами, как *молодой* или *деятельный*. Изображение считается косвенным, когда автор «показывает» характеристику образа с помощью действия, речи, внешнего облика или окружения образа. Кроме того, Риммон-Кенан (Rimmon-Kenan 2002: 67-71) пользуется термином «аналогия» (analogy) в значении своего рода метафорического отношения между образом и именем, окружением или другим образом в тексте.

5. ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА ВЫРАЖЕНИЯ НЕОПРЕДЕЛЕННОСТИ И БЕЗЛИЧНОСТИ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ

В материале этого исследования мы обратили внимание на богатство неопределенных и безличных выражений в тексте. Н.Д. Арутюнова (1999) в своей работе рассматривала неопределенные и безличные выражения в произведениях Ф.М. Достоевского. Арутюнова проанализировала именно такие же языковые черты, на какие и мы обратили внимание в «Шинели» Гоголя, и поэтому мы решили использовать ее исследование, как методическое средство.

Категория неопределенности, как отмечает Арутюнова (1999: 814), в русском языке представлена многочисленной группой местоимений. Они образованы сочетаниями двух префиксов (*не-* и *кое-*), трех постфиксов (*-то*, *-нибудь*, *-либо*) и частицы *угодно* с местоименными основами. По мнению Арутюновой (там же: 815), неопределенные местоимения могут иметь оценочное значение, выражать незавершенность мысли или маркировать «неклассические» или фиктивные положения вещей.

Кроме местоимений, неопределенность можно выражать и другими языковыми средствами, как например, прилагательными *определенный* и *известный* и наречием *несколько*. Частицы *как-будто*, *как-будто бы*, *как-то* и *как-нибудь*, в свою очередь, выражают отношение говорящего к предмету или мысли.

Арутюнова (1999: 801) обращает внимание на неконтролируемость действий, которая, по ее мнению, связана с неопределенностью и безличностью. Неконтролируемое действие является не целеуправляемым, но оно имеет причину, либо внешнюю, либо внутри человека. Неконтролируемое действие может быть произвольным или неуправляемым. Произвольными могут быть физические, психические и психофизические действия, например, глаголы *кашлять*, *дрожать*, *плакать*, *вскрикивать*, *споткнуться* и т.д. Неуправляемость действий, по Арутюновой - понятие относительное, и поэтому языковые средства его выражения неопределенны. Неуправляемое действие выражается, например, безагентным пассивом и невозвратными формами непереходных глаголов. (Там же: 810-813.)

6. ЯЗЫКОВЫЕ ПРИЕМЫ ВЫРАЖЕНИЙ ЛИТЕРАТУРНОГО ОБРАЗА В ПОВЕСТИ «ШИНЕЛЬ» Н. В. ГОГОЛЯ

При анализе повести «Шинель» мы рассматривали языковые приемы выражения неопределенности и безличности и то, как эти языковые средства характеризуют образ «маленького человека». Мы рассмотрели те индикаторы, которые Риммон-Кенан представляет в своей модели: действие, речь, внешний облик и окружение образа, а также другие образы рассказа. Кроме этого, мы заметили, что мысли и чувства образа часто выражаются определенными языковыми средствами. Поэтому мы добавили и категорию «мысли и чувства образа».

Мы изучали действия Акакия Акакиевича с двух точек зрения: Акакий Акакиевич как деятель и Акакий Акакиевич как объект действий. Действия Акакия Акакиевича неуправляемы, и их вызывает какая-то внешняя сила. Действия его выражаются такими глаголами, как *видеть*, *чувствовать*, *продолжать*, *приблизиться*, *skonфузиться*, *оставляться* и т.д. Как отмечает Арутюнова (1999: 806) «человек не создает события – он в его вовлечен».

- (1) Там, в этом переписыванье, ему виделся какой-то свой разнообразный и приятный мир. Наслаждение выражалось на лице его; некоторые буквы у него были фавориты, до которых если он добирался, то был сам не свой: и подсмеивался, и подмигивал, и помогал губами, так что в лице его, казалось, можно было прочесть всякую букву, которую выводило перо его. (Гоголь 2009/1844: 349-350)

В данном примере глагол *виделся* означает неконтролируемое действие, вызванное внешней силой или деятелем. Глагол *добираться* также не означает действие, которое Акакий Акакиевич контролирует, а скорее означает совпадение. В последнем предложении действие управляется даже пером.

Для действий Акакия Акакиевича типична неуправляемость, выражаемая такими глаголами как, например, *натолкнуться* и *очнуться*. Часто употребляется и глагол *чувствовать*, который выражает ощущение вызываемое внешним или внутренним миром образа, но которое вне его контроля. Например, *Он чувствовал, что в поле холодно и шинели нет (...); (...) и чрез несколько времени начал зевать, чувствовать, что скучно (...)*.

В материале много используются неопределенные выражения, когда рассказывается о чувствах главного героя. Как отмечает В.В. Виноградов (1976: 114), постоянное использование неопределенных местоимений и наречий создают таинственную и ожидающую атмосферу, как в следующем примере.

- (2) Надобно сказать правду, что сначала ему было несколько трудно привыкнуть к таким ограничениям, но потом как-то привыклось и пошло на лад; даже он совершенно приучился голодать по вечерам; но зато он питался духовно, нося в мыслях своих вечную идею будущей шинели. С этих пор как будто самое существование его сделалось как-то полнее, как будто бы он женился, как будто какой-то другой человек присутствовал с ним, как будто он был не один, а какая-то приятная подруга жизни согласилась с ним проходить вместе жизненную дорогу, - и подруга эта была не кто другая, как та же шинель на толстой вате, на крепкой подкладке без износу. (с. 355)

В материале мало выражается внешний облик Акакия Акакиевича. В начале повести пятью строчками рассказчик описывает неопределенную картину «маленького человека», который «(...) *низенького роста, несколько рябоват, несколько рыжеват, несколько даже на свет послеповат (...)*». Также прямой речи Акакия Акакиевича в тексте мало, но это хорошо описывает его характер. Речь Акакия Акакиевича постоянно прерывается и содержит много маленьких незначительных слов: ему трудно выражать себя.

- (3) А я вот того, Петрович... шинель-то, сукно... вот видишь, везде в других местах, совсем крепкое, оно немножко запылилось, и кажется, как будто старое, а оно новое, да вот только в одном месте немного того... на спине, да еще вот на плече одном немного попротерлось, да вот на этом плече немножко - видишь, вот и все. И работы немного... (с. 353)

Мир вокруг Акакия Акакиевича безликий, что выражает очень ясно то, как описываются другие образы рассказа. Большинство других персонажей в тексте не имеет имен, хотя известно, что Гоголь любил выразительные имена. А в «Шинели» Гоголь употребляет такие выражения, как *один из чиновников, один молодой человек, один директор, один кто-то*. Генерализация местоимениям *весь, всякий* и *кто* являются тоже одним из способов выражать неопределенность.

Неопределенные и безличные выражения в «Шинели» можно считать стилистическими средствами, но они содержат и семантическое значение: они выражают безликий мир, в котором Акакий Акакиевич живет.

7. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В нашей работе мы рассматривали неопределенные и безличные выражения при описании типа «маленький человек» в повести «Шинель» Н.В. Гоголя. «Маленький человек» был одним из важнейших литературных типов русской литературы 19-го века и русского реализма. Героя «Шинели», Акакия Акакиевича, можно считать прототипом «маленького человека».

Одной из основных целей исследования являлся анализ текста с точки зрения переводоведения. Наша работа является полинаучным исследованием, основывающимся на теории литературы, лингвистики и переводоведения. Полинаучное изучение материала стало одним из главных вызовов нашей работы. Но это одновременно явилось плодотворным моментом, так как и само переводоведение как наука является полинаучным.

Нами было установлено, что если нормой перевода является осуществление точного перевода, то переводчику полезно внимательно и углубленно усвоить контекст исходного текста. Это касается и традиции данного жанра, и исследования оригинала и его стиля, и конечно, культуры и исторических фактов данного времени вообще. При всех этих высоких требованиях, мы одновременно хотим подчеркнуть, что самым важным является текст. Для текста и для слова характерны многозначность, и переводчику нельзя этого потерять. У читателя перевода должна оставаться свобода интерпретации текста.

«Шинель» Гоголя это вневременное произведение и несмотря на то, что оно много исследовано, мы нашли интересные проблемы и для будущего исследования. С точки зрения перевода данной повести на финский язык было бы интересно сравнить, как образ «маленького человека» переведен на финский язык. При этом повесть «Шинель» переведена на финский язык четыре раза. С другой стороны, для более широкого рассмотрения типа «маленького человека» было бы интересно расширять материал и включить в него либо другие петербургские повести Гоголя, либо произведения других писателей, описывающие образ «маленького человека». Интересно было бы также исследовать то, каким образом отражается традиция «маленького человека» в современной литературе.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Источники

ГОГОЛЬ, Н.В. 2009: *Шинель. Полное собрание сочинений в одном томе*. Москва: Издательство АЛЬФА-КНИГА.

Исследовательская литература

АННЕНКОВ, П.В. 1960: *Литературные воспоминания*. Москва: Государственное издательство художественной литературы.

АРУТЮНОВА, Н.Д. 1999: *Язык и мир человека*. Москва: Языки русской культуры.

БАХТИН, М.М. 1975: *Вопросы литературы и эстетики*. Москва: Художественная литература.

BARTHES, ROLAND 1974: *S/Z*. Translated by Richard Miller. Originally published in French *S/Z*. Paris. Éditions du Seuil. 1970. New York: Hill and Wang.

БЕЛИНСКИЙ, В.И. 1953: *Избранные сочинения*. Москва: Государственное издательство художественной литературы.

БЕЛЫЙ, А. 1982/1934: *Мастерство Гоголя*. Москва/Ленинград: Государственное издательство художественной литературы.

ЦЕЙТЛИН, А. 1963: *История русской литературы*. В 3 т. Т.2. Москва: Наука.

CHATMAN, SEYMOR 1978: *Story and discourse: narrative structure in fiction and film*. Ithaka and London: Cornell University Press.

CHIZHEVSKY, DMITRY 1974: About Gogol's "Overcoat". Teoksessa *Gogol from the Twentieth Century eleven essays selected, edited, translated and introduced by Robert A. Maguire*. Princeton, New Jersey: Princeton University press.

ЧУКОВСКИЙ, К. 1968: *Высокое искусство*. Москва: Советский писатель.

DOSTOJEVSKI, F. M. 2008: *Köyhää väkeä*. Suomentanut Martti Anhava. Helsinki: Otava.

ЭЙХЕНБАУМ, Б. 1986/1924: *О прозе. О поэзии. Сборник статей*. Ленинград: Художественная литература.

ЭНЦИКЛОПЕДИЯ ЛИТЕРАТУРНЫХ ГЕРОЕВ 1997: Гоголь Николай Васильевич. Под ред. А.Н. Архангельской. Москва: Олимп.

ENKVIST, NILS 1983: Tyylintutkimuksen käsitteistä ja menetelmistä. Teoksessa *Kirjallisuudentutkimuksen menetelmiä*. Toim. Maria Liisa Nevala. Helsinki: SKS

EWEN, JOSEPH 1971: The Theory of Character in Narrative Fiction. *Hasifrut* 1971:3, 1–30.

ФЕДОРОВ, А.В. 1983: *Искусство перевода и жизнь литературы. Очерки*. Ленинград: Советский писатель.

FERRARA, FERNANDO 1974: Theory and model for the structural analysis of fiction. *New Literary History*, 5, 245–268.

FISKE, JOHN 1992: *Merkkien kieli*. (Introduction to Communication Studies). Suom. Veikko Pietilä, Risto Suikkanen, Timo Uusitupa. Tampere: Vastapaino.

FOKKEMA, ALEID 1991: *Postmodern Characters. A Study of characterization in British and American Postmodern Fiction*. Amsterdam – Atlanta: Rodopi.

FORSTER, E. M. 1956/1927: *Aspects of the Novel*. London: Edward Arnold & Co.

ГОГОЛЬ ЭНЦИКЛОПЕДИЯ 2003: *Шинель*. Под ред. Соколова Б.В. Москва: Алгоритм.

GREIMAS, A. J. 1966/1979: *Strukturaalista semantiikkaa. (Sémantique structurale. Recherche de méthode, 1966.)*. Suomentanut Eero Tarasti. Helsinki: Gaudeamus.

HAAPALA 1991: Teko, teos, tulkinta teoksessa *Kirjallisuuden tulkinta ja ymmärtäminen*. Toim. Arto Haapala. Helsinki: VAPK-Kustannus.

ИСТОРИЯ РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ (первая половина) 1973: Под ред. С.М. Петрова. Москва: Просвещение.

ИСТОРИЯ РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ XI-XX ВЕКОВ 1983: Под ред. А.С. Курилова. Москва: Издательство Наука.

JUVA, KERSTI 2005: Kotimaani ompi Suomi teoksessa *Suom.huom. Kirjoituksia kääntämisestä*. Toim. Kristiina Rikman. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.

KAPARI, JAANA 2005: Kohtaamisia tuntemattoman kanssa teoksessa *Suom. huom. Kirjoituksia kääntämisestä*. Helsinki. WSOY.

KIRSTINÄ, LEENA 1988: *Halkeamia. Tutkielmia lukijasta tekstin rakenteissa*. Helsinki: SKS

КОМИССАРОВ, В.Н. 1973: *Слово о переводе*. Москва: Международные отношения.

КУЛЕШОВ, В.И. 1982: *Натуральная школа в русской литературе XIX века*. Москва: Просвещение.

КУЛЕШОВ, В.И. 1989: *История русской литературы X-XX века для студентов-иностранцев*. Москва: Русский язык.

КУЛЕШОВ, В.И. 2004: *История русской литературы XIX века: учебное пособие для вузов*. Москва: Академический Проект Трикста.

KÄKELÄ-PUUMALA, TIINA 2001: *Persoona, funktio, teksti – henkilöhaahmon tutkimuksesta. Teoksessa Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä.* Toim. Outi Alanko & Tiina Käkelä-Puumala. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

ЛЕВИН, Й.Д. 1982: Перевод как форма бытования литературного произведения. *Художественный перевод. Вопросы теории и практики.* Ереван: Издательство Ереванского университета.

ЛЕВЫЙ, ИРЖИ 1974: *Искусство перевода.* Перевод с чешского языка Вл. Россельс. Москва: Прогресс.

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ ЭНЦИКЛОПЕДИЧЕСКИЙ СЛОВАРЬ 2002: Москва: Большая Российская энциклопедия.

ЛОТМАН, Ю.М. 1997: *О русской литературе. Статьи и исследования (1958-1993). История русской прозы. Теория литературы.* Санкт-Петербург: Искусство – СПб.

LYNCH, DEIDRE 1998: *The Economy of Character. Novels, Market Culture and the Business of inner Meaning.* Chicago and London: Universit of Chicago Press.

МАНН, Ю.В. 1987: *Диалектика художественного образа.* Москва: Художественная литература.

МАНН, Ю.В. 1988: *Поэтика Гоголя.* Москва: Художественная литература.

МЕЙЕР, П. 2003: Из «Золотого горшка» Гофмана: «Шинель» Гоголя. Гоголь как явление мировой литературы. Под ред. Манна Ю.В. Москва: Имли Ран.

MIKKONEN, KAI 2001: *Lukeminen tulkintana. Teoksessa Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä.* Toim. Outi Alanko & Tiina Käkelä-Puumala. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

МУСАЕВ, К. 1982: *Культура языка перевода.* Ташкент: Фан.

NABOKOV, V. 1996: Nikoli Gogol. Jyväskylä: K. J. Gummerus Osakeyhtiö.

NUMMINEN, SEIJA 1997: ”*Moja žizn' v perevode*” *Esa Adrian – portret finskogo perevodčika russkoj literatury*. Pro gradu -tutkielma, Kansainvälisen viestinnän laitos, Savonlinna, Joensuun yliopisto.

OITTINEN, RIITTA 2000: Kääntäminen uudelleenlukemisena ja uudelleenkirjoittamisena. Teoksessa *Käännöskirjallisuus ja sen kritiikki*. Toim. Outi Paloposki ja Henna Makkonen-Craig. Helsingin yliopiston käännöstieteellisiä julkaisuja ISSN 1456-1069; 1. Helsinki : Ammattikielten ja kääntämisen opintokokonaisuus.

ПАДУЧЕВА, Е.В. 2002/1985: *Высказывание и его соотносённость с действительностью (референциальные аспекты семантики местоимений)*. Москва: УРСС.

PEACE 1992/1989: The nineteenth century: the natural school and its aftermath. 1840-55. Teoksessa *The Cambridge history of Russian literature*. Toim. Charles A. Moser. Cambridge: Cambridge university press.

ПРОПП, В. 1969/1928: *Морфология сказки*. Москва: Наука.

RANTALA, VEIKKO 1991: Tulkinnan kognitiiviset rajoitukset teoksessa *Kirjallisuuden tulkinta ja ymmärtäminen*. Toim. Arto Haapala. Helsinki: VAPK-Kustannus.

RIMMON-KENAN, SHLOMITH 2002/1983: *Narrative Fiction. Contemporary Poetics*. Methuen: London

ROSENBLATT, LOUISE M. 1978: The reader, the text, the poem. The transactional theory of the literary work. Southern Illinois: Southern Illinois University Press.

SCHAUBER, ELLEN & SPOLSKY, ELLEN 1986: *The Bounds of Interpretation: Linguistic Theory and Literary Text*. Stanford: Stanford University Press.

SCMHIDT, SIEGFRIED J. 1983: Interpretation: Sacred Cow or Necessity? Teoksessa *Poetics 12*, 239-258.

SCHRODERUS, ARTO 2005: Toisen jäljessä – merkintöjä suomentamisesta. Teoksessa *Suom. huom. Kirjoituksia kääntämisestä*. Toim. Kristiina Rikman. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.

TISSARI, KATJA 2006: ”*Otličnik pečati*” Juhani Konkka – portret finskogo perevodčika russkoj literatury. Pro gradu –tutkielma, Kansainvälisen viestinnän laitos, Savonlinna, Joensuun yliopisto.

ВАЙСКОПФ, М. 2003: Материалы и покррой гоголевской «Шинели». *Гоголь как явление мировой литературы*. Под ред. Манна Ю.В. Москва: Имли Ран.

ВАЛГИНА, Н.С., РОЗЕНТАЛЬ, Д.Е., ФОМИНА, М.И. 2008/1987: *Современный русский язык*. Москва: Логос.

VALDÉS, MARIO J. 1987: *Phenomenological Hermeneutics and the Study of Literature*. Toronto: University of Toronto Press.

VARTO 1991: Mitä hermeneutiikka on? teoksessa *Kirjallisuuden tulkinta ja ymmärtäminen*. Toim. Arto Haapala. Helsinki: VAPK-Kustannus.

VENUTI, LAWRENCE 1995: *The Translator’s Invisibility. A history of translation*. London: Routledge.

ВИНОГРАДОВ, В.В. 1976: *Избранные труды: Поэтика русской литературы*. Москва: Наука.

ВИНОГРАДОВ, В.В. 2001: *Русский язык*. Москва: Издательство Русский язык.

ВВЕДЕНИЕ В ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ 2007: Под ред. Л.М. Крупчанова. Москва: Издательство Оникс.

Ненапечатанные источники

ANALYYSIKURSSIOPAS. Turun yliopisto, yleinen kirjallisuustiede. [WWW-документ]. (28.7.2010). < www.hum.utu.fi/oppiaineet/.../index/Analyysikurssiopas.doc>

LYRIIKAN TEORIAA JA TUTKIMUSOTTEITA [WWW-документ]. (1.11.2010). <<http://www.helsinki.fi/hum/kotim.kirjallisuus/opiskelu/Lyriikankurssi/Lukija/uuskritiikki.htm>>.

MALLINEN, JUKKA. Лекция по современной русской литературе. Министерство иностранных дел. 10.6.2010.

PIKKUPEURA, ARJA. Лекция по переводам на финский язык произведений Виктора Пелевина. Университет г. Йоэнсуу. Гуманитарный факультет, Русский язык и переводоведение. 3.11. 2009.

RÄKKILÄ, MARKKU. Лекция по переводческому процессу. Университет Восточной Финляндии, г. Йоэнсуу. Дни переводчиков 10.2.2010.

ВАЛГИНА, Н.С., РОЗЕНТАЛЬ, Д.Е., ФОМИНА, М.И. Современный русский язык. Безличные предложения [WWW-документ]. (1.9.2010). <<http://www.hi-edu.ru/e-books/xbook107/01/index.html?part-157.htm>>.

ВИНОГРАДОВ, В.В. 1925: *Гоголь и натуральная школа*. Ленинград: Образование. [WWW-документ]. (1.8.2010). <www.opojaz.ru/vinogradov/gogol/index.html>